

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Шевченко Валентини Миколаївни

Науковий керівник:

Пісоцький О.П., к. психол. н., доцент кафедри
дошкільної освіти,

Рецензенти:

Матвієнко С.І., к. пед н., доцент кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя,

Аніщук А.М., к. пед н., доцент кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 13.12. 2021 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. психол. н., професор

Ніжин – 2021

Анотація. Тема магістерської роботи «Педагогічні умови формування у дітей дошкільного віку екологічної культури» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтована проблема формування екологічної культури дітей 5-6 років, зокрема: проаналізовано стан вивчення питання розвитку екологічної культури дітей старшого дошкільного віку у психолого-педагогічних дослідженнях; здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над джерельною базою з вивчення особливостей формування екологічної культури та її зміст у дітей 5-6 років в умовах закладу дошкільної освіти.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. Розроблені критерії, показники сформованості екологічної культури старших дошкільників та схарактеризовані їх рівні, на основі виділених педагогічних умов розроблено програму оптимізації розвитку екологічної культури дітей 5-6 років сучасними засобами, які мають місце в освітньому процесі ЗДО.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічний розвиток старших дошкільників, екологічна культура дітей 5-6 років, формування екологічної культури.

Annotation. The topic of the master's thesis "pedagogical conditions for the formation of ecological culture in preschool children" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in three sections of the paper. At the theoretical level, the problem of forming an ecological culture of children aged 5-6 years is substantiated, in particular: the state of study of the development of ecological culture of older preschool children in psychological and pedagogical research is analyzed; a review and corresponding analytical work on the source base for studying the features of the formation of ecological culture and its content in children aged 5-6 years in a preschool education institution is carried out.

To solve the empirical problems of the study, a program and methodology of the ascertaining, forming and control stages of the pedagogical experiment have been developed. Criteria and indicators of the formation of ecological culture of older preschoolers are developed and their levels are characterized. based on the selected pedagogical conditions, a program has been developed to optimize the development of ecological culture of children aged 5-6 years by modern means that take place in the educational process of health care.

Keywords: nvironmental education, environmental development of older preschoolers, ecological culture of children aged 5-6 years, formation of ecological culture.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	10
1.1. Аналіз екологічної культури як особистісного феномену.....	10
1.2. Динаміка екологічного розвитку дитини впродовж дошкільного дитинства.....	15
1.3. Зміст екологічної культури та необхідність її формування у діючих програмах дошкільної освіти	27
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2.	
ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ 5 -6 РОКІВ.....	34
2.1. Методика та організація вивчення особливостей сформованості екологічної культури у дітей 6-7 року життя.....	34
2.2. Характеристика рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку	43
2.3. Вплив дорослих на формування екологічної культури у дітей 5-6 (7) років	58
Висновки до розділу 2	64

РОЗДІЛ 3.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У П'ЯТИ-ШЕСТИРІЧНИХ ДІТЕЙ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	65
3.1. Висхідні положення формувального експерименту.....	65
3.2. Програма та методика формувального експерименту	79
3.3. Контрольний етап експерименту.....	85
3.4. Методичні рекомендації вихователям ЗДО щодо удосконалення формування у дітей 5-6 років екологічної культури	101
Висновки до розділу 3.....	106
ВИСНОВКИ	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	111
ДОДАТКИ.....	117

ВСТУП

Актуальність теми. Життя людини завжди нерозривно пов'язане з природою. На жаль, поширеною на сьогодні залишається думка про те, що людина – володар природи. Споживацькі тенденції усе більше домінують над відповідальним ставленням особистості до явищ та об'єктів природи. Тому на часі формування культури взаємодії індивіда з природою, свідомого ставлення до діяльності в ній, уміння її зберігати, доглядати за нею, відновлювати її потенціал. З огляду на те, що зачатки екологічної культури закладаються у дошкільному дитинстві, це питання знаходиться у полі уваги держави, науковців, практиків.

Про значення екологічного виховання свідчить низка державних документів. Зокрема, «Концепція екологічної освіти України», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Освіта (Україна XXI століття)», Базовий компонент дошкільної освіти та ін. Так, в освітній лінії «Дитина у природному довіллі» передбачено сформованість у дітей старшого дошкільного віку знання про необхідність дотримання правил доцільного природокористування, чистоти природного довілля, бережного використання природних багатств: води, електричної та теплової енергії в побуті тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє говорити про те, що проблемі екологічної культури взагалі, дитини дошкільного віку зокрема, приділено увагу багатьох фахівців: визначено теоретичні підходи до питання екологічної культури (Т. Ковальчук, Л. Лук'янова, Н. Постникова, В. Сич, І. Хайдурова, З. Шевців), встановлено особливості екологічного виховання дітей різного віку (В. Каленська, С. Карпєєв, О. Король, С. Лебідь, Є. Макаров, Т. Маловидченко, Д. Мельник, Н. Демченко, О. Пруцакова та ін.), зокрема дошкільного (В. Грецова, Н. Виноградова, Є. Золотова, Т. Ковальчук, Н. Кот, С. Ніколаєва, Л. Образцова, Н. Рижова, П. Саморукова, О. Терентьєва, І. Хайдурова, О. Федотова та ін.); з'ясовано психолого-педагогічні умови та

методи оптимізації освітнього процесу, спрямованого на виховання екологічної культури (Н. Лисенко).

Проблемою формування екологічної культури дітей дошкільного віку займалися В. Грецова, З. Плохій (здійснення екологічного виховання під впливом знань та організації практичної діяльності дітей), С. Ніколаєва (здатність дошкільнят розуміти взаємозв'язки тварин із середовищем існування), М. Подд'яков (стратегія пізнавальної діяльності дошкільників), Н. Рижова, П. Саморукова, О. Терентьєва (здатність дошкільників встановлювати залежність рослин і тварин від низки чинників), І. Хайдурова (досліджувала можливості малят усвідомлювати важливі взаємозв'язки у рослинному світі) та інші. Проте відкритим залишається питання виділення педагогічних умов формування екологічної культури у дітей 5-6 років в умовах закладу дошкільної освіти.

Соціальна значущість теми та її недостатня наукова розробленість і обумовили вибір нами теми дослідження *«Педагогічні умови формування у дітей дошкільного віку екологічної культури»*.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично перевірити педагогічні умови та методи формування у дітей старшого дошкільного віку екологічної культури.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність феномену екологічної культури індивіда та її місце у загальній культурі людини.
2. Проаналізувати особливості екологічної культури дітей дошкільного віку її зміст і динаміку.
3. Емпірично вивчити рівні сформованості у дітей 5-7 років екологічної культури та вплив дорослих на її формування.
4. Обґрунтувати та емпірично перевірити педагогічні умови формування екологічної культури дітей 5-6 років.
5. Розробити методичні рекомендації для вихователів ЗДО з проблеми формування екологічної культури дітей 5-6 років.

Об'єкт дослідження: формування основ екологічної культури у старших дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування у дітей 5-6 років екологічної культури.

Гіпотеза дослідження: ефективність розвитку екологічної культури дітей 5-6 років значно підвищиться за рахунок дотримання таких педагогічних умов:

- усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя;
- необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування;
- використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років.

Теоретичною основою дослідження є: положення про особливості розвитку особистості в дошкільному дитинстві (Л. Виготський); вчення про культуру та її розвиток на сучасному етапі розвитку суспільства (В. Іванов, М. Булатов, В. Малахов, В. Табачковський, В. Крисаченко та ін.); ідеї провідних фахівців щодо єдності свідомості та діяльності (С. Рубінштейн, О. Леонт'єв); концепція екологічного виховання у дошкільному дитинстві (С. Ніколаєва, Н. Лисенко, Н. Горопаха та ін.); тези стосовно упровадження у практику особистісно орієнтованого підходу до дошкільників (О. Кононко, С. Ладивір, І. Бех).

У роботі було використано такі **методи дослідження:** *теоретичні* (аналіз, синтез, систематизація та узагальнення матеріалу); *емпіричні:* спостереження, діагностичні методики; *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу даних.

Експериментальна база дослідження: ЗДО «Золота рибка», м Бровари, Київської області; кількість досліджуваних: 40 дітей 5-6 років та дорослі члени їх родин, 10 вихователів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- *уперше визначено* екологічну культуру дитини 5-6 років як ціннісне особистісне досягнення; *використано* критерії, показники та рівні розвитку у дітей 5-6 років екологічної культури; *перевірено* педагогічні умови та методи оптимізації процесу розвитку у дітей старшого дошкільного віку екологічної культури;
- *уточнено* зміст поняття «екологічне виховання», «екологічний розвиток», «екологічна культура старшого дошкільника»;
- *розширено та доповнено* зміст понять «екологічна свідомість», «екологічні знання», «екологічна спрямованість»;
- *розроблено та апробовано* систему роботи з вдосконалення розвитку екологічної культури старших дошкільників, *удосконалено* форми і методи впливу в означеному напрямку.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні в педагогічну практику діагностичної методики визначення сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку, розробленої методики вивчення рівнів екологічної культури дітей 5-6 років, створеної системи роботи з вдосконалення формування екологічної культури старших дошкільників, розробленні методичних рекомендацій щодо формування екологічної культури у вихованців старших груп для вихователів ЗДО.

Результати дослідження можуть бути використані студентами, магістрантами для підвищення компетентності щодо науково-практичного оволодіння.

Апробація отриманих результатів здійснювалася шляхом участі у науково-практичних конференціях та написання статей. **Взято участь у конференціях:**

1. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (23 жовтня 2020 р., м. Ніжин, НДУ ім. Миколи Гоголя);
2. Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді (22 червня 2021 р., м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя);

3. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (26 жовтня 2021 р., м. Ніжин, НДУ ім. Миколи Гоголя);

Наукові статті:

1. Шевченко В. М. До питання змісту екологічної культури та необхідності її формування у період дошкільного дитинства. *Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 149-155.*
2. Шевченко В. М. Дослідницько-експериментальна діяльність як чинник екологічного виховання дітей 5-6 років. *Збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (26 жовтня 2021 року) / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 222 - 229.*

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 142 сторінки, основного тексту – 105 сторінок, список використаних джерел вміщує 73 найменувань на 6 сторінках, додатків 11 на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Аналіз екологічної культури як особистісного феномену

Походження терміну «культура» вказує на його латинські корені виникнення. У дослівному перекладі, з'являється кілька семантично близьких варіантів значень: обробіток, догляд, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, шанування. [30; с. 86-97]

Як бачимо, іншомовне походження надає декілька варіантів тлумачень. Зокрема, найбільш давнім є віднесеність до певної системи обробітку землі, т. то землеробської культури. Водночас ним позначають і здобутки людства у плані освіти: виховання та навчання. Також до його семантики можна віднести й вдосконалення фізичних кондицій організму, приклад якої спостерігали в період існування Спарти та спартанської системи виховання. Поволі поняття набуває універсальних ознак, оскільки на сьогодні це наукова категорія, феномен, які відносять до найбільш важливих рис людського суспільства в цілому й окремої особистості.

На даний момент конструкт відносять до різних аспектів життя та діяльності людства. Водночас досліджуване явище належить до різних форм виміру людського існування, що нерідко спричиняє неоднозначність його формулювання. Низка науковців, зокрема такі з них, як В. Іванов, М. Межуєв, В. Табачковський, розуміють його у якості своєрідних шляхів формування та становлення життєдіяльності людей, результати якої втілюються у матеріальні та духовні надбання, а також у систему соціально-моральних норм та правил поведінки, у цінності духовних надбань соціуму. Феномен виявляється також у системі відношень людини до світу, до інших людей та власне до себе [28].

Відповідно, до тлумачення терміну потрібно підходити диференційовано: кожен конкретний випадок вказує на сутнісні ознаки певного пласту людського життя. Відтак, розкрити поняття можна шляхом аналізу: особливостей і специфіки практики людини у світі; сфери діяльності, у якій мають місце використані засоби та результати активності індивідів; вироби, з притаманними їм ознаками та цінність, яку вони несуть у собі; шляхи реалізації бажань і досягнення інтересів людей.

Так, висхідне досліджуване явища на даний момент розглядається з кількох точок зору. Кожен з існуючих видів культури може стати окремим предметом дослідження. Зокрема окрема історична форма життя: життя та побут окремих пластів історичного існування (наприклад Трипільська); етнічні ознаки окремо взятого народу, фахові та інші ознаки різних видів людської спільноти, сфери матеріальних та духовних надбань цивілізації та ін. Однак будь-який випадок підтверджує, що у ньому присутній людський початок: шлях освоєння навколишньої дійсності у всьому багатстві її вимірів і, водночас, пізнання власного світу індивідуума. Підґрунтям набутого досвіду, об'єктом пізнання є природне та соціальне довкілля з притаманними їм універсальними зв'язками. Тому проблему варто аналізувати у руслі специфіки організації певної культурної системи у світі людей, враховувати потенціал її у пристосуванні індивіда до дійсності та її перетворення, як підґрунтя творчості, самоствердження та еволюції людини у біосфері планети.

Культура як одна з форм людської свідомості, у свою чергу поділяється на декілька видів. Зокрема О. Шпенглер зазначає, що одне з чільних місць займає екологічна. Науковець пов'язує її з можливостями індивіда відчутти існування навколишнього світу у собі, приміритися до нього й адаптувати його до своїх бажань, узгодити свої потреби з екологічною системою планети Земля. Іншими словами, ця форма людської свідомості містить у собі діяльнісний аспект, що передбачає досягнення відповідної мети: гармонійні стосунки з природним довкіллям, які ґрунтуються у відповідності до своїх бажань і напрямів дій [28; с. 8].

Варто підкреслити, що відсутність екологічної культури змусить повернутися до початкової точки відліку еволюції – життя в умовах первісного суспільства. Саме тому її ототожнюють з мистецтвом впорядкування середовища існування, що дозволяє розкрити буття людини крізь призму цінностей. У цьому контексті конструкт має подвійну сутність: з одного боку – світ природи, а з іншого – суб'єктивний світ індивіда. Відтак, постає проблема його виховання у суспільстві. Адже її мета також буде подвійною: становлення необхідного державного устрою та пріоритет у соціумі цінностей гуманізму або загальнолюдських орієнтирів у житті. Отже, феномен екологічної культури вказує на його належність до фундаментальних основ людської цивілізації, оскільки на ньому ґрунтуються здобутки в глобальному вимірі людської цивілізації [9; с. 29-40].

Існує ще один напрям, у межах якого досліджуваний конструкт уявляють у вигляді вектору руху, метою якого є перемога над обмеженістю людського існування. Сенс такого розуміння культури розширює можливості адаптації *Homo Sapiens*, як окремого виду живих істот, та надає йому пріоритету в конкуренції з іншими формами живих організмів. У такому випадку вона асоціюється з системою властивостей до пристосування більш вищого рівня. Отже, коли людину позбавити звичних важелів впливу на навколишній світ (забрати одяг, житло, знаряддя праці, медикаменти тощо), то вона практично не матиме можливостей самоствердження у природній дійсності. Проте, коли в індивіда існує ціла низка, раніше набутих еволюційних культурних надбань, він має значну перевагу над іншими біологічними видами у боротьбі за певну екосистему. Відтак, екологічна культура визначає актуальні можливості *Homo Sapiens* в освоєнні природи та дозволяє зайняти відповідну нішу життя. Спільнота людей, що наділена культурним пластом, значно розширює межі свого існування, зводить до мінімуму вплив спадковості, займає панівне місце у біосфері.

Так, Г. Гегель відмітив, що культура – це окремий шлях зростання для індивідуума, надто мисленневих здатностей, що вказують на її універсальність

у плані душевного підйому й перемоги над власною обмеженістю існування. За такого розуміння екологічна культура стає одним зі способів вдосконалення спонтанності в існуванні людини та відображає її прагнення до надприродного – Homo Sapiens, що автоматично набуває статусу фактору організації природного світу. Саме так через власну активність індивід долає обмеження своєї тілесної оболонки. Характерною особливістю розгляду досліджуваного конструкту є те, погляд на культуру з загальної точки зору ототожнюється з формою освоєння людиною світу, в процесі якої виникають і розвиваються визначені напрями у плані структурування та регуляції людської життєдіяльності, що спрямована як на зовнішній світ (природу), так і на світ внутрішній (самої людини), результати якого репрезентовані у відповідних матеріальних і духовних цінностях, системі соціальних, правових, моральних, естетичних норм [28; с. 86-97].

Звісно, якщо виходити з діяльнісної парадигми, то екологічна культура є діяльністю, але не тільки. Якщо розмірковувати відповідно до принципу тотожності цих понять, що відображають важливі сфери людського життя – діяльність і екологічну культуру, то діяльність поглинає екологічну культуру, яка не має ніякої специфіки. Цілепокладаюча діяльність – поняття набагато ширше, воно може виходити далеко за межі поняття культури, а інколи й суперечити у своїх результатах культурі. Сфера природокористування базується на діяльності людини, але наслідки такої діяльності можуть бути як позитивними, тобто такими, що відповідають критеріям екологічної культури, так і негативними, що не відповідають. Людина упродовж всієї своєї багатовікової історії задовольняла свої потреби, використовуючи природу в усіх її формах, при цьому не завжди замислюючись над тим, чи відповідає цей процес критеріям та ідеалам екологічної культури.

За З. Плохій, екологічна культура – інтегральна характеристика особистості, її взаємин з природним довкіллям, якою засвідчується здатність до його морально-практичного освоєння, готовність свідомо й відповідально брати на себе певні зобов'язання щодо нього.

Структура екологічної культури:

- **екологічна свідомість** (система елементарних знань про явища природи, властивості її об'єктів, рослинний та тваринний світ, діяльність людини та її вплив на природу, зв'язок Землі й Космосу);
- **екологічне ставлення** (система ціннісних орієнтацій й установок, моральних почуттів);
- **екологічна діяльність** (вивчення, освоєння, збереження, догляд, доцільне перетворення природи; природодоцільна поведінка).

Екологічна культура є результатом *екологічної навченості* та *екологічної вихованості* дошкільника.

Науковець Т. Грановська виокремила такі складові структури екологічної культури особистості малюка:

- Знання та уявлення – містять у собі інформацію про флору та фауну, досвід стосунків з ними, практичні уміння, що дозволяють виявляти причинну зумовленість власної активності, прогнозувати своє поведіння крізь призму принципів, що визначають екологічну спрямованість.
- Емоції та почуття – система емоційних явищ, які зумовлюються природними явищами; конструкти надають можливість проявляти емпатію, виражати своє ставлення до явищ природи та світу.
- Спонукальний – сукупність спонукальних феноменів, що передбачає існування унікальних потреб, орієнтування на цінності, які передбачають екологічне ставлення до явищ дійсності.
- Поводження у реальному житті – практичні елементи діяльності, які дозволяють використовувати набутий досвід у звичних видах життєдіяльності, мати сформовані передумови до виявлення активності в екологічній сфері, співвіднесення набутих теоретичних відомостей до поведінки у визначеній ситуації.
- Рефлексивність – передбачає усвідомлення та здійснення самоконтролю через свою значущість під час розв'язання задач з екологічним наповненням;

визнання ролі своїх особистісних рис зокрема відповідальності за власні вчинки та поведінку [11].

С. Ніколаєва, тлумачить феномен через: знання основних законів природи; розуміння необхідності рахуватися з цими законами і керуватися ними у всякого роду індивідуальній та колективній діяльності; прагнення до оптимальності у процесі особистого і виробничого природокористування; вироблення почуття відповідального ставлення до природи, оточуючого людину середовища, здоров'я людей. Таким чином, екологічна культура охоплює інтелектуальні, естетичні та етичні, діяльнісно-вольові аспекти людського життя, практику побутової і професійної діяльності [42].

Отже, екологічна культура є однією зі складових феномену культури та загальної культури людства. Вона полягає в узгодженні діяльності людини, спрямованої на задоволення своїх безмежних потреб, і розумінні необхідності збереження природи. Поняття екологічної культури з'явилося не так давно, але вже є надзвичайно важливим у плані його актуальності. Екологічна культура базується на знанні та свідомому ставленні людини до природи, на організації такої життєдіяльності людини, яка б якнайменше приносила шкоди навколишньому природньому середовищі.

1.2. Динаміка екологічного розвитку дитини впродовж дошкільного дитинства

Важливою складовою екологічної культури є психологічна включеність особистості у світ природи, яка зумовлена наявністю в неї системи екологічних знань. Отриманий досвід спрямований на допомогу індивідові. Це підґрунтя, щоб зрозуміти причинну зумовленість потенційних змін у екологічній ніші біосфери, своєрідна підказка, як знайти спосіб уникнути чи запобігти наслідків. Своєрідність такої освіченості ґрунтується на положеннях «випереджального відображення» (О. Салтовський). Власне коли в особи відсутні потрібні знання, в час інтенсивної дії людських факторів на перебіг процесів у природі на

планеті, небезпечність “активного невігластва і ставлять завдання освіченості у питаннях екології, що потребують негайного вирішення [48].

Успіх екологічної освіти дошкільників значно залежить від об’єму пропонованої інформації, а також від її змісту. Важливо сприяти засвоєнню 4 - 7-річними малюками найбільш актуальних відомостей про складність і багатоманітність світу Природи. Так, Л. Виготський наполягав, що найбільш дієвий шлях набуття знань дітьми можливий лише тоді, коли дорослими врахований психологічний і фізичний потенціал дошкільників, а також шляхи їх орієнтування у середовищі, своєрідність педагогічних впливів.

Основою екологічної свідомості є екологічні знання, які допоможуть особистості зрозуміти потребу екологічно доцільної поведінки в природному довкіллі. Вивчення будь-яких параметрів екологічної культури пов’язане головним чином з визначенням її діагностичних критеріїв та показників. Інтегральною характеристикою взаємодії людини зі світом природи є екологічна свідомість, яка становить сукупність екологічних знань, емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів. Становлення цих трьох взаємопов’язаних складових визначають зміст педагогічного процесу та сформованість екологічної культури особистості.

Так, З. Плохій розроблено 3 групи *критеріїв сформованості екологічної культури дошкільників*, а саме:

1. **Змістовна.** Передбачає наявність екологічних знань, які дають можливість дітям прогнозувати наслідки власної поведінки та дій навколишніх людей у природному довкіллі, зумовлює психологічну включеність особистості у світ Природи, орієнтування в екологічній ситуації регіону проживання, країни.
2. **Емоційно-ціннісна.** Стосується розвиненості емоційно – чуттєвої сфери: емоційного тону відчуття, емоційного оцінювання об’єктів природи, інтелектуальних, моральних, естетичних почуттів у ставленні до світу Природи.
3. **Діяльнісна.** Містить компоненти, що визначають здатність дітей до

практичних дій та екологічно мотивованої поведінки в природному оточенні.

Зважаючи на те, що у дітей у віці 3-7 років відзначається своєрідність основних складників психологічного віку (Л. Виготський) – соціальної ситуації розвитку, діяльності та новоутворень, для діагностики виділяють окремі групи дітей від 3 до 5 років (молодших дошкільників) та від 5 до 7 років (старших дошкільників) [47]. Діагностичні критерії визначення рівнів розвитку екологічної культури однакові для дітей обох вікових груп, але показники та методики вимірювання мають відповідати віковим можливостям дошкільників.

Показниками, за якими визначають, чи володіють старші дошкільники основами екологічної освіти, є:

- наявна реальна інформація навколишній природній світ;
- природничо-наукові уявлення про сутність природних явищ, чинники циклічності, мінливості; властивості та потреби живого організму, екологічні чинники, розмаїття живих істот на планеті, адаптація організмів до зайнятого місця в екологічній ніші життя;
- екологічні поняття про екосистеми, абіотичні та біотичні залежності в екосистемах, біосфері Землі.

З. Плохій в ході експериментальних досліджень вдалося виокремити категорії досліджуваних, які відповідають певному рівню сформованості екологічних знань: бажаному, достатньому, середньому та низькому [47, с. 178].

Рівень сформованості екологічних знань визначається ступенем вираженості їх динамічних виявів: повнотою, вірогідністю, узагальненістю, усвідомленістю [47, с. 178].

Повнота передбачає кількість об'єктів і явищ природи та обсяг фактичних знань про них, що відповідає віковим можливостям дітей. Під *вірогідністю* розуміється відповідність екологічних знань дошкільників природничо-науковим уявленням, які є підґрунтям становлення їх світобачення. *Узагальненість* виявляється в здатності дитини виходити за межі конкретних

уявлень, позаяк саме узагальнені уявлення відкривають можливість їх екстраполяції на формуванні певного типу ставлення дитини. *Усвідомленість* передбачає здатність розповісти про об'єкти і явища природи, зрозуміти та проілюструвати ланцюг залежностей на моделях, малюнках, а за умови добре розвиненого мовлення пояснити, аргументувати свої судження [47, с. 178].

У процесі розвитку екологічних знань виокремлюють три рівні:

- a. ознайомлення з окремими об'єктами і явищами природи (фактичні знання);
- b. набуття природничо-наукових уявлень про сутність явищ, установлення причинно-наслідкових зв'язків;
- c. формування понять про екологічні взаємозв'язки в природі.

В екологічній освіті слід дотримуватися послідовності, наступності та оптимального кількісного співвідношення цих етапів у різні вікові періоди [47, с. 176].

Рівні екологічної освіченості дошкільників

Молодший дошкільний вік

Бажаний рівень. Дитина знає та правильно вказує на значущі абіотичні чинники природного середовища: сонце, кисень в атмосфері, вода, земля, їх місцезнаходження, зовнішній вигляд, ознаки, властивості; сезонні явища природи, стихійні лиха, 12 місяців, сім днів неділі, частини днини. Має у своєму розпорядженні відомості про окремі групи мікроорганізмів, середовище їх існування. Знає відмінності між їстівними й отруйними грибами. Вказує на найпоширеніші рослини у природі, місця зростання, зовнішні ознаки, сезонні зміни. Орієнтується в будові рослин та призначенні їх основних частин. Впізнає найпоширеніші тварини, де вони мешкають, специфічні зовнішні ознаки, поведіння, спосіб харчування, переміщення, чим здатні захиститися. Орієнтується у зовнішній будові тіла людини, основних системах її життєдіяльності. Здатна оцінити стан живих істот за деякими зовнішніми ознаками та поведінкою. Знає основні правила поведінки підтримання чистоти середовища існування, запобігання хвороботворним мікроорганізмам,

безпечного поводження з отруйними грибами, як себе поводити з різними видами рослинності та тваринами.

Існують узагальнені відомості взаємозв'язок між сонячним теплом і світлом, рухом сонця по траєкторії неба, день і ніч, сезонні зміни у природі, непогожу та погожу днину. Малюки здатні класифікувати різноманітні види рослин у відповідності до їх зовнішніх ознак, будови, середовищем їх існування. У розпорядженні є узагальнена інформація про розмаїття видів існування у тварин, класифікує їх за ознаками, середовищем існування, залежністю від діяльності людства. Вказує на відмінні та схожі ознаки між людьми, рослинами, тваринами. Володіє первинними узагальненими уявленнями про живі істоти природи.

Розрізняє найбільш прості терміни екології, що вказують на взаємозв'язок між сонцем і об'єктами й явищами природнього світу, взаємозалежність рослин, тварин з життям людей. Здатна передбачити наочно представлені впливи людини на природне середовище. Розрізняє, предмети, що створені розумом, творчою уявою, руками людини від тих, які належать до світу Природи. [47, с. 179].

Достатній рівень. Дитина в змозі розказати про природні чинники, їх джерело, місцезнаходження, зовнішній вигляд, властивості, стани, деякі якості; сезонні зміни, місяці, дні неділі, день і ніч. Орієнтується в сезонних явищах природи, стихійних лихах, сезонних змінах. Розуміється на назвах рослин, які набули поширення у певному природному середовищі, розуміє різницю у їх зовнішніх ознаках, будові, ореолі існування. Має знання про вагомні фактори рослинного життя, як розмножуються декілька варіантів, особливості сезонних змін, яку роль відіграють рослини у житті тваринного світу і людського світу. Знаходить відмінності у тваринах, які мешкають на знайомій території, відрізняє за назвами, зовнішніми ознаками, поведінням. Сфера життя, спосіб харчування, переміщення, запобігання небезпеці. Розуміється на періодичних явищах їх поведіння, значенні тварин для природи і людей. Орієнтується у зовнішньому вигляді людини, її органах чуття, основних системах

життєдіяльності, значенні природних чинників для здоров'я людини, її діяльності, яка може мати позитивні та негативні наслідки. У розпорядженні малюків вагомі положення про відповідальне ставлення та збереження чистого повітря, води, ґрунту, поведінки під час природних явищ, стихійних лих, поводження з різними видами рослин, тваринами, турботливої поведінки щодо своєї дужості. [47, с. 180].

У розпорядженні малюків узагальнені уявлення про сонце, його світло та тепло, залежність цих чинників від висоти його стояння на небі, дня та ночі, сезону; найбільш істотних властивостей сезонних явищ, погожу й негожу днину, підмічає причинну зумовленість означених явищ. Вміє класифікувати види рослин, використовуючи відомості про зовнішні властивості, структуру, ореол існування. Усвідомлює роль елементів будови рослини; стадії росту, розмноження (2-3 способи), вагу для природного довкілля. Здійснює класифікацію тварин, оперуючи при цьому відомостями про їх за зовнішній вигляд, ореол життя, залежність від людей. Розрізняє способи живлення тварин, влаштування “житла”, переміщення, запобігання небезпеці. Осягає власним розумом значення тварин для природи. Усвідомлює різницю людської особини щодо рослин і тварин, а також морфофункціональну схожість. Володіє узагальненими вірогідними знаннями про живий організм та його ознаки і потреби.

Розуміє відмінності між найбільш простими поняттями екології щодо взаємозалежності між сонячним світлом і теплом, погодою та на життям живих істот. Розуміє зв'язок між середовищем існування та функціонуванням рослинного та тваринного світу, може пояснити їх на конкретних прикладах. Прогнозує причинну зумовленість між діяльністю людства та природою (забруднення та очищення повітряних і водних мас, знищення деяких видів рослин, тварин). [47, с. 181].

Середній рівень. Фактичні знання дитини про неживу природу, події та факти в ній не повні, переважно невірогідні, недостатньо усвідомлені. Може скласти розповідь про рідкий, газоподібний, твердий стан речовини, ознаки,

характеристики природних чинників за допомогою дорослого. Орієнтується в поширених явищах природи, сезонних змінах. Називає окремі рослини природного довкілля, але припускається помилок, розпізнаючи їх. Має поверхові знання про їх середовище та умови існування, живлення, розмноження, значення для тварин і людей. Розрізняє за зовнішнім виглядом від семи до десяти тварин, які мешкають на присадибних ділянках та інших середовищах існування, але особливості поведінки, живлення, пересування, захисту від небезпеки, значення для природи має лише про окремих об'єктах, які часто невірогідні. Знання про людину обмежені її зовнішнім виглядом, поведінкою, деякими видами діяльності. Правила поведінки в природному довкіллі здебільшого формулює як “не давити”, “не ламати” тощо. Уявлення про сутність деяких природних явищ пояснює лише за допомогою дорослого. Групує рослини переважно за зовнішнім виглядом, будовою. Розуміє призначення лише стовбура, коріння, квіток. Стадії росту, розвитку рослин називає непослідовно. Класифікує тварин переважно за ознаками зовнішності, залежності від людей. Має поверхові, а інколи невірогідні знання про харчування, влаштування «гнізда», варіанти захищеності, ореол їх життя. Значення тварин визначає переважно прагматичною спрямованістю. До живих одиниць відносить окремих тварин, виділяючи окремі ознаки, характерні для живого організму: самостійне пересування, живлення.

Найбільш прості терміни екології щодо відповідності серед природних явищ здатна встановлювати лише на моделях із зображенням реальних предметів і за допомогою дорослого.

Низький рівень. Фактичні знання дитини про факти і події у неживій природі обмежуються лише назвою. Їх ознаки, характеристики, сезонність, роль переважно невірогідні або відомості взагалі відсутні. Називає кілька видів рослин, але часто не здатна розрізнити їх у природному довкіллі. Майже відсутні знання про особливості їх розмноження, розвитку, живлення. Має поверхові знання про тварин, називає деякі з них, але припускається помилок у їх розпізнаванні. Умови існування тварин, їх поведінка у переважній більшості

невірогідні. Знання про органи та системи життєдіяльності людини обмежені перерахуванням окремих частин організму. Дитина мотивує необхідність бережливого ставлення до природи боязню покарання або не може пояснити, стверджуючи, що “так треба”.

Не розуміє сутність природних явищ, їх причинної зумовленості. Наявна інформація, яка вказує на частини доби, дні тижня та місяці року дуже обмежена. Операція групування рослин і класифікація окремих видів тварин – можлива лише за їх зовнішнім виглядом та з допомогою дорослих. Має переважно невірогідні знання про живлення рослин та інші потреби життєдіяльності. Визначає їх значення прагматичними мотивами. До живих істот відносить деякі неживі об’єкти і тварин.

Має елементарні поняття про екологічні зв’язки в природі, значення природи для здоров’я людини, але пояснити їх не в змозі. [47, с. 182].

Старший дошкільний вік (6 (7) років життя)

Бажаний рівень. Дитина володіє знаннями про об’єкти і явища природи: сонячне світло і тепло, повітря, воду, ґрунт, дощ, сніг, вітер, грім, веселку, туман, іній тощо; про деякі стихійні лиха: повінь, посуху, пилові бурі тощо. Має знання про космічний простір: атмосферу, планету, зірки, сузір’я, сонячну систему. Вільно орієнтується в рослинному і тваринному світі найближчого природного оточення. Здатна розповісти про особливості росту та розвитку деяких видів рослин та поведінку тварин за результатами власних спостережень. Має уявлення про особливості ландшафту, найпоширеніших рослин і тварин України, існування інших кліматичних зон. Орієнтується на глобусі, карті. Володіє інформацією про екологічну ситуацію рідного краю, природоохоронну діяльність дорослих. Добре орієнтується в основних органах і системах організму людини, впливі природних факторів на їхню життєдіяльність.

Має узагальнені уявлення про сутність і причини природних явищ, їх мінливість, циклічність. Систематизує рослини за різними ознаками: будовою, середовищем існування, потребою в кількості світла і тепла, складу ґрунту

тощо. Класифікує тварин за ознаками зовнішнього вигляду, середовищем існування, способом живлення, пересування, залежності від людей. Має уявлення про пристосувальні особливості рослин і тварин до середовища існування. Володіє знаннями про організм людини як цілісну систему, її потребу в екологічно безпечному природному середовищі. Здатна довести, що живі істоти — люди, тварини, рослини є частиною світу Природи.

Встановлює взаємозалежності між окремими видами рослин і тварин. Розуміє позитивний та негативний вплив діяльності людей на стан природного довкілля, здатна передбачати наочно представлені наслідки на життєдіяльність живих істот. Знання дитини характеризуються основами системності: здатністю усвідомлювати, що життя живої істоти залежить під морфологічно-функціональних зв'язків (цілісності організму) та зв'язку з умовами середовища існування. [47, с. 183].

Достатній рівень. Дитина володіє достатнім обсягом та повнотою знань про об'єкти та явища неживої природи, особливості ландшафту місця проживання, України. Має знання про деякі географічні зони інших країн. Елементарно орієнтується на карті, глобусі. Має уявлення про існування космічного простору та основні його об'єкти, здатна розповісти про деякі з них, показати на небі, карті. Добре орієнтується в рослинах природного довкілля. Має знання про поширених рослин регіону, України та характерних представниках пустелі, тундри, моря тощо. Знає та розповідає про тварин найближчого природного оточення. Орієнтується в рослинному світі регіону проживання, України, інших кліматичних зон. Має знання про екологічну ситуацію місця проживання, її причини та наслідки. Орієнтується в органах і системах організму людини, впливі природних чинників на її здоров'я, кліматичних зон на зовнішній вигляд та діяльність людей. Знає основні правила поведінки в природі.

Має узагальнені уявлення про сутність природних явищ, закономірності змін пір року, частин доби. Володіє узагальненими уявленнями про живлення, пересування, розмноження, розвиток рослин і тварин, пристосувальні

особливості до середовища існування. Розуміє потреби людини в основних факторах природи. Самостійно вирізняє істотні ознаки живих істот.

Розуміється на значенні кількості та якості абіотичних чинників для життєдіяльності живих істот. На конкретних прикладах пояснює послідовність сезонних змін, прямі та опосередковані взаємозалежності між рослинами і тваринами. Здатна прогнозувати наслідки позитивної та негативної діяльності людей. Має елементарне поняття про цілісність світу Природи.

Середній рівень. Фактичні знання дитини про об'єкти і явища неживої природи розширилися завдяки досвіду взаємодії з ними, але значна частина їх є невірогідною, недостатньо усвідомленою. Має уявлення про стан води, повітря, їх якості. Орієнтується в явищах природи та сезонних змінах на побутовому рівні. Має елементарні знання про об'єкти космічного простору. Розрізняє окремі рослини природного оточення, але має недостатньо знань про умови існування, живлення, особливості розмноження, розвитку, будови, значення для природи. Орієнтується у деяких видах тварин природного оточення, але обсяг знань про особливості їхнього існування обмежений зовнішніми ознаками, подекуди способом живлення, захисту від небезпеки. Розрізняє середовища існування з вираженими ознаками — водойми, ліс, ґрунт. Має уявлення про екологічну ситуацію, але не усвідомлює її причини та наслідки. Орієнтується в основних органах і системах організму людини, недостатньо усвідомлює значення природних чинників для її життя і здоров'я. Має поняття про деякі істотні ознаки живої істоти: живлення, пересування, розвиток, але не ідентифікує їх з власними потребами. Обізнана з правилами взаємодії з об'єктами природи, помічає порушення їх іншими, але мотивує необхідність їх дотримання практичною користю, зовнішньою привабливістю.

Має узагальнені уявлення про сутність найпоширеніших природних явищ (дощ, сніг, веселку тощо), прагне пояснити їх причини, потребує при цьому підтримки дорослого. Систематизує рослини за деякими вираженими ознаками: будовою, середовищем існування, зовнішнім виглядом стовбура, листям, плодами. Має уявлення про деякі пристосувальні особливості до умов

існування, значення для інших об'єктів природи і людей. Розуміє багатоманітність форм життя тварин, але знання про особливості їхньої поведінки та значення фрагментарні, часто невірогідні. У конкретних тварин і рослин може назвати деякі окремі ознаки живого (у тварин поведінку, живлення; у рослин — яка заввишки).

Має поняття про наявність достатньої кількості тепла і світла, якості повітря, води, стану ґрунту для життєдіяльності живих істот. Пояснює наочно представлені взаємозалежності між рослинами і тваринами, здатна прогнозувати наслідки конкретних вчинків людей. Життя людини та стан її здоров'я не пов'язує зі світом природи, але може зрозуміти такий зв'язок на прикладах та роз'ясненнях дорослих, доступних її віковим можливостям. [49, с. 185].

Низький рівень. Дитина володіє знаннями про окремі об'єкти і явища неживої природи. Називає деякі їх властивості, стани, якості, але пояснити може лише за допомогою дорослих. Розрізняє обмежену кількість рослин. Має поверхові, часто невірогідні відомості про них, здобуті переважно на побутовому рівні. Розуміє, що існує багато різних тварин, але розрізняє обмежену кількість. Здатна розповісти про деякі умови та особливості поведінки тварин, які ґрунтуються на власному досвіді, літературних джерелах та мультфільмах. У визначенні їх переважає прагматизм або привабливі зовнішні ознаки. Має знання про організм людини, його життєдіяльність, але вони поверхові, неусвідомлені та здебільшого науково невірогідні. Обізнана з основними правилами взаємодії з об'єктами і явищами природи, які зорієнтовані переважно на безпеку лише для людини.

Має фрагментарні природничо-наукові уявлення про сутність природних явищ, прагне їх узагальнити, пояснити, але без допомоги та підтримки компетентного дорослого впоратися з цим не спроможна. Розрізняє деякі рослини природного довкілля (переважно дерева), але майже не орієнтується в умовах їх існування, будові, значенні. Розпізнає тварин, які є персонажами казок, оповідань, але майже не орієнтується у світі комах, птахів, інших видах

тварин, які існують у найближчому природному доквіллі, не розуміє їхнього значення. Має уявлення про організм людини, які ґрунтуються на власних відчуттях та побутовому досвіді. Уявлення про живий організм поверхові, неусвідомлені.

Здатна зрозуміти прямі екологічні зв'язки в екосистемах, а також у біосфері, які ілюструє дорослий у природних умовах та за допомогою експериментування і сумісного створення моделей. [49, с. 186].

Як бачимо, для того, щоб виявити рівень сформованості у старших дошкільників екологічної культури, необхідно керуватися критеріями та показниками сформованості у дітей старшого дошкільного віку екологічних знань, рівня розвитку емоційно-чуттєвої сфери та здатністю старших дошкільників до практичних дій. Три групи критеріїв передбачають сформованість змістовного, емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів екологічної культури старших дошкільників (З. Плохій)

Показниками екологічної освіченості дітей старшого дошкільного віку визначено фактичні знання про об'єкти і явища природи; природничо-наукові уявлення про сутність природних явищ, причини їх циклічності та мінливості; ознаки та потреби живого організму, екологічні чинники, різноманітність форм життя, адаптація живих організмів до середовища існування; екологічні поняття про екосистеми, абіотичні та біотичні взаємозв'язки в екосистемах, біосфері Землі [26].

Отже, рівень сформованості екологічної культури визначається за відповідністю компонентів екологічної культури відповідним критеріям, розробленим науковцями. Відповідно, ми братимемо до уваги критерії, розроблені для дітей старшого дошкільного віку, які містять характеристику відповідного прояву знань, умінь і навичок, діяльності дитини в природі. Критерії, розроблені З. Плохій, відповідають чотирьом рівням сформованості екологічної культури дитини старшого дошкільного віку, а саме: бажаний, достатній, середній та низький.

1.3. Зміст екологічної культури та необхідність її формування у діючих програмах дошкільної освіти.

Міцний фундамент любові до навколишнього середовища варто закладати ще у ранньому дитинстві. Тому сьогодні велика увага у державних нормативних документах з питань освіти і її дошкільної ланки надається цьому питанню.

Зокрема Державна національна програма «Освіта. Україна 21 століття» містить положення про важливість роботи щодо набуття людьми екологічної освіти, показником якої стане культура особистості, освіченість в сфері екології на тлі гармонії стосунків з природою [9].

В ЗУ «Про дошкільну освіту» одним з завдань, на які зорієнтована дошкільна галузь, передбачено виховання морально-етичних категорій у дітей до навколишньої дійсності, подій і фактів органічного та неорганічного світу [14].

У новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти, як державного нормативного документу, зорієнтовано педагогічних працівників і батьків на зміст знань дошкільників з різних сфер людської життєдіяльності. Зокрема освітня лінія «Дитина у природному довкіллі» спрямовує на формування доступних 4-7-річним дітям знань про: природний світ, існування Всесвіту, зростання у емоційно-ціннісному плані, відповідальність у сприйнятті проблем екології, органічного та неорганічного світу, сприймання природи як цінності. Вміти виокремлювати позитивні та негативні наслідки взаємодії людини з природою, довільно регулювати власне поведіння у природному довкіллі [1].

«Я у Світі» - програма розвитку, розроблена авторським колективом під керівництвом О. Кононко. Структура документу розподілена на інваріантну та варіативну частини. Необхідними елементами є 7 освітніх ліній, які вказують на особистісний пласт дитини, її стосунки у соціумі, взаємодію дошкільників з природним довкіллям, ставлення до культури, спектр діяльності, сенсорно-

пізнавальний простір дітей, сферу спілкування. Основна частина, зокрема освітня лінія, що розкриває взаємодію дітей з природним довкіллям (Дитина у природному довкіллі), орієнтує на основні освітні завдання, до яких входять: *розвивальні* (розвивати та підтримувати стійку зацікавленість природою, її об'єктами, станами, явищами), *навчальні* (розширювати досвід про органічний та неорганічний світ Землі, її клімат, ландшафт, водойми; навчати орієнтуватися у природних явищах, характеризувати їх, розширювати базову інформацію про взаємозв'язки та взаємозалежність живих організмів із середовищем проживання, вправляти у вмінні розрізняти найпоширеніші рослини за видами, формувати розуміння різноманітності тваринного світу, уміння розрізняти їх; про життєдіяльність людини у природному довкіллі, як позначається її активність на природі; навчати елементарних знань про Всесвіт, Сонячну систему, Сонце, Місяць тощо), *виховні* (стосуються вихованості у дошкільнят бачення природи як цінності, уміння її доглядати та оберігати; формувати правила поведіння у природному середовищі, виховання естетичної та моральної спрямованості почуттєвої сфери до рідного краю; формування уміння відповідати за свої дії в певному екологічному середовищі; прищеплювати навички очікуваного й схвалюваного поведіння у природі, вміння раціонально використовувати природні ресурси) [49, с.194-202].

Програма «Українське дошкілля» є регіональною, тобто такою, яка розкриває етнічні, історичні та соціокультурні особливості Західного регіону. Водночас саме цей документ набув найбільшого поширення на Чернігівщині. У напрямку роботи «Пізнавальний розвиток» зазначається про необхідність формування у дошкільників первинного поняття, що все живе – добре, гарне, корисне і його потрібно берегти. Також серед освітніх завдань є положення щодо ствердження гуманістичної спрямованості у дітей, емоційному ставленні їх до флори й фауни, вираження ними почуттів естетичного характеру, доцільного безпечного поведіння у природньому середовищі, а також надання відомостей про здобутки людства в освоєнні космічного простору. У даній програмі акцентується увага на поглибленні наявної інформації про

чинники неорганічного світу (воду, сонце, пісок, воду тощо, визначення їх станів, місцезнаходження тощо), а також об'єкти живої природи. До яких віднесено рослини, тварин, птахів, комах, про їх будову та заходи з їх охорони з метою подальшого збереження та уникнення шкоди. Стосовно включеності старших дошкільників у процес екологічного виховання, автори програми рекомендують залучати їх до сприймання краси природи, ознайомлювати з природоохоронною діяльністю в Україні, охорони рідкісних тварин та рослин, чистоти водойм та повітря; виховувати любов до природи, уміння піклуватися про рослини і тварин, прагнення дотримувати правил культурного поведіння у природі.

До основних показників компетентності дитини включено уміння дітей 5-6(7) років визначати зміни в природному довкіллі і знання, що вони залежать від обертання Землі навколо Сонця; називання пір року, їх послідовності, визначення їх характерних ознак; усвідомлення дошкільниками, що зменшення сонячного світла спричинює зміни у природі, що у свою чергу спричиняють зміни у рослинному і тваринному світі. Дитина старшого дошкільного віку має знати, що вода є середовищем існування для живих істот; місцезнаходження води, її якості, місця лікувальної води та назви річок у Західному регіоні. Ще однією ознакою компетентності старших дошкільників є знання поширених явищ природи своєї місцевості (випадання роси, дощу, туману, причини утворення веселки, грому, граду, виникнення морозів, снігопадів, хуртовин, паморозі, інію) [48].

«Скарбниця моралі» – це програма, що спрямована на плекання у малюків моральності. Тематичні модулі документу розроблено у відповідності до психологічних особливостей розвитку дошкільників кожного вікового періоду. Так, в тематичному модулі *«У злагоді бути – про образи забути»* також наголошено на необхідність плекання у малюків 4-7 року життя дбайливого ставлення до природи, прагнення оберігати все живе. Особливо ж автори підкреслюють, що виховання має носити суто усвідомлений характер дотримання моральних норм. Серед загальних завдань морального виховання

дошкільників в аспекті соціального зростання особистості виокремлено наступне: «розвивати гуманістичну спрямованість поведінки дітей». Зокрема, це стосується екологічної моральності [32, с. 43].

Досліджуваний аспект містить у собі й програма «Дитина». Так, у розділі «Віконечко у природу» авторський колектив передбачив виховні впливи малюків 5-7 року життя екологічного змісту. Вони мають на меті становлення екологічної культури, що передбачає збагачення у вихованців цілісності сприймання природи у гармонійному поєднанні пізнавальних, етичних, естетичних, практичних мотивів співдіяння зі світом; актуалізацію потреби допомагати природі, оберігати її від шкідливого втручання.

Питання екологічної освіченості актуалізовано також у програмі «Світ дитинства». Зокрема освітній напрям «Дитина в природному довкіллі» визначає пріоритетність завдання плекання цінностей, які визначатимуть зв'язки особистості дитини з природним, предметним і соціальним світом, власне з собою. Особливість цієї програми передбачає, що в цьому напрямі розміщено розділ «Життєдіяльність людини у природному довкіллі». Тут наголошується про необхідність сприяння усвідомленню дитиною того, що між природним довкіллям і життєдіяльністю людей існують зв'язки; що існування людства на Землі залежить від стану органічного й неорганічного світу (чисті повітряні та водні маси, ліс і ґрунт сприятливі для здоров'я та життя людей).

Програмою розвитку «Впевнений старт», у розділі «Пізнавальний розвиток», напрямок «У світі природи», передбачає роботу з дітьми щодо плекання у них очікуваного поведіння екологічного спрямування. Документом передбачено залучення 4-6(7)-річних вихованців до посильної праці. У поле зору авторів потрапили кімнатні рослини, домашні тварини, допомога дорослим на городі тощо). Крім того авторський колектив спрямовує свою увагу на залучення дітлахів до активних дій у плані збереження та відновлення природного оточення міста (села).

Одним із завдань програми «Соняшник» є наступне: закласти дітям старшого дошкільного віку моральний фундамент на основі загальнолюдських,

моральних, духовних, громадянських, екологічних та естетичних цінностей. Тут же у підпрограмі «Дослідник» (6-ий рік життя) у розділі «Пізнавальна діяльність в довкіллі» вказано на необхідність здійснення виховних впливів на дітей 5-6 року життя щодо вдосконалення екологічної культури, бережних відносин з природою, її об'єктами. Вихователь має зорієнтувати дітей на практичні моменти безпечного поводження у природньому середовищі. Ознайомлення з Червоною книгою природи та природоохоронними заходами.

Програми, які розроблені науковими працівниками, включають і програми, які зорієнтовані лише на плекання екологічних знань і свідомості, освіченості у питаннях екологічної культури дітей 5-6(7) років. Зокрема нормативний документ «Юний еколог» С. Ніколаєвої. Він спрямований на взаємодію з дітьми 4-7 року життя, До цієї програми створено відповідний науково-методичний інструментарій: робочий зошит, посібник, методичні рекомендації. Цю програму було створено у 1993 р. Після того вона неодноразово поновлювалася й перевидавалася. Програму було створено на вимогу часу у зв'язку із загостренням екологічної кризи на світовому рівні. Основна мета означеного нормативно-правового положення полягає у здійсненні поглибленої просвітницької роботи з проблем освіченості та культурного природокористування 5-6(7)-річними дітьми. До пояснювальної записки видання **Юний еколог: програма та умови її реалізації у дитячому садку** включено науково обґрунтовані відомості щодо поетапності виховних впливів у плані утворення конструкту дитяча екологічна культура. Так, пропонується така послідовність: емоційні переживання зв'язку з природою – засвоєння теоретичного екологічного знання – практична екологічна діяльність у природному осередку, що розглядаються критеріями оцінки рівня їх екологічної культури [37].

Таким чином, питання цілеспрямованої роботи щодо вдосконалення феномену екологічної культури дітей 5-6(7) років та його виховання постулюється цілою низкою державних нормативних документів. У контексті цього передбачається надання вихованцям необхідних теоретичних знань і

практичних вмінь і навичок, що у своїй сукупності формують екологічну освіченість у дітей, визначаючи їх компетентність у цій галузі. В більшості, всі програми орієнтують нас на виховання розсудливої, екологічно свідомої особистості, пріоритетом діяльності якої стане збереження та охорона природи для подальших поколінь.

Висновки до розділу 1

Формування екологічної культури у дітей 5-6(7) років набуває якісно нових форм у контексті глобальних екологічних питань та їх масштабом. Закладання основ екологічної культури розпочинається у дошкільному віці, коли вихованці найбільш відрізняються сприйнятливістю до виховних впливів з боку вихователів і батьків. Компонентами екологічної культури вважаються вдосконалення свідомості, ставлення та діяльності, що мають екологічний контекст. В цілому вони утворюють інтегративну здатність особистості, яка визначає адекватність природодоцільного ставлення до живого та неживого світу, міру усвідомлення природньої дійсності у якості значущої цінності.

Показниками екологічної освіченості у дітей 6 (7) років виступають фактичні знання про об'єкти і явища природи; природничо-наукові уявлення про сутність природних явищ, причини їх циклічності, мінливості; ознаки та потреби живого організму, екологічні чинники, розмаїття форм живого на планеті, адаптація живих істот до середовища існування; екологічні поняття, абіотичні та біотичні взаємозв'язки в екосистемах, біосфері Землі.

Програми дошкільної освіти передбачають плекання основ екологічної культури, розпочинаючи з дітей раннього віку та підтверджують державні нормативні документи у цьому сенсі. Закони України, документи національного рівня постулюють необхідність прищеплення вихованцям любові до природи, бережливого ставлення до неї; становлення гармонійної особистості, яка допомагає природі і захищає від шкідливих впливів.

Успіх екологічної освіти дошкільників значною мірою залежить від змісту знань про складність і багатоманітність світу. Водночас, досвід дітьми засвоюватиметься та сприятиме їх зростанню за умови врахування психічних і фізичних можливостей, шляхів орієнтації у довкіллі, характеру виховних впливів. Адже діти 4-6 років емоційно чутливі, сприйнятливі до педагогічних дій дорослих. Від обізнаності педагогів з подіями у природньому світі, з його предметами, залежить міра екологічних знань дітей, обізнаність з причинно-наслідковими зв'язками у природі та ставлення до навколишньої дійсності.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ 5 -6 РОКІВ

2.1. Методика та організація вивчення особливостей сформованості екологічної культури дітей 6-7 року життя

Для з'ясування стану досліджуваної проблеми у практиці роботи закладів дошкільної освіти, нами був організований та проведений констатувальний експеримент. До вибірки було включено 40 дітей старшого дошкільного віку. З цього числа було сформовано дві дослідницькі групи: експериментальна і контрольна (у кожній по 20 дітей).

Метою проведення констатувального експерименту було вивчення екологічної культури дітей 5-6 (7) років та ставлення педагогів і батьків до процесу їх екологічного виховання.

Завдання експерименту полягали в:

1. Визначенні критеріїв і показників сформованості екологічної культури.
2. Розробці методики констатувального експерименту.
3. Характеристиці рівнів сформованості екологічної культури старших дошкільників.
4. З'ясування дотримання педагогічних умов на основі виховних впливів сім'ї та ЗДО у формуванні екологічної культури досліджуваних.

Відповідно до визначених науковими джерелами характеристик критеріями оцінки, сформованість екологічної культури у дітей 5-6 (7) років оцінювалася відповідно до таких критеріїв: системою екологічних знань, емоційно-ціннісним ставленням до світу природи, а також екологічна діяльність та поведінка в природному середовищі. З урахуванням того, що

структурними елементами екологічної культури дітей старшого дошкільного віку є змістовна (екологічна свідомість), емоційно-ціннісна (екологічне ставлення) та діяльнісна (екологічна діяльність), у таблиці 2.1. схарактеризовано показники кожного з них.

Таблиця 2.1

Компоненти та показники екологічної культури дітей старшого дошкільного віку

КОМПОНЕНТИ	ПОКАЗНИКИ
Змістовний	Передбачає наявність екологічних знань, які дають можливість дітям прогнозувати наслідки власної поведінки та дій навколишніх людей у природному довкіллі, зумовлює психологічну включеність особистості у світ Природи, орієнтування в екологічній ситуації регіону проживання, країни.
Емоційно-ціннісний	Стосується розвиненості емоційно – чуттєвої сфери: емоційного тону відчуття, емоційного оцінювання об'єктів природи, інтелектуальних, моральних, естетичних почуттів у ставленні до світу Природи.
Діяльнісний	Містить компоненти, що визначають здатність дітей до практичних дій та екологічно мотивованої поведінки в природному оточенні.

Відтак, у процесі проведення констатувального експерименту ми орієнтувалися на схарактеризовані вище критерії, компоненти і показники, враховували модальність, силу та стійкість прояву сформованості екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку у різних ситуаціях та певних діях.

Методика констатувального експерименту передбачала три напрями роботи: з дітьми 5-6 (7) років, вихователями та батьками вихованців.

Констатувальний експеримент проводився у три етапи.

Перший етап – підготовчий. Він полягав у підборі та розробці діагностичного інструментарію для реалізації поставлених мети та завдань констатувального експерименту. Комплексна методика складалася з:

діагностичних методів, індивідуальних бесід з дитиною, спостереження, анкетування вихователів та батьків.

Другий етап – власне констатувальний експеримент. Він здійснювався на базі ЗДО «Золота рибка», м Бровари Київської області. Експериментом були охоплені діти старшого дошкільного віку – 40 осіб, а також їх батьки – 40 осіб, вихователі – 10 осіб.

Третій етап – аналіз та обробка отриманих даних. Для визначення рівнів сформованості екологічної культури дітей 5-6 (7) років були використані діагностичний інструментарій: тестова методика «Визначення характерних особливостей тваринного світу», методика «Визначення характерних особливостей рослинного світу», методика «Ставлення до світу природи», методика «Визначення характерних особливостей неживої природи», методика «Пори року», спостереження.

Розподіл методів відповідно до компонентів екологічної вихованості дітей 5-6(7) років представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Характеристика методів констатувального експерименту відповідно до визначених компонентів

№	Компоненти екологічної культури	Діагностичний інструментарій
1	Змістовний	<ul style="list-style-type: none"> • Методика «Характерні особливості тваринного світу» • Методика «Характерні особливості рослинного світу»
2	Емоційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> • Методика «Ставлення до світу природи»
3	Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • Спостереження • Методика «Визначення характерних особливостей неживої природи»

Охарактеризований діагностичний інструментарій дозволяє визначити рівні сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку,

розкрити їх особливості за визначеними компонентами – змістовним, емоційно-ціннісним та діяльнісним з урахуванням їх показників, характеристики яких подано у таблиці 2.1.

Проаналізуємо детальніше кожен з емпіричних методів констатувального етапу дослідження старших дошкільників, батьків та вихователів дошкільного закладу.

Дослідження рівнів сформованості екологічної культури дітей 5-6 (7) років

І. Методи дослідження знаннєвого компоненту сформованості екологічної культури дошкільників

І.1. Методика «Визначення характерних особливостей тваринного світу»

Призначення для визначення рівнів сформованості компоненту екологічної культури, що пов'язаний з набуттям екологічних знань та свідомості. В ході проведення даної діагностичної методики було використано три великі карти, перша з яких розділена на три частини і містить зображення господарського двору, лісу, пейзажу Африки. Друга карта розподілена на три частини із зображенням блакитного неба, гілок дерев та землі. Третю карту розподілено на дві частини із зображенням неба і луку. Також було підготовлено набори фігурок із зображенням тварин, птахів та комах. Кожен із них складався з різної кількості фігурок реальних представників тваринного світу, які відповідно, відрізнялися середовищем життя.

Методику було проведено у три поетапні фази. Завданням першої фази була оцінка знань дитини про місце існування представників тварин, птахів і комах, умови їх життя. Перед дитиною було розкладено фігурки усіх тварин, птахів та комах в хаотичному порядку (загальна кількість – 32 фігурки). Кожній дитині було запропоновано взяти першу карту з зображенням господарського двору, лісу та пейзажів Африки і з усіх фігурок обрати тварин, після чого розмістити їх на карті з урахуванням місця їх мешкання. Результати вибору було зафіксовано у протоколі (форма протоколу подана у Дод. А). Потім дитині

пропонувалося взяти другу карту із зображенням блакитного неба, гілок дерев та землі, і з фігурок, що залишилися, вибрати птахів і розмістити їх на карті на свій розсуд. Отримані результати також було зафіксовано у протоколі. Нарешті, досліджуваному пропонували взяти третю карту із зображенням неба і луку та із решти картинок, що залишилися, вибрати комах і розмістити їх на карті.

Після зроблених виборів, якщо на столі залишилися які-небудь фігурки, дитина мала змогу ще раз подумати і розмістити їх відповідно до інструкції. Врешті, дитині пропонувалося пояснити, за якими ознаками вона розмістила тварин на картах. Відповідь дитини було зафіксовано у протоколах.

У другій фазі дослідження досліджуваному було запропоновано вибрати два зображення тварин, три зображення птахів і три зображення комах і відповісти на декілька питань, що мали на меті оцінити знання дитини про назви, характерні ознаки та ставлення до тварин, птахів та комах. Усі результати зафіксовано у протоколі.

1.2. Методика «Визначення характерних особливостей рослинного світу»

Методика «Визначення характерних особливостей рослинного світу» спрямована на визначення знаннєвого компонента – рівня сформованості екологічних знань дошкільників стосовно характерних особливостей рослинного світу.

Дослідження проводилося у три фази. Перша фаза полягала у перевірці знань дітей про кімнатні рослини, умови їх життя і вміння доглядати за ними. Для проведення методики було відібрано п'ять кімнатних рослин, наявних у групі, а саме: герань (пеларгонія), кактус, калла, алое, хлорофітум. Також було розкладено на столі засоби догляду за ними – лійку для поливу кімнатних рослин, розпилювач води, паличку для підпушування ґрунту, ганчірка і піддон.

Дитині було запропоновано почергово показувати ті кімнатні рослини, які будуть названі дорослим. Після чого давалися додаткові питання стосовно засобів догляду, умов, які необхідні для життя, зростання і розвитку кімнатних рослин. Дошкільнику було надано можливість продемонструвати практичні

уміння і навички догляду за рослинами, використовуючи наявні засоби догляду. Результати дослідження було зафіксовано у протоколі.

Під час другої фази проведення методики дошкільнику було запропоновано із представлених зображень рослин вибрати по чергово ті, які належали до одного виду, згрупувавши їх таким чином за характерними ознаками. Зображення розташовувались у довільному порядку в один ряд. Використовували набори карток із зображеннями рослин за категоріями: листяні і хвойні дерева, чагарники, ягоди, гриби, квіти саду і лісу. Із них дитина мала обрати картку та віднести її до однієї з категорій. Отримані результати були внесені до протоколу.

II. Методи вивчення емоційно-ціннісного компонента

II.1. Методика «Ставлення до світу природи»

Щоб визначити рівень екологічно правильного ставлення до світу природи, що виявляється в усвідомленні цінності природних об'єктів, у розумінні взаємозв'язку між діяльністю людини і життям тварин, птахів і рослин, було використано методику-опитування «Ставлення до світу природи».

Методика передбачала послідовну постановку чотирьох питань досліджуваному стосовно сформованості навичок догляду за домашнім улюбленцем (якщо є), а якщо його немає, дитині пропонувалося уявити ситуацію, якби він був. Суть питань полягала у допомозі дорослим по догляду за домашніми улюбленцями вдома, за мешканцями куточка природи у ЗДО, допомоги зимуючим птахам. Дитині було запропоновано відповісти також на питання стосовно того, що вона може зробити, щоб на ділянці дитячого садка завжди були рослини.

Усі отримані результати було зафіксовано у таблицю. За тривалістю в часі бесіда мала обмеження до 10 хвилин, під час проведення якої було опитано 40 дітей із експериментальної та контрольної груп.

Відповіді, отримані від дітей, мають на меті характеристику ставлення дошкільників до світу природи, зокрема тваринного та рослинного світу

планети, та стан сформованості у неї навичок догляду за ними та усвідомлення взаємозв'язку між діяльністю людини й існуванням живих істот.

Критеріями оцінки стала повномірність відповідей дітей, наявність знань про те, як потрібно доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточка природи, розуміння взаємозв'язку між діяльністю людини і життям тварин, птахів і рослин, емоційне вираження свого ставлення до питання.

III. Методи дослідження діяльнісного компоненту сформованості екологічної культури дошкільників

III.1. Спостереження

Для характеристики діяльнісного компоненту сформованості екологічної культури дошкільників нами була розроблена програма спостереження.

Метою спостереження було визначення особливостей екологічної діяльності дітей старшого дошкільного віку у різних життєвих ситуаціях.

Вид спостереження: наукове, стандартизоване, групове, зовнішнє.

Форма фіксації: протокол.

Згідно програми, спостереженням було охоплено 40 дітей двох старших вікових груп і тривало протягом чотирьох тижнів. Спостереженням було охоплено 40 дітей. Результати спостереження дали змогу отримати інформацію стосовно типової діяльності для кожного досліджуваного екологічної діяльності. Вони доповнювалися відповідями дітей на запитання методики «Ставлення до світу природи», що проводилася з дітьми старшого дошкільного віку індивідуально.

Отримані результати спостереження за дітьми експериментальної та контрольної груп були зафіксовані у протоколі під час різних режимних моментів: ранкові зустрічі, прогулянка та самостійна діяльність дошкільників у другій половині дня.

Критерії, які було взято до уваги в ході спостереження:

1. Прояв екологічних знань та екологічного ставлення дитини.
2. Сформованість умінь і навичок догляду за об'єктами живої природи.
3. Відповідність екологічних знань дитини її діяльності.

III.2. Методика «Вивчення характерних особливостей неживої природи»

Для виявлення рівня сформованості знань дитини про неживу природу, основною характеристикою якої є відсутність основних ознак життя – розвитку, обміну речовин, дихання, руху тощо, було використано методику «Вивчення характерних особливостей неживої природи».

На початку дослідження нами було заздалегідь підготовано три баночки з різним наповненням: в першій – пісок, у другій – каміння, у третій – вода. Основним завданням для дошкільника було визначення вмісту посудин. Після того, як дитина називала всі наявні компоненти, їй пропонувалося відповісти на декілька питань, що розкривали властивості та способи використання піску, каміння і води.

До уваги було взято і самостійність дитини при наданні відповідей, наведення прикладів використання об'єктів неживої природи. Усі результати дослідження було зафіксовано у відповідну таблицю.

Методи дослідження педагогічних умов і ставлення дорослих до проблеми формування екологічної культури дошкільників

I. Методи дослідження обізнаності педагогів та батьків з питань формування екологічної культури дошкільників

I.1. Анкетування вихователів ЗДО

Питання анкети для вихователів були спрямовані на отримання безпосередньої інформації про те, за якими програмами здійснюється навчально-розвивальна діяльність дітей старшого дошкільного віку у ЗДО, які форми, методи роботи та засоби використовують педагоги з метою формування у дітей екологічної культури. Нас також цікавило, чи здійснюється у дитячому садку діагностика екологічної культури та її компонентів і яким шляхом.

Анкета містила 5 питань відкритого характеру (передбачають самостійну відповідь). Додатково було поставлене питання про стаж роботи вихователів, оскільки досвід роботи значно впливає на розуміння педагогами ролі

формування екологічної культури старших дошкільників для загального гармонійного розвитку особистості дитини.

1.2. Анкетування батьків

Проведення анкетування з батьками мало на меті з'ясувати стан ознайомлення батьків з даного питання, їх уявлення про важливість формування екологічної культури з дитинства, особливостей сімейного впливу на формування у дітей 5-6 (7) років компонентів екологічної культури.

В коло нашого інтересу потрапили наступні питання: загальна ознайомленість батьків із напрямками виховання дітей у дитячому закладі; які екологічні знання намагаються сформувати батьки у власної дитини і якою мірою знайомлять її з правилами поведінки у природі; які екологічні знання найчастіше проявляються у дошкільника; чи батьки надають власній дитині зразки, приклади екологічної поведінки і які саме; чи підтримують взаємодію з дитячим садком у даному напрямі і яким чином. З тим, щоб дати відповіді на поставлені запитання, батьки мали виявити і власні знання з даної проблеми, оскільки було поставлено і уточнюючі питання стосовно того, які правила поведінки у природі вони знають; яку поведінку можна вважати прикладом для наслідування. Додатково ми прагнули визначити, чи мають батьки потребу у додатковій допомозі з боку ЗДО щодо формування екологічної культури дитини або ж поглибленні співпраці.

Анкета складалася з двох блоків питань. Метою першого блоку було отримання загальних відомостей про батьків, їх вік, місце роботи. Питання другого блоку передбачали збір інформації про особливості формування екологічної культури дитини в сім'ї. Основних питань було сім, чотири з яких – відкритого характеру, решта – закритого, що передбачало вибір одного або кількох варіантів відповідей.

Таким чином, на першому й другому етапах дослідження було створено методичку для вивчення екологічної культури дітей 5-6 (7) року та педагогічних умов освітнього процесу в умовах ЗДО, дотримання яких сприяє формуванню

означеного феномену у вихованців старшої групи. Дослідженням передбачено здійснення діагностичної роботи з дітьми, з метою отримання відомостей про сформованість явища, та дорослими, відомості від яких надали можливість аналізу виховних дій батьків та педагогів у контексті становлення освіченості старших дошкільників екологічного спрямування. Методика розроблена у відповідності до вимог отримання наукового знання.

2.2. Характеристика рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку

З метою виявлення рівнів сформованості екологічної культури старших дошкільників нами було розроблено методика констатувального експерименту, який містив певні діагностичні методики, розроблені бесіди для індивідуального проведення з кожною дитиною окремо.

Діагностичний інструментарій було підібрано для визначення рівня сформованості кожного окремо взятого компонента екологічної культури. Після проведення діагностики та збору даних, результати було зафіксовано і проведено їх обробку, на основі чого було виділено експериментальну та контрольну групи та рівні статевої вихованості дітей 5-6 (7) років.

Методика «Характерні особливості тваринного світу»

У ході проведення даної методики було з'ясовано, що в першій фазі діагностики, яка передбачала почерговий вибір карт і фігурок тварин, птахів та комах, які необхідно було розташувати за місцем проживання, 5% (1) дітей з експериментальної групи без особливих зусиль розподілила представників тваринного світу по видах і співвідносила з місцем їх існування; 40% (8) дітей іноді припускалися незначних помилок при розподілі представників тваринного світу по видах і в основному співвідносить представників фауни з місцем існування; 55% (11) дошкільників експериментальної групи часто припускалися

помилки при розподілі представників тваринного світу за видами, не завжди при цьому аргументуючи свій вибір.

Діти *контрольної групи* отримали кращі результати: 20% (4) старших дошкільників практично без помилок вказували місцевість, зображену на карті, з-поміж усіх фігурок розрізняли представників тваринного світу і «розселяли» відповідно до їх місця існування. 45% (9) дітей допускали декілька похибок при розподілі наявних фігурок за видами, виборі їх місця розташування. Діти нечасто пояснювали свій вибір, але в основному співвідносили представників фауни з місцем існування. 35% (7) дітей багато помилялися при формулюванні назв представників тваринного світу, розподілі їх за видами, за місцем існування.

Після роботи з картами дітям пропонувалося обрати два зображення тварин, три зображення птахів і три зображення комах, про яких вони мали розповісти, як вони називаються, про своє ставлення до них.

Проаналізувавши відповіді дітей з *експериментальної групи*, було визначено, що: обрали відповідні фігурки і безпомилково зазначили назви тварин, вказали певний обсяг інформації про них і висловили своє ставлення 45% (9) дошкільників, а 55% (11) з них найбільше допускали помилки при визначенні назви представників тваринного світу (в більшості випадків помилки допускали при називанні птахів), або ж переважало невизначене ставлення до представників фауни.

Діти часто повторювались, визначаючи знання в більшості про тих тварин, птахів або ж комах, які найчастіше бачили, спостерігали. 55% (11) дітей з експериментальної групи обирали фігурки тварин, птахів або ж комах виходячи з того, скільки фігурок потрібно було взяти за умовою, а не з власних суджень, наявних знань, тому часто брали зображення тих персонажів, назву яких не знали, при цьому виявляючи здогади про те, чим вони, наприклад, харчуються.

У *контрольній групі* отримано дещо нижчі показники: 40% (8) дітей безпомилково назвали і надали певні відомості про обраних представників тваринного світу, чітко зазначивши при цьому власне ставлення до них. 20%

(4) дітей правильно назвали тварин, але називаючи комах і птахів допустили декілька помилок. Розповідаючи, що їм відомо про обраних персонажів, відповідали дуже коротко. Не знали основної інформації про представників тваринного світу 40% (8) опитаних, допускаючи ряд помилок при їх називанні, наданні загальних відомостей, а також виявляючи невизначене ставлення.

Загалом, можна зробити висновок про те, що у дітей обох груп, як *експериментальної*, так і *контрольної*, сформовано недостатній рівень знань про представників тваринного світу, оскільки помітно, що діти виявляють переважно знання про тих тварин, комах і птахів, яких найчастіше спостерігають, зокрема у закладі дошкільної освіти. Проте, за результатами проведення методики, дещо кращі показники мають діти *контрольної групи*. Менше помилок при розподілі фігурок із зображенням представників тваринного світу за видами і місцем проживання припускалися дошкільники, що належать до контрольної групи.

Характерні помилки допускали представники обох груп, визначаючи місце існування кожної істоти. Найчастіше це стосувалося птахів та комах, що може свідчити про недостатню сформованість екологічних знань про них у дошкільників і, зокрема, відсутність інформації про їх зовнішній вигляд, особливості життєдіяльності, місце існування.

Методика «Характерні особливості рослинного світу»

При здійсненні індивідуального дослідження з кожною дитиною, ми мали на меті визначити рівень знання характерних особливостей рослинного світу, орієнтування дошкільників у назвах кімнатних рослин, що знаходяться у груповій кімнаті в куточку природи, а також їх уміння і навички по догляду за ними. Під час проведення першої фази дослідження діти отримали вказівку після того, як дорослий називатиме найменування однієї з кімнатних рослин, представлених у груповому куточку природи, показати її. Нами було отримано наступні дані.

5% (1) дітей *експериментальної групи* надали *чотири* з п'яти правильних відповідей, допустивши при показі кімнатних рослин лише *одну* помилку. Ще 5% (1) допустили *дві* помилки, виконуючи завдання, вказавши три правильні відповіді з п'яти. Найбільш чисельна кількість дітей «впізнали» лише дві кімнатні рослини з п'яти – 60% (12), таким чином, вони надали *три* неправильні відповіді. 25% (5) дітей помилилися з назвами чотирьох рослин, вказавши правильно лише одну з них, а ще 5% (1) дітей не показали на жодну рослину із наявних.

Відмінні результати ми отримали від дітей *контрольної групи*. Порівняно більшу кількість правильних відповідей надали 15% (3) дітей, допустивши лише *одну* помилку при «відгадуванні» кімнатних рослин. Вони не допустили жодної помилки при показу *чотирьох* із п'яти рослин. Інші 15% (3) дітей вказали лише три правдивих варіанти, помилившись *двічі*. 30% (6) досліджуваних робили більше помилок, ніж відгадували. Вони назвали *дві* із п'яти рослин. Упізнали лише одну з-поміж п'яти кімнатних рослин більшість дошкільників - 35% (7) дітей. Як виявилось, у контрольній групі 5% (1) дітей не змогли показати жодну рослину, допустивши, таким чином, *п'ять* помилок.

Стосовно умов, необхідних для життя, зростання і розвитку рослин, діти обох груп надавали подібні відповіді.

Зокрема, діти *експериментальної групи* зазначали, що основними умовами росту рослин є наявність сонячного світла і тепла, води, дощу – 100% (20) дітей; розпушеного ґрунту – 80% (16) дітей; повітря – 75% (15) дошкільників. Про необхідність часу на зростання та розвиток рослини вказали 25% (5) дошкільників.

Представники контрольної групи надали відповідні результати: обов'язковими умовами забезпечення життя і росту рослин є сонячне світло і тепло на думку 100% (20) дітей, наявність вологи і дощу – 100% (20) дітей. Про необхідність розпушувати ґрунт зазначили 85% (17) дітей. Стосовно повітря, а також часу на зростання рослини, то 50% (10) опитуваних також віднесли їх до основних умов зростання кімнатних, і не тільки, рослин.

Додаткове завдання для дошкільників полягало у пропозиції показати, які знаряддя догляду за кімнатними рослинами і як використовуються. Діти проявили свої уміння і навички по-різному.

Провівши другу фазу дослідження, яка полягала у впізнаванні рослин за зовнішнім виглядом, а також перевірки знань дітей стосовно представлених зразків рослинного світу, ми отримали наступні показники.

Діти з *експериментальної групи* показали такі результати. При першому розкладанні карток дошкільники розглядали на картках зображення, після чого 90% (18) з них зазначили, що на картках з ілюстраціями зображено дерева, допустивши, таким чином, *одну* помилку. 10 % (2) дітей були більш уважними і вказали, що на двох картках зображено дерева і лише на одній – кущ. Вони надали правильні відповіді і *не помилилися*. При *другому* розкладанні карток із зображенням дерев необхідно було визначити, які з них *листяні*, а які – *хвойні*. 75% (15) дітей *безпомилково* розподілили картки за видами дерев, а інші 25% (5) дітей допустили по *одній-дві* помилки, неправильно визначивши вид дерев. При *третьому* розкладі карток діти мали розподілити гриби і ягоди. Усі 100% дітей *абсолютно* точно впоралися із завданням. За *четвертого* розкладу карток діти розподіляли квіти за видами: садові або лісові. З експериментальної групи 50% (10) дітей правильно співвідносили квіти за видом, зазначивши, що пролісок і конвалія є лісовими, а айстра та тюльпан – садовими, тому що за ними треба доглядати. 30% (6) дошкільників допустили *одну* помилку, визначивши три з чотирьох квіток правильно. 20% (4) дітей із даної групи зробили дві помилки, вказавши, що *усі* квіти є садовими/ лісовими.

Деякі інші результати дали дошкільники, що належать до *контрольної групи*. При роботі з картками 85% (17) дітей вказали *неправильну* відповідь, відмітивши, що на картках містяться лише зображення дерев, а решта – 15% (3) дітей помітили, що на одній із карток – не дерево, оскільки воно не схоже ні інші, тому віднесли зображення бузку до категорії *кущ*. На другий раз дошкільники визначали хвойні і листяні дерева. Правильно розподілили дерева за видами 70% (14) дітей, допустили *одну* помилку 20% (4) дітей, решта 10%

(2) дітей помилилися *двічі*, вказавши, що усі дерева – хвойні. Третій розклад представники з даної групи розподілили, не помилившись жодного разу – 100% (20) дітей. Під час *четвертого* розкладу карток дошкільники визначали, до якого виду належать зображені квіти – до садових чи лісових. 55% (11) дітей правильно співвідносили квіти за місцем їх існування. Вони визначили, що пролісок і конвалії належать до лісових квітів, а тюльпан та айстри можуть рости у саду, оскільки вони потребують догляду. 35% (7) дітей припустилися *однієї* помилки, вказавши, що айстри відносяться до лісових квітів, три інші квітки вони співвідносили правильно, аргументувавши свій вибір. 10% (2) досліджуваних вирішили, що усі квіти належать лише до одного з видів (усі – лісові квіти або навпаки, усі – садові).

Отже, стосовно проведення *першої* фази дослідження, можна зробити висновок про те, що дошкільники обох груп більшою чи меншою мірою орієнтуються в необхідності дотримання певних умов догляду за рослинами, усвідомлюють взаємозв'язок росту і розвитку рослини від діяльності людини. Проте, за результатами дослідження знань дітей про кімнатні рослини куточку природи у ЗДО, ми з'ясували, що діти контрольної групи рідше припускалися помилок, ніж з експериментальної групи. За кількістю вони «відгадали» більше рослин, що може свідчити про наявність більшого досвіду догляду за рослинами, спостереження за ними.

Під час проведення *другої* фази методики виявлено, що діти *експериментальної групи* частіше *неправильно* співвідносили зображену на картці рослину з її видовою належністю. Зокрема, часто помилялися у відрізненні куща від дерева, хвойних дерев від листяних, а також визначенні місця існування квітів. Деякою мірою *кращими* є показники дітей *контрольної групи*, оскільки вони допускали порівняно менше помилок при встановленні видової належності запропонованих рослин. Діти групували картки із зображеннями відповідно до їх виду, місця існування.

Методика «Ставлення до світу природи»

При дослідженні емоційно-ціннісного компонента екологічної культури старших дошкільників нами було проведено методичку «Ставлення до світу природи». Вона передбачала проведення з дітьми опитування у формі бесіди. Під час її реалізації ми ставили дітям питання, відповідь на які можемо сформулювати власне уявлення про ставлення дітей до рослин та тварин, рівень екологічно правильного відношення до світу природи.

Досліджувані експериментальної групи дали неоднозначні відповіді. Найбільше – 20% (4) дошкільників емоційно реагували на поставлені питання, відповідали на питання повними реченнями, формулюючи власне висловлювання. Вони демонстрували знання того, як потрібно доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточку природи. Переважно розповідали про необхідність забезпечувати живлення та догляд за домашніми улюбленцями, а також представниками тваринного світу, які мешкають у куточку природи. Більшість дітей 45% (9) дітей самостійно відповідали на всі питання, переважно правильно визначали, як потрібно турбуватися про домашніх улюбленців, про мешканців куточку природи, а також про рослини і птахів, але ніяким чином не зазначали про взаємозв'язок людської діяльності і життя тварин, птахів і рослин. 30% (6) досліджуваних відчували труднощі при відповіді на поставлені питання і виявляли незначний рівень знань про те, як треба доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточку природи.

У 25% опитаних немає домашніх улюбленців, але вони хотіли б їх мати, піклуватися про них. Стосовно догляду за домашніми тваринами, 85% (17) дітей переважно вказували, що допомагають *годувати* їх, 25% (5) досліджуваних зазначали, що *граються* з ними. 10% (2) дошкільників мають домашніх улюбленців, але *не виявляють прагнення* допомагати дорослим доглядати за ними. Дітям було поставлене питання про те, що вони можуть робити разом з дорослими, щоб на ділянці ЗДО завжди були рослини. 65% (13) опитаних з експериментальної групи вказали, що можуть саджати, поливати рослини, підпушувати ґрунт, 10% (2) відповіли, що потрібно не зривати

рослини, дбати про них, виривати бур'яни, щоб не заважали рости, 15% (3) дітей не зазначили жодного варіанту. На питання, як люди можуть допомогти зимуючим птахам, 75% (15) дітей відповідали, що необхідно розвішувати годівнички, підгодовувати птахів. 10% (2) дошкільників зазначили, що необхідно оберігати птахів, давати їм тепло. 15% (3) дітей не дали відповіді на поставлене питання.

З контрольної групи 25% (5) дошкільників виявляли емоційне ставлення до об'єктів живої природи, про які йшла мова. Вони самостійно і повними реченнями відповідали на питання методики, проявили наявність екологічних знань стосовно догляду домашніх тварин і мешканців куточка природи у віковій групі. 75% (17) досліджуваних до основних умов догляду віднесли забезпечення харчування тварин, решта – 15% (3) дітей такими вважають розваги з домашнім улюбленцем.

65% (13) опитаних при формулюванні відповідей переважно орієнтувалися в умовах догляду за домашніми улюбленцями. 40% (8) дітей не зрозуміли суті питання про те, як вони допомагають дорослим доглядати за мешканцями куточка природи у ЗДО, відповідали, що поливають або ж підпушують ґрунт для рослин, 60% (12) дітей вказали, що допомагають годувати акваріумних риб, а також доливати свіжу воду. Як і в експериментальній групі, у 25% (5) дітей немає домашніх улюбленців, але вони виявляють бажання їх мати, доглядати за ними.

У відповідь на питання про те, що вони можуть робити разом з дорослим, щоб на ділянці дитячого садка завжди були рослини, 70% (14) дітей відповідали, що можуть *поливати, саджати рослини*, 15% (3) дітей – *підпушувати ґрунт, прополювати*; 10% (2) дітей вказали «*не рвати квітів*», решта 5% (1) не дали відповіді. Стосовно питання про допомогу зимуючим птахам 65% (13) дітей найчастіше пропонували варіанти *робити годівнички та давати їжу птахам* (крихти, зерно тощо). 15% (3) дошкільників зазначили, що про них *треба турбуватися*. 10% (2) не відповідали нічого на це питання.

Отож, результати дітей *експериментальної* та *контрольної* групи мають незначні відмінності. Зокрема, діти *контрольної* групи більш точно сформулювали умови догляду за домашніми тваринами, і навпаки, діти *експериментальної* групи разом з умовами формулювали свої дії з домашніми улюбленцями (наприклад, *граються, розважаються*).

Спостереження за дітьми

Результати, отримані у ході спостереження, стали основою для визначення рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку.

Нам вдалося з'ясувати, що мають адекватну екологічну поведінку, виявляють емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів природи, завжди поводяться відповідно до рівня сформованості екологічних знань 50% (10) дітей *експериментальної* та 65% (13) *контрольної* груп. Дані характеристики поведінки дітей проявлялися під час занять, під час прогулянки та самостійної ігрової діяльності у другій половині дня і були стабільними, тобто не залежали від емоційного настрою самих дітей, ситуацій.

40% (8) дітей *експериментальної* та 35% (7) дітей *контрольної* груп характеризуються екологічними знаннями меншою мірою відповідними діям дитини, що проявлялося у ході ігрової діяльності. Наприклад, під час гри у пісочниці діти помічали, що недалеко є мурашник, розкопували його, руйнували, хоча на заняттях дошкільники, як правило, погоджуються, що ображати комах не можна; під час заняття на закріплення знань на тему «Правила поведінки у природі» діти самостійно називають ці правила, одним з яких є і «не можна руйнувати гнізда птахів і мурашники», «не шкодити тваринам і комахам»); емоційно-ціннісне ставлення є вибіркоким до різних об'єктів живої природи, що проявляється в ситуативних, досить негативних діях (зриванні квітів, що ростуть в межах дошкільного закладу. Дії дошкільників під час прогулянки носять емоційний характер не завжди відповідають їх словам: у ситуаціях, коли пташка сідає на нижні гілки дерева, діти проганяють її; коли собака випадково потрапляє на дитячий майданчик, діти намагаються її наздогнати, вигнати. При вибіркокому наданні доручень

відносно праці у природі, праці в дитячому городі, у присутності дорослого діти прагнуть проявити уміння і навички, щоб виконати вимогу, в деяких випадках дошкільники не виявляють старанності у виконанні доручень. Діти не завжди керуються екологічними знаннями чи виявляють екологічну свідомість по відношенню до об'єктів живої та неживої природи. Названі характеристики поведінки є менш інтенсивними і тривалими. Таким чином, поведінка дітей залежить від їх емоційного стану, настрою, частини дня, ситуацій, які трапляються у їх житті.

Було виокремлено групу дітей – 10% (2) експериментальної групи та 5% (1) контрольної, поведінка яких характеризувалась низьким рівнем сформованості екологічної культури, незнанням та відсутністю прояву емоційно-ціннісного ставлення, відповідної екологічної діяльності, що виявлялися переважно під час прогулянки, самостійної ігрової діяльності у другій половині дня.

Таким чином, нам вдалося виділити три групи дітей *експериментальної* та *контрольної груп*, які відрізнялися один від одного стилем поведінки за своєю інтенсивністю, системністю та залежністю від певних обставин.

У подальшому з метою виділення рівнів сформованості екологічної культури старших дошкільників будуть враховуватися результати проведення спостереження і показники, отримані в ході проведення діагностичних методик.

Методика «Вивчення характерних особливостей неживої природи»

При проведенні методики дітям обох груп було запропоновано визначити вміст трьох прозорих баночок, у яких знаходилися об'єкти неживої природи – каміння, вода і пісок. Усі досліджувані самостійно визначили вміст баночок безпомилково (по 100% у кожній групі), що свідчить про наявність у дітей відповідних знань і досвіду взаємодії з ними.. Надалі дітям пропонувалося відповісти на питання про те, які властивості кожного з об'єктів їй відомі, а також де і для чого людина використовує їх.

Дошкільники експериментальної групи найчастіше розповідали про основні його властивості піску. 20 % (4) дітей правильно називали відмітні характеристики неживої природи, самостійно розповідали про те, де і для чого люди використовують об'єкти неживої природи. При відповідях на поставлені питання вони виявляли творчість, фантазію, зазначаючи, наприклад, що з каменю можна виготовляти скульптури, а з піску – різноманітні фігурки. 80% (16) дошкільників даної групи в основному правильно визначали вміст баночок, називали основні властивості каменю, води і піску. Зокрема, каміння тверде, має сірий колір, не розчиняється у воді. Приклади того, як люди застосовують об'єкти неживої природи діти наводили переважно після надання додаткових питань, більшою мірою навідних. Зокрема, практично всі досліджувані вказували, що всі об'єкти людина використовує у будівництві (переважно пісок і каміння). Стосовно води, то діти частіше зазначали про її ключову роль у житті людини (наприклад, «вода потрібна усім» або ж «використовується всюди»).

Діти контрольної групи виявили вищі результати по проведенню даної методики. 30% (6) дошкільнят без особливих зусиль визначали вміст посудин, з задоволенням розповідали про те, для чого використовуються об'єкти неживої природи. Стосовно властивостей і призначення використання піску досліджувані відповідали, що піском граються діти, з нього «можна ліпити навіть скульптури», різноманітні фігурки, додавати в ґрунт для того, щоб рослини краще розвивалися. Про каміння діти розповіли, що воно за структурою міцне, тверде, його використовують у будівництві, в якості парканів тощо. Вода, за їх висловлюванням, має чимало властивостей: змінює температуру, власний стан (буває рідка, тверда), колір (її можна розфарбувати) тощо. Дошкільники контрольної групи зазначали, що вода використовується всюди, бо вона необхідна і людині, і тваринам, і рослинам.

З даної групи дітей 70% (14) розповідали про основні властивості об'єктів (пісок – сиплеться, вода – ллється, каміння – тверде і т.д.), а на питання де і для чого використовується відповідали переважно коротко: пісок – для того, щоб

гратися, або ж у будівництві, вода – для живлення людини, тварин, рослин, каміння – для будівництва.

Діти експериментальної і контрольної груп однаково добре орієнтуються в об'єктах неживої природи, а проте, по-різному розповідають про їх властивості. Зокрема, дошкільники контрольної групи мають вищий рівень знань про властивості та застосування об'єктів неживої природи, самотійно називають їх, при цьому проявляють творчість та емоції. І навпаки, діти експериментальної групи виявляють лише окремі знання про об'єкти неживої природи, коротко відповідають на поставлені питання.

Завдяки використанню схарактеризованого у попередньому підрозділі діагностичного інструментарію, підбраного окремо для кожного із трьох компонентів сформованості екологічної культури, було отримано значний обсяг змістовного емпіричного матеріалу. Його аналіз та узагальнення дозволили виділити чотири рівні сформованості екологічної культури старших дошкільників, які характеризувалися різними якісними характеристиками своїх проявів – **бажаний, достатній, середній та низький**.

До **бажаного рівня** було віднесено дітей, що володіють знаннями про об'єкти і явища природи, вільно орієнтуються в рослинному і тваринному світі найближчого природного оточення, здатні розповісти про особливості росту та розвитку деяких видів рослин та поведінку тварин за результатами власних спостережень. Діти систематизують рослини за різними ознаками, класифікують тварин за ознаками зовнішнього вигляду, середовищем існування, способом живлення, пересування, залежності від людей. Мають уявлення про пристосувальні особливості рослин і тварин до середовища існування. Ці діти розуміють позитивний та негативний вплив діяльності людей на стан природного довкілля, знання дітей характеризуються основами системності: здатністю усвідомлювати, що життя живої істоти залежить від зв'язку з умовами середовища існування.

Для дошкільників, що мають **достатній рівень** сформованості екологічної культури вихованості, характерними є володіння достатнім обсягом та

повнотою знань про об'єкти та явища неживої природи, добре орієнтуються в рослинах природного довкілля і мають знання про поширені рослини регіону, України та характерних представників пустелі, тундри, моря тощо; вони знають та розповідають про тварин найближчого природного оточення, знають основні правила поведінки в природі; мають узагальнені уявлення про сутність природних явищ, закономірності змін пір року, на конкретних прикладах пояснюють послідовність сезонних змін, прямі та опосередковані взаємозалежності між рослинами і тваринами. Здатні прогнозувати наслідки позитивної та негативної діяльності людей. Мають елементарне поняття про цілісність світу Природи.

Середній рівень сформованості екологічної культури було виявлено у дітей, що мають фактичні знання про об'єкти і явища неживої природи внаслідок наявності досвіду взаємодії з ними; мають уявлення про стан води, повітря, їх якості, властивості. Дошкільники орієнтуються в явищах природи та сезонних змінах на побутовому рівні. Діти розрізняють окремі рослини природного оточення, але мають замало знань про особливості їх існування, живлення, особливості розмноження, розвитку, значення для природи. Обізнані з правилами взаємодії з об'єктами природи, помічає порушення їх іншими. Систематизують рослини за деякими вираженими ознаками, мають поняття про наявність достатньої кількості тепла і світла, повітря, води, стану ґрунту; здатна прогнозувати наслідки конкретних вчинків людей.

Низький рівень сформованості екологічної культури характерний для дітей, які володіють знаннями про окремі об'єкти і явища неживої природи, про деякі властивості, стани, але пояснити можуть лише за допомогою дорослого; розрізняють обмежену кількість рослин, мають поверхові, недостовірні відомості про них, здобуті переважно на побутовому рівні. Діти даної категорії, як правило, розрізняють обмежену кількість, здатні розповісти про деякі умови та особливості поведінки тварин, які відомі їй з власного досвіду, літературних джерел або ж мультфільмів. Визначаючи їх, відштовхуються від власного бажання або ж симпатії. Мають фрагментарні природничо-наукові уявлення

про сутність природних явищ, прагнуть їх узагальнити, пояснити, але без допомоги дорослого неспроможні це зробити; розрізняють деякі рослини природного довкілля (переважно дерева), але майже не орієнтується в умовах їх існування, будові, значенні. Розпізнають тварин, які є персонажами казок, оповідань, але майже не орієнтуються у світі комах, птахів, інших видах тварин, які існують у найближчому природному довкіллі, не розуміють їх значення.

Внаслідок проведеного дослідження на основі виділених компонентів і показників, нами були визначено та охарактеризовано рівні сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Отримані результати представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості екологічної культури у дітей 5-6 (7) років, їх характеристика та кількісні показники

Рівні	Якісні характеристики проявів сформованості екологічної культури	Кількість досліджуваних (у %)	
		ЕГ	КГ
1	2	3	
Бажаний	Діти володіють знаннями про об'єкти і явища природи, вільно орієнтуються в рослинному і тваринному світі найближчого природного оточення, здатні розповісти про особливості росту та розвитку деяких видів рослин та поведінку тварин за результатами власних спостережень. Діти систематизують рослини за різними ознаками, класифікують тварин за ознаками зовнішнього вигляду, середовищем існування, способом живлення, пересування, залежності від людей. Мають уявлення про пристосувальні особливості рослин і тварин до середовища існування. Ці діти розуміють позитивний та негативний вплив діяльності людей на стан	25 (5)	30 (6)

	природного довкілля, знання дітей характеризуються основами системності: здатністю усвідомлювати, що життя живої істоти залежить від зв'язку з умовами середовища існування.		
Достатній	Дошкільники мають фактичні знання про об'єкти і явища неживої природи внаслідок наявності досвіду взаємодії з ними; мають уявлення про стан води, повітря, їх якості, властивості. Діти розрізняють окремі рослини природного оточення, але мають замало знань про особливості їх існування, живлення, особливості розмноження, розвитку, значення для природи. Обізнані з правилами взаємодії з об'єктами природи, помічає порушення їх іншими. Систематизують рослини за деякими вираженими ознаками, мають поняття про наявність достатньої кількості тепла і світла, повітря, води, стану ґрунту; здатна прогнозувати наслідки конкретних вчинків людей.	25 (5)	30 (6)
Середній	Діти мають фактичні знання про об'єкти і явища неживої природи внаслідок наявності досвіду взаємодії з ними; мають уявлення про стан води, повітря, їх якості, властивості. Діти розрізняють окремі рослини природного оточення, але мають замало знань про особливості їх існування, живлення, особливості розмноження, розвитку, значення для природи. Обізнані з правилами взаємодії з об'єктами природи, помічає порушення їх іншими. Систематизують рослини за деякими вираженими ознаками, мають поняття про наявність достатньої кількості тепла і світла, повітря, води, стану ґрунту; здатна прогнозувати наслідки конкретних вчинків людей.	40 (8)	35 (7)
Низький	Діти володіють знаннями про окремі об'єкти і явища неживої природи, про деякі властивості, стани, але пояснити	10 (2)	5 (1)

	<p>можуть лише за допомогою дорослого; розрізняють обмежену кількість рослин, мають поверхові, недостовірні відомості про них, здобуті переважно на побутовому рівні. Діти даної категорії, як правило, розрізняють обмежену кількість, здатні розповісти про деякі умови та особливості поведінки тварин, які відомі їй з власного досвіду, літературних джерел або ж мультфільмів. Визначаючи їх, відштовхуються від власного бажання або ж симпатії. Мають фрагментарні природничо-наукові уявлення про сутність природних явищ, прагнуть їх узагальнити, пояснити, але без допомоги дорослого неспроможні це зробити; розрізняють деякі рослини природного довкілля (переважно дерева), але майже не орієнтується в умовах їх існування, будові, значенні. Розпізнають тварин, які є персонажами казок, оповідань, але майже не орієнтуються у світі комах, птахів, інших видах тварин, які існують у найближчому природному довкіллі, не розуміють їх значення.</p>		
--	--	--	--

Таким чином, наведені у таблиці дані засвідчують, що переважна більшість дітей як *експериментальної*, так і *контрольної групи*, характеризуються недостатнім рівнем сформованості екологічної культури (експериментальна група – 50 %, контрольна – 40 %).

2.3. Вплив дорослих на формування екологічної культури у дітей 5-6 (7) років

Для проведення діагностики вихователів щодо з'ясування організаційно-педагогічних умов формування екологічної культури у дітей 6-7 року життя було проведено анкету, яка містила шість питань. Перше питання полягало у

визначенні програм, за якими здійснюється навчально-розвивальна діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Загалом, 100% (10) вихователів вказали, що ЗДО працює за програмою «Дитина» (для дітей від 2 до 7 років) – автор В. Огнев'юк. Інші програми, за якими працюють вихователі, є вузько спрямованими.

Стосовно форм роботи, які використовують педагоги у роботі з дошкільниками, то це найчастіше заняття, бесіди, спостереження, дидактичні ігри, екскурсії, колективна праця.

Щодо методів роботи, за допомогою яких вихователі намагаються формувати у дошкільників екологічних знань, умінь і навичок, то це є бесіди, художні твори, заняття, вікторини, експериментування, праця в природі. Вихователі ЗДО до засобів формування екологічної культури дошкільників віднесли мультимедійні засоби (комп'ютери, мультимедійну дошку), об'єкти куточку природи, наочність (схеми, зображення, карти). Слід зазначити, що педагоги не відмежовують методи роботи від організаційних форм, хоча в педагогіці це різні поняття.

Стосовно питання про діагностику сформованості екологічної культури дошкільників вихователями ЗДО, то в більшості вона здійснюється шляхом тестування та індивідуальних бесід.

На питання стосовно співпраці чи залучення батьків вихованців до освітнього процесу в цілому, формування екологічної культури зокрема, більша частина педагогів вказали, що даний вид роботи здійснюється переважно за рахунок проведення батьківських зборів, запрошення батьків на свята. Можна зробити висновок, що більшою мірою консультування батьків з питань формування екологічної культури шляхом виготовлення наочно-інформаційних стендів, папок-пересувок, або ж обговорення даного питання на загальних зборах, зборах вікової групи.

Результати анкетування дорослих членів сімей дітей 5-6(7) років

З метою з'ясування ефективності взаємодії закладу дошкільної освіти і сімей вихованців 5-6(7) років з проблем екологічної освіченості нами було

розроблено анкету на тему «Особливості формування екологічної культури дитини у сім'ї».

Всього було опитано 40 батьків старших дошкільників, які дали згоду відповісти на декілька питань анкети, зразок якої міститься у додатку.

Більша частина досліджуваних зазначили, що мають вищу освіту (57%). На нашу думку, це важливо, оскільки освіченість батьків теж впливає на розвиток рівня мислення дітей старшого дошкільного віку і розуміння екологічної проблеми, наявність необхідних для компетентності дошкільників екологічних знань та відповідного ставлення до природи.

Переважна більшість опитаних вказали, що вони ознайомлені з тим, що заклад дошкільної освіти займається питаннями екологічного виховання дітей (71%). На питання про те, які екологічні знання вони намагаються формувати у власних дітей, батьки відповіли по-різному: зберігати чистоту і природну недоторканість (39%), поважати та берегти природне середовище (39%), охороняти та дбати про тварин та рослини, любити їх (32%), про навколишнє середовище, явища природи, а також вміння розрізняти види рослин (зокрема, рідкісні) (10%). Ще частина батьків вважають, що до екологічних знань належить виховання у дошкільників усвідомлення необхідності проводити час на природі (3,5%).

Більшість опитаних відзначили, що у дитячому садку чимало уваги приділяється екологічному вихованню. Зокрема, це виражається через знання та поведінку дитини, а також її ставлення до природи. Менше половини реципієнтів свідчать про те, що їх діти багато розповідають про природу, а відповідно, мають певні екологічні знання (46%). Відповідно, більшість батьків вказали протилежне (54%). Незначна кількість батьків визначили, що їх дитина виявляє зацікавленість природнім світом (любить слухати оповідання на природничу тематику, прогулятися лісом/парком, акцентує свідомість на природне середовище - 33%). Зокрема, коли малюк прохає придбати йому домашнього улюбленця чи рослину, отже, виявляє очікувано гарні стосунки зі світом живої природи, вказали менше 25 % опитаних (21%).

Оскільки основним зразком екологічного ставлення і поведінки у природі для дошкільників є дорослі (зокрема, старші члени сім'ї), ми дізналися у батьків, які приклади екологічної поведінки вони демонструють дітям. Було отримано різноманітні відповіді, які перераховано у порядку зростання. А саме:

1. догляд за кімнатними і садовими рослинами, квітами («саджання городу та догляд за ним») (40%);
2. турбота про птахів (підгодовування птахів взимку, облаштування шпаківні, годівничок) (40%);
3. догляд за домашніми улюбленцями, підгодовування бездомних тварин (29,6%);
4. утилізація сміття у спеціально облаштовані контейнери, прибирання сміття після себе (22%);
5. бережливе ставлення до природи («не псувати природи», «не знищувати комах») (14,8%).

Важливу роль у вихованні старших дошкільників відіграє такий принцип як єдність виховного впливу сім'ї і закладу дошкільної освіти. На питання про взаємодію батьків з дитячим садком з питань екологічного виховання дитини, а також заходи, через які можна відстежити вплив з боку батьків, респонденти надали декілька варіантів відповідей.

Однозначну відповідь надала незначна частина батьків (25,9 %). Вони зазначили, що:

- придбали тварин (7,3%);
- обговорювали з дітьми питання, пов'язані з природою (7,2%);
- створили в своєму помешканні куточок з домашніми мешканцями (тварини, птахи, хом'ячки тощо), підгодовують пташок, а також проводять спостереження зі своїми дітьми за природними об'єктами (3,5%).

Більшість опитаних (59%), частіше вдаються до таких варіантів роботи як:

- обговорювали з дітьми питання, пов'язані з природою (44%);
- придбали в родину домашніх мешканців і нерідко вибираються на природу (25,9%).

Комплексно діють невелика частина батьків (14,8%). До неї належать наступні категорії відповідей:

- спілкувалися з дітьми на екологічні теми, підгодовують пташок, саджають дерева (14,8%);
- придбали тварин, вибираються часто на природу, проводять спостереження з дитиною за природними об'єктами, намагають охороняти природу (11,1%);
- обладнати куточок природи спромоглася невелика кількість батьків вихованців (3,7%).

Кожен із варіантів відповідей, що відповідає педагогічним методам впливу, свідчить про формування конкретних компонентів екологічної культури, зокрема знань про природу, умінь та навичок по обстеженню природного довкілля та догляду за його об'єктами, а також відповідного ставлення до природи.

Для виявлення знань батьків про правила поведінки у природі і пояснення ними таких правил дітям, було поставлено питання «чи знайомлять батьки дитину із правилами поведінки у природі?» і конкретизовано «які саме правила поведінки?». Батьки найбільш часто називали такі правила як:

- не смітити, не забруднювати водойми і ліс, прибирати за собою сміття (74%);
- не палити вогонь, не залишати за собою багаття, обережно поводитись із вогнищем (44%);
- берегти природу, поважати тварин і рослини (29,6%);
- не вирубувати дерева, окрім сухих (11,1%);
- не зривати квіти з корінням, не псувати рослини (11,1%);
- не шуміти у лісі (3,7%);
- не руйнувати гнізда птахів (3,7%).

Декілька батьків (14,8%) назвали такі правила поведінки у природі як: «не ходити самому у ліс», «не залишатися самому на природі», а також «не

відходити від дорослих», що не формують екологічну культуру дитини, а виражають тривожне ставлення батьків за неї.

Загалом, виходячи з отриманих відомостей за результатами анкетування вихователів і батьків, ми дійшли висновку, що дорослі значною мірою впливають на формування екологічної культури старших дошкільників, оскільки вихователі і батьки ставляться до даного питання порівняно порізному. Якщо вихователі ЗДО певною мірою використовують у своїй роботі з дітьми усі можливі форми, методи та засоби роботи з формування екологічних знань, умінь та навичок дошкільників, то 29% батьків взагалі не знають, що дошкільна установа займається питаннями екологічного виховання дітей.

За деякими питаннями анкети також було зрозуміло, що батьки інколи самі не приділяють уваги екологічному вихованню дітей, формуванню у них певної системи знань та моделей екологічно доцільної діяльності, поведінки у природі. Загальновідомо, що дошкільний вік є сенситивним для наслідування, копіювання поведінки значимих дорослих, сприймання їх поведінки як позитивної за умови відсутності іншого зразку для наслідування. Тому, безпосередньо батьки зі свого боку, як і вихователі, мають прагнути до зміни власного бачення ситуації, до підвищення власного рівня екологічних знань, набуття необхідних умінь, навичок, формування власної доцільних екологічних дій з метою позитивного впливу на формування екологічної культури дитини.

Таким чином, здійснивши вивчення рівня екологічної культури дітей 5-6 (7) років ми з'ясували, що значна кількість вихованців старшої групи мають значні недоліки у її сформованості. Порівнявши відомості з особливостями зусиль дорослих, виявлено, що педагогічні умови формування освіченості вихованців старших груп не дотримуються на належному рівні. Зокрема майже не приділяється увага дорослих, особливо батьками, на постійне оновлення знань з екології. Недостатньо залучені вихователями новітні технології екологічного спрямування. Однак можна зазначити, що працівниками дитсадка проведено велику роботу зі створення осередку розвитку з екологічної компетентності.

Висновки до розділу 2

Для з'ясування рівня сформованості екологічної культури старших дошкільниками нами було організовано констатувальний експеримент, що проходив у три етапи. Виявлено, що діти 5-6 років з ЕГ і КГ не мають високого рівня екологічної культури. 25% дітей ЕГ мають бажаний рівень, а діти з КГ - 30%. Достатнім рівнем екологічної культури володіють 25% осіб ЕГ. У контрольній групі цей показник 30%.

Найбільше дітей ЕГ досягли середнього рівня сформованості екологічної культури 40%, а діти КГ – 35%. На жаль, на низькому рівні сформованості екологічної культури опинилося 10% дошкільників експериментальної та 5% контрольної групи.

Отже, переважна більшість дітей як обох груп мають ознаки недостатнього рівня сформованості екологічної культури (експериментальна група – 50%, контрольна – 40%).

Порівнявши відомості про сформованість рівня екологічної культури дітей 5-6 (7) року життя з зусиллями дорослих у цьому напрямі, виявлено, що педагогічні умови формування освіченості вихованців старших груп в ЗДО не дотримуються на належному рівні.

Зокрема, майже, не приділяється увага дорослих, особливо батьками, на постійне оновлення знань з екології. Виявлено, що вихователі упереджено ставляться до використання нового педагогічного досвіду, внаслідок чого недостатньо залучені новітні технології екологічного спрямування в освітній процес дитсадка.

Втім, можна зазначити, що колективом закладу докладено зусиль зі створення осередку екологічної компетентності, де представлені необхідні елементи його наповненості.

РОЗДІЛ 3.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У П'ЯТИ-ШЕСТИРІЧНИХ ДІТЕЙ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

3.1 Висхідні положення формувального експерименту

У попередньому розділі було проведено роботу зі встановлення особливостей сформованості у п'яти-шестирічних вихованців екологічної культури. Зафіксовано, що досліджуване явище у дитячій вибірці за мірою його сформованості розподіляється на чотири групи з п'яти можливих: бажаний, достатній, середній і низький. У ході констатації визначено, що значна частина досліджуваних дошкільників мають певні ускладнення у становленні особистісного утворення, а високого рівня означена властивість у дітей не досягла. Власне ці обставини й зумовили необхідність організації педагогічного експерименту.

Проведення формувальної частини дослідження потребує дотримання певних процедур педагогічного експерименту, зокрема постановку мети та проміжних цілей роботи. Отже, стратегічна *ціль* експериментальної роботи на цьому етапі полягає у емпіричній перевірці педагогічних умов оптимізації процесу становлення у п'яти-шестирічних дітей екологічної культури, що передбачає: а) виділення висхідних положень і педагогічних умов; б) змістове наповнення програми формувальних впливів; в) створення вибірки для реалізації програми формування особистісної ознаки у дошкільників; г) проведення контрольного зрізу у дослідженні.

У цьому підрозділі було реалізовано перше з означених завдань. Так, взявши до уваги проміжні результати дослідження й дані констатувального зрізу нами визначено висхідні положення формувального етапу: особистісно орієнтований та екологічний підходи. Розглянемо їх детальніше.

За твердженням сучасних дослідників, основні принципи особистісно орієнтованого підходу передбачають відношення наставника до дітей як до рівноправного суб'єкта освітнього процесу, що передбачає прояви уваги до: підтримки вихованця у його особистісному зростанні; його потенційних ресурсів, процесів становлення самосвідомості; ставлення та виконання суто особистісних суспільно-значущих видів діяльності; процесу самовизначення

У контексті означених положень визнається прагнення, яке є ознакою всіх без винятку представників Homo Sapiens – бути особистістю, іншими словами: виявляти власну активність, відстоювати свою індивідуальність, неповторність, мати можливість впливати на найближче соціальне оточення, навколишній світ, розуміти й відстоювати особистісні знання, прояви духовності, а також мати можливість реалізуватися у певній сфері, мати певний соціальний статус у соціумі, значущій спільноті [7].

У контексті екологічного підходу спрямовується увага на суб'єктність незрілої особистості у відношенні до природи, що регулюється моральними й естетичними нормами, а визначальна ознака – це сукупність набутого емоційного досвіду, що передбачає його привласнення й особистісну значущість співчуття та емпатії по відношенню до природного довкілля, сприйняття свого існування у ньому з позицій моралі, краси та гармонії.

Дослідники у межах означеного на необхідність осмислення подібних переживань малюком, що і дозволяє закріплювати та збагачувати відповідну досвідченість у плані емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів природного довкілля, найбільш оптимальною технологією реалізації означених положень у контексті екологічної освіти п'яти-шестирічних дітей розглядають милування природою [58, с. 8-14).

Згідно з розглянутими положеннями щодо проведення формувального етапу дослідження, а також висновками за результатами констатувального зрізу особливостей екологічної культури п'яти-шестирічних дошкільників було виділено *педагогічні умови*, до яких віднесено: *усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року*

життя; необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування; використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років.

Розглянемо першу педагогічну умову – усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя. Її зміст передбачає проведення системи заходів з дорослими: з педагогами ЗДО з метою покращення їх орієнтування в екологічних питаннях (глобальних, регіональних, місцевих); професійної готовності вихователів до екологічної освіти дошкільників; оволодіння методами діагностики та корекції рівнів екологічної культури дошкільників; і батьків, робота з якими буде спрямована на їх обізнаність у сутності екологічної освіти для малечі; орієнтування в особливостях стосунків дітей 4-7 років з природою, та підтримки виховних впливів ЗДО.

Однак робота з екологічної освіти 4-7-річних дітей розпочинається з плекання відповідної освіченості працівників дитячого закладу освіти. Зокрема С. Ніколаєвою розроблені принципи узгодженості дій у цій сфері, які знайшли втілення в авторській технології педагога екологічного спрямування. Автор відмічає, що з метою її успішної реалізації мають бути здійснені заходи організаційно-методичного плану й освітнього. Так, перший пласт заходів зорієнтований на забезпечення екологічними відомостями педагогів і батьків, які відповідальні за знання й уявлення екологічної освіти дітей 4-7 року життя. Втім, означені дії вихователів і родин вихованців передбачають обладнати та створити у дитячому садочку необхідні умови, які визначатимуть оптимальну міру екологічних знань і уявлень дітлахів, набутий досвід екологічної поведінки. Також науковець зазначив: освітній процес ЗДО має бути організованим відносно з завданнями екологічного виховання [38].

У період від 4 до 7 років закладаються основи гармонії з навколишньою дійсністю: емоційна чутливість дитини сприяє набуттю уявлень, які глибоко відкладаються у її свідомості (радість, захоплення, здивування), починає

розуміти та ідентифікувати різноманітні організми. Отже, вік від 4-х до 7-ми років є сенситивним для становлення підвалин екологічної культури. Однак визначальною умовою цього ефекту науковець визначає екологічну культуру вихователів. Зокрема педагоги та батьки усвідомлюють нагальність проблем екології на планеті й окремому регіоні та вносять посильний внесок у їх розв'язання; плекають у дітей любов до прекрасного у світі Природи, сприяють встановленню гармонійних стосунків з природним довкіллям [39].

Недарма К. Ушинський, що особистість педагога повною мірою визначає весь виховний процес, відтак у нього має бути сформована різностороння готовність до педагогічної діяльності. Він відстоював ідею народного педагога і відмічав необхідність знання мови народу, розуміння інтересів людей з нього. Крім того, основними ознаками, які визначають особистість педагога – енциклопедичні відомості, освіченість, любов до фаху, зацікавленість у професійному зростанні, педагогічний такт. Поряд з тим, він досконало володіє власною діяльністю, розуміє її мету та сформовані практичні вміння та навички її здійснення, має хист до викладання матеріалу, постійно вдосконалює методику і поряд з цим є гарним вихователем, прикладом для наслідування вихованцями.

Його думку відстоює сучасний науковий діяч Н. Лисенко, зокрема відмічаючи, що досягти на практичному рівні високих показників у екологічному вихованні можливо лише за повного усвідомлення методики, особливостей використання форм, методів і прийомів роботи. Науковець визначив стадії опанування екологічними знаннями дітей 4-7 року життя: набуття теоретичних відомостей з основ екології та переведення їх у ранг переконань, які є основою свідомого ставлення до явищ природи [30].

Г. Бєленька, Т. Науменко, О. Половіна та ін. зазначають, що у студентів дошкільної галузі варто формувати готовність до реалізації на практиці завдань формування у вихованців ЗДО естетичного ставлення до світу, підмічати красу та радіти від спілкування з нею, розуміти його велич, красу, любитися

предметами та подіями у природному світі, сприймати та розуміти власну близькість з ним на фізичному та психологічному рівнях [4].

Варто також відмітити, що у багатьох дослідженнях з психології та педагогіки, зокрема О. Запорожцем, Н. Лисенко, Л. Міщик, С. Ніколаєвою, З. Плохій, М. Поддяковим, Н. Рижовою, П. Саморуковою, О. Терентьевим та ін. підтверджено здатність у дітей від 4-х до 7-ми років до засвоєння законів природи. Відтак, екологічна компетентність не обмежується лише засвоєнням дітьми теоретичних відомостей, певних норм, основних положень, правил поведіння у природному довкіллі. Стратегічною метою у цьому контексті є плекання та вдосконалення особистісного надбання – екологічної культури. Тому успішність у педагогічній діяльності вихователів, які нині перебувають у педагогічних вишах, суттєво мірою зумовлено наявністю необхідної міри екологічної освіченості [44].

Розглядаючи родину, як основне джерело формування особистості, К. Ушинський звертав особливу увагу на рівень педагогічної освіченості батьків. Він підкреслював, що батьки повинні знати, що таке виховання, його труднощі і вимоги. Порядок у суспільстві можливий лише тоді, коли буде наведено лад у родинах. Докорінне поліпшення виховання в сім'ї – це велика школа моральності, де діти засвоюють важливу науку батьків.

Необхідність залучення родини до проблем екологічного виховання дошкільників зумовлена двома основними причинами:

1. Родина володіє значним потенціалом у плані підготовки дітей до контактів з довкіллям. Найголовніше, що є в сім'ї і, що так важко відтворити в дошкільному закладі освіти – це універсальність родинного спілкування та безкорисна любов дорослих до своєї дитини.

2. Необхідність взаємодії дошкільного закладу та родини зумовлена як недостатнім рівнем екологічного виховання педагогів і членів сім'ї, що проводиться окремо один від одного, так і потребою коригувати негативні впливи на дитину життєвих умов і виховання в родині, використовувати її позитивні потенційні можливості [43].

Основними шляхами в досягненні ефективності становлення екологічної компетентності дошкільників є:

- поглиблена взаємодія з вихователями у питаннях екологічної роботи;
- педагогічне допомога у діяльності сім'ї щодо екологічного виховання дітей 5-7 років життя;
- пошук нових ефективних форм взаємодії з родинами вихованців у даній сфері.

В монографії З. Плохій зазначає, що дана умова має бути дотримана з огляду на вікові особливості дошкільників, а саме: здатність до наслідування, навіюваність, орієнтування на думку і поведінку авторитетного дорослого [44].

Отже, формування у дітей 5-7 років життя екологічної компетентності передбачає наявність відповідної екологічної освіченості у дорослих. Батьки та педагоги мають бути готові до реалізації освітніх завдань екологічного змісту. Це вимагає від двох соціальних інституцій активної взаємодії у цій сфері, узгодження планів дій, обміну досвідом. Вихователі спільно з родинами мають постійно поповнювати свій багаж екологічних знань, на практиці здійснювати конкретні кроки щодо бережного ставлення до природного довкілля. Отже, *усвідомлення педагогами і батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя* безпосередньо впливає на становлення складових екологічної культури у дітей 5 -6(7) років.

Другою педагогічною умовою оптимізації роботи, спрямованої на формування екологічної культури старших дошкільників, було *створення ціннісного екологічного середовища розвитку в груповій кімнаті та ЗДО*.

Оптимальність у вдосконаленні екологічної освіченості дітей 5-6(7) років значно зумовлені середовищем, де вони зростають і реалізують на практиці цілеспрямовані дії. Екологічний осередок розвитку – це спеціально створений суб'єктами освітнього процесу простір, який поєднує у собі ознаки органічного, штучного, суспільного та внутрішнього світу особистості дитини. Він спрямований на допомогу дитині у плану здобуття досвіду взаємодії з природним довкіллям і комунікацією з педагогами. Оптимальний вплив

осередку на вихованця у ЗДО зумовлений можливостями педагогічних працівників спланувати й наповнити екологічним змістом куточок з комфортним психологічним кліматом. З метою набуття дітьми екологічної освіченості, власне вихователі мають безпосередньо розуміти цю сферу на глобальному, регіональному та місцевому рівнях, демонструвати розсудливе ставлення до природнього світу, зацікавленість і готовність до його захисту [1].

Забезпечити повноцінне дитинство – значить надати кожному малюку особисту територію відповідно до його віку, здібностей, нахилів і прагнень, створити умови для всебічного розвитку дошкільника. Це і є головне завдання, яке стоїть сьогодні перед педагогами і на реалізацію якого спрямовує Базовий компонент дошкільної освіти та варіативні програми розвитку та виховання дітей від народження до вступу до школи. Лише за умови розумної організації розвивального середовища у дитсадку навчально-виховний процес згодом перетворюється на процес саморозвитку і самовдосконалення юної особистості.

Екологічний осередок розвитку повинен задовольняти вимогам віку, фізичного та психологічного потенціалу вихованців; повною мірою підвладним зростаючій особистості, не обмежувати її діяльність, забезпечувати свободу вибору, мати ознаки динаміки, різноплановим; створений осередок має задовольняти вдосконаленню пізнавальних дій, засвоєнню новітніх відомостей природничої сфери, формуванню умінь і навичок по догляду за рослинами і тваринним світом, розвитку провідних психічних процесів, вихованню моральних якостей особистості; обов'язковим є прилучення дошкільнят до народних природознавчих традицій, народного календаря, народної творчості.

Діти постійно пригадують, що прикрашає їх групову кімнату, куточок природи. Так, вхід може прикрашати арка, оздоблена зеленими вітами рослин. Вона символізує прохід до вічно зеленого, казкового світу. Різноманітні кімнатні рослини можуть перенести дітей у незвичний допомогти дітям потрапити у світ тропічних лісів, квітучої галявини. Тут діти спостерігають та доглядають за рибками в акваріумі, папугою чи морською свинкою, кроликом чи хом'ячком, у їх розпорядженні лабораторія для досліджень, пошукових дій і

експериментування, де вони навчаються розмірковувати над фактами, подіями, узагальнювати результати власних дій, встановлювати закономірності та взаємозв'язки в природі.

Тут для дошкільнят і власна метеорологічна станція, де за допомогою *Календаря природи* та *Календаря погоди*, який ведуть щодня, перевіряють народні прикмети, позначають різні природні явища. Цікавим доповненням для бесіди і обговорення є моделі (глобус планети Земля, карта України, розтин шарів ґрунтів, села та лісу), панно Космосу, валеологічний куточок лікарських рослин. У зеленому куточку можна проводити окремі заняття, уявні подорожі тощо.

Екологічні стенди в дошкільному закладі можуть бути ефективно використані в екологічно-просвітницькій роботі. На них розміщуються цікаві пізнавальні та методичні матеріали як для педагогів, так і для батьків. Інформацію на цих стендах необхідно змінювати щосезону.

Невід'ємним компонентом екологічного осередку розвитку дошкільного закладу освіти є ділянка біля нього. До необхідних складових відносять також город, клумба, фруктовий садок, декоративні деревця та кущики, які відрізняються власною незвичністю, красивим доглядом і різноманіттям емоційно впливають на дошкільників, викликають подив, інтерес, бажання дізнатися більше. Під час взаємодії з природнім довкіллям, працею на ділянках відбувається виконання завдань зі становлення природничої освіченості:

- набуття відомостей про надто важливі взаємозалежності в природі;
 - сформулювати ціннісні орієнтації;
 - виховати бажання спілкуватися з органічним і неорганічним світом;
 - засвоювати правила природокористування;
 - формувати початкові навички природодоцільного поводження у світі
- [22].

Завдання, що стоїть перед вихователем полягає у тому, що, використовуючи принципи ефективного спілкування, підтримати і розвинути

самоцінність та активність дитини. Цим самим досягається взаємопроникнення, у чому й полягає ідея особистісно орієнтованого навчання.

Удосконалити цей процес можливо завдяки співпраці з батьками. З цією метою доцільно спланувати роботу з батьками по створенню еколого-розвивального середовища у сім'ї.

Орієнтована на особистість теорія навчання, що ґрунтується на уявленнях про транзактний аналіз Е. Берна, зумовлює впровадження трьох значущих висхідних положень: різноплановості, єдності інтелектуальних, емоційних і поведінкових реакцій, пріоритетного старту:

- положення різноплановості. Доросла людина, що працює з дошкільниками, відповідальна за те, щоб у моделі навчання, яку вона пропонує дитині, була закладена можливість вибору власної моделі навчання. Принцип передбачає варіативність як змісту, методів і форм навчання, так і варіативність організації середовища в дитячому садку;
- принцип синтезу інтелекту, афекту й дії. Робота з дітьми в однаковій мірі повинна залучати їх у процеси пізнання, дії та емоційного освоєння дійсності. Еталоном орієнтованої на особистість теорії навчання є моделювання відповідних умов навчання та виховання дітей, які утворюють гармонійні відношення між трьома означеними пластами засвоєння цілеспрямованих дій;
- принцип пріоритетного старту. Починати роботу треба з тих видів діяльності, які самоцінні для кожної конкретної дитини, неодмінно враховувати стартові вподобання дітей [46].

У формуванні природничої компетентності дошкільника необхідно також враховувати морально-етичні висхідні положення:

- положення про гармонію, що втілюється на всіх сходинках життя духу, душі та положення про любов, що втілено у поведженні батьків, вихователів, наставників. Коли зростаюча особистість поряд з собою помічатиме зразки проявів високої моральності, здобувши необхідний досвід поведінки через наслідування, ігрові та пізнавальні дії, потім шляхом

навчання, вона буде у змозі корегувати власні бажання. Відкриваючи для малюків основи життя у природному світі, вихователь здатен до розкриття та зміцнення у кожного вихованця таких значущих моральних рис, як чесність, повага до старших, толерантність, добросердечність, активність, сміливість, піклування про ближніх, співчуття;

- положення про оптимізм, що втілено у пріоритетних корисних думках, поведінці під час вирішення негараздів у навколишній природі, крім того у розумінні всіма індивідами власного потенціалу щодо захисту природи, взяття участі у природоохоронних заходах, в тому числі й профілактичних;
- положення про золоту середину, яке функціонує у всьому масштабі системи задля збереження її у стані рівноваги. Воно спрямовує дітей на зростання у духовному, моральному та інтелектуальному рівнях, не завдаючи шкоди індивідуальним властивостям [23].

Реалізація даних принципів передбачає *через-себе-розуміння*, створення загальної сфери психологічної свободи.

Низка сучасних науковців вбачають у розвивальному предметному середовищі сукупність предметів штучного походження для виконання дітьми цілеспрямованих дій, які через свої функції моделюють напрями зростання у духовному та фізичному планах. Насиченість середовища зумовлює цілісність дій суспільного та природного факторів у сприянні повномасштабної активності дітей. До них належать ландшафтний і природничий компоненти, що несуть у собі екологічний зміст; майданчики для ігор та занять спортом, кружки для занять художньою діяльністю; відповідні іграшкові набори, посібники та ін. [50].

Отже, поглиблена та систематична діяльність дорослих, зокрема вихователів у плані створення та наповнення осередку екологічного розвитку визначає успішність у формування екологічної освіченості дітей 5 -6(7) років. Відповідні осередки активності необхідно створювати у груповій кімнаті та власне у приміщенні ЗДО та поза ним: квітники, клумби, фруктові садочки тощо. Їх належне функціонування у системі дошкільної освіти забезпечується

дотриманням принципів новизни, систематичності, оптимізму та гармонії, зумовлює набуття дітьми 5-6 (7) років екологічних знань, формування аксіологічних проявів поведінки і діяльності. Відтак, дотримання педагогічної умови *створення ціннісного екологічного середовища розвитку в груповій кімнаті та ЗДО* сприяє формуванню екологічної компетентності у дітей 5-6(7) року життя.

Щодо наступної педагогічної умови – *використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років* – то її забезпечення здійснюється через задіяння у звичних видах життєдіяльності дошкільнят розмаїття методів, прийомів і форм освітньої роботи. Мета їх використання – дотримання послідовності у надання знань екологічного спрямування; стимулювання проявів емоційно-ціннісних ставлень до природи; опанування сучасними технологіями, які відповідають критеріям ефективності й доцільності під час екологічної діяльності.

Власне термін педагогічна технологія виник порівняно недавно. Його використання, зокрема у дошкільній галузі, обумовлено намаганнями вчених і практиків поліпшити ефективність сучасної освіти, сприяння набуття дітьми компетенції екологічного змісту. На думку Г. Беленької, висхідним моментом у цьому явищі є наявність необхідних психологічних і педагогічних установок. Авторка вважає, що власне набір цих конструктів сприяє пошуку та відбору найбільш ефективного арсеналу методів, форм і прийомів навчання, між якими існують міцні зв'язки. Цілісність і спрямованість феномену вносить його до переліку інструментів педагогічного процесу організаційно-методичного характеру [4].

Н. Кот розширює термінологічне поле поняття, вносячи до його змісту екологічне середовище. За такого бачення, наголошує науковець, з'являється його нова форма: екологічна технологія. Це утворення розглядається у якості певної структури, до складу якої входить весь спектр педагогічних заходів екологічного спрямування. Всі вони мають бути попередньо обґрунтованими і впорядкованими в єдиному річному циклі екологічного виховання [24].

В основі сучасних педагогічних технологій природничо-екологічного спрямування покладено найбільш оптимальні способи подання та засвоєння інформації. Зокрема до них відносяться: використання образності мислення під час структурування матеріалів (так звані мислеобрази); шлях лабіалізації інформації; опора на виникнення екологічних асоціацій; художня презентація подій і фактів органічного та неорганічного світу; розвиток екологічного співчуття у вихованців; задіяння рефлексивних механізмів дітей у роботі з екологічними відомостями [25].

Н. Ошуркевич вказує, що не даний час існує декілька відповідних феноменів у екологічному вихованні: екологічна стежина, здійснення краєзнавчо-туристичної роботи з малюками, дослідницько експериментальна активність, внесення авторської казки у плекання екологічної культури вихованців, проектна технологія. На думку авторки, означені педагогічні інструменти дозволили значно мірою поліпшити екологічну освіченість дітей 6-7 років та сприяли становленню їх природничо-екологічної компетентності [41, с. 69].

Науковці С. Павлюк, Л. Русан, Л. Колосінська відмічають, що екологічна стежина, як інструментарій педагога у екологічному вихованні дошкільнят, передбачає створення відповідної траєкторії руху (стежки) вихованців разом з вихователем по певній місцині. На ній найбільш повно представлені визначні місця, архітектура, особливості природного ландшафту, флора та фауна, об'єкти неорганічного світу. Такий спосіб ознайомлення дітей 6-7 року життя з екологічними особливостями району, де вони мешкають, сприяє виникненню практичних навичок взаємодії з довкіллям, формуванню особистісних рис, зокрема відповідальності, доцільного поводження у природному середовищі.

Про необхідність проведення краєзнавчо-туристичної роботи в галузі дошкільня не одноразово наголошувала А. Симонович ще на початку минулого століття. У другій половині 20 ст. на важливість такої дитячої діяльності вказував В. Сухомлинський. Сьогодні це визнаний дієвий засіб, технологія, яка

поєднує у собі декілька виховних аспектів і сприяє гармонійному зростанню дитини. Зокрема у якості педагогічного інструменту краєзнавчо-туристична діяльність сприяє фізичному розвитку дітей 5-7 років, загартовує їх організм, збагачує пізнавальними враженнями, систематизує у дошкільнят набуті знання, формує первинний досвід спілкування з природою. Крім того вона вносить пожвавлення в освітній процес, урізноманітнює його, сприяє встановленню зв'язків між його складовими. Як бачимо, у ній поєднується теоретична сфера знань з практичним досвідом, де останньому надається перевага у становленні свідомості та екологічної культури зростаючої дитини [42].

Дослідники І. Біла, О. Савчин вказують на важливість дослідницько-експериментальної діяльності дітей 5-7 року життя. За їх твердженням, ця активність має відношення не лише до творчості, але також до пізнання природи малюком і самого себе. [58], [26]. Завдяки пошуковій активності дошкільники набувають емпіричних відомостей про світ природи, навчаються експериментувати, висувати припущення, розвивають власні інтелектуальні можливості (способи пізнання), розширюють кругозір та пізнавальні інтереси. Найбільш цілеспрямовано дану технологію розвиває Г. Беленька. Вона підкреслює її вагу та цінність у плані ознайомлення малюків з природою [4].

Також, питання про сутність, структуру та значення практичних дій, у тому числі і пошукової діяльності в системі інших її видів, піднімають учені О. Іванова, В. Кондратова, Л. Маневцова, С. Ніколаєва. Ф. Терентьєва та ін. вивчають різнопланово. При цьому науковці спираються на ідеї комплексного підходу і визначають сам феномен екологічної освіченості, як результат сформованих інтелектуальної, емоційно-чуттєвої та діяльнісної сфер особистості. Зміст екологічного виховання постійно змінюється, а його завдання та способи їх розв'язання для досягнення мети постійно узгоджуються та залежать від реального стану природного довкілля.

Авторська казка та її місце у ознайомленні дітей 5 -7 року життя під час ознайомлення з природою у сфері екологічної освіти відстоює Г. Беленька разом з Г. Науменко. На думку науковців означений інструментарій педагога

допомагає малюкам дізнатися про: складність зв'язків людини з довкіллям, причинно-наслідкові відношення між об'єктами неорганічного світу; необхідність бережного ставлення до природного довкілля. Він сприяє усвідомленню дитиною себе у світі краси та гармонії. Тому, автори підкреслюють значущість даної технології у плеканні екологічної культури малюкам в родині та в умовах ЗДО [4].

Метод проектів, який набуває поширення у ЗДО ґрунтується на положеннях гуманістичного підходу. Відповідно, в його основі закладено тезу про акцентування уваги на індивідуальних особливостях засвоєння знань, уваги до особистісного зростання. Саме тому особистість дитини має самостійно визначати для себе пріоритетні цілі у навчання та відшукувати способи їх набуття. У дошкільній галузі в основі цього педагогічного інструменту покладено тезу про самостійне здобуття знань дітьми, а дорослому відводиться роль помічника. Педагог має настановити малюків на проблеми, стимулювати їх розв'язання, але ні в якому разі не пропонувати вже відомі істини. Можливості цього методу є унікальними: можна поєднувати різні галузі знань, об'єднувати різні форми роботи, залучати батьків, педагогів, організовувати сумісну діяльність. Все це сприятиме систематизації знань з екології, плекатиме любов до природи, формуватиме бережливу поведінку дітей у природі.

Як бачимо, належний рівень екологічної культури п'яти-шестирічної дитини неможливо сформувати без використання сучасних педагогічних технологій екологічного змісту. Їх спільними ознаками є зорієнтованість на особистісний і індивідуальний розвиток, акцент на формуванні практичних навичок взаємодії з довкіллям, поєднання різних форм і методів роботи. Екологічне виховання в них поєднується з пізнанням рідного краю, його визначних місць, особливостей флори, фауни та природного ландшафту. Використання відповідних технологій зміщує акценти в освіті: вихователь стає наставником, помічником, який не пропонує вже відомих знань, а стимулює до пошуку, активного поводження в довкіллі. Наявність означених технологій та володіння навичками їх організації з боку вихователя вказує на його послідовну

роботу у плані формування екологічної культури дітей 5-7 років життя. А тому, реалізація цього положення сприятиме формуванню не лише екологічних знань дошкільників, але і повсякденній взаємодії з природними об'єктами, що в свою чергу, позитивно вплине на формування емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів екологічної культури.

Таким чином, власне проведення формувального етапу передбачало дотримання необхідних експериментальних процедур: виділення висхідних положень і педагогічних умов дослідження; проведення змістового наповнення програми формувальних впливів; створення вибірки для реалізації програми формування особистісної ознаки у дошкільників; проведення контрольного зрізу у дослідженні. Вагомим підґрунтям у нашому дослідженні слугували положення особистісно орієнтованого й естетично-екологічного підходів, а педагогічними умовами організації формувального етапу віднесено: усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя; необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування; використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років.

3.2. Програма та методика формувального експерименту

У цьому підрозділі міститься матеріал, який вказує на особливості системи роботи, розробленої з метою підвищення ефективності формування у 5-6-річних дітей екологічної культури, що ґрунтувалася на здобуті емпіричні дані про міру розвиненості у п'яти-шестирічних досліджуваних екологічної культури: бажаного, середнього, низького та повній відсутності високого рівня досліджуваної властивості серед респондентів.

Експериментальна діяльність, після виділення педагогічних умов, передбачала створення програми виховних впливів (з метою підвищення рівня екологічної культури у дітей 5-6 років), наповнити її відповідними методами й

необхідним змістом та власне реалізація у експериментальному ЗДО. Програма, над якою працювали на цьому етапі, включала у собі сукупність способів впливу, які було модифіковано й осучаснено, у зв'язку з необхідністю вдосконалення освітнього процесу щодо формування у п'яти-шестирічних дітей екологічної культури.

Власне розроблену програму було впроваджено в освітній процес експериментального ЗДО упродовж шести місяців поточного року. Формувальний експеримент тривав впродовж травня – жовтня 2021 року. Контрольний зріз було проведено наприкінці жовтня місяця 2021 року. У ході втілення у практичній діяльності формувальних впливів досліджуваних 5-6 років ЕГ було задіяно до опанування змістом модифікованих тем програми оптимізації екологічної культури. Освітній процес для дітей КГ проходив традиційно, оскільки не передбачалося їх залучення до опанування модифікованою тематикою програми не передбачалося. Крім дітей експериментальної групи на формувальному етапі мали місце контакти з вихователями ЕГ і батьками ЕГ визначеного ЗДО. Вибірку в цілому склали: 10 вихователів та 20 дітей 5-6 років і їх батьки (20 осіб).

Систему методів впливу у програмі було підібрано до кожної з педагогічних умов. У ході наповнення змістом, ми виходили з того, забезпечення педагогічних умов: *усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя; та необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування, були орієнтованими на дорослих (педагогів і батьків), а реалізація змісту третьої педагогічної умови – використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років передбачала роботу безпосередньо з п'яти-шестирічними дітьми.*

Мета формувального експерименту досягалася шляхом оптимізації процесу екологічного виховання п'яти-шестирічних дітей у ЗДО та сім'ї. На основі проведеного педагогічного експерименту планувалося розробити

методичні поради для вихователів ЗДО з питань формування екологічної культури у 5-6-річних дітей.

Методи роботи було підібрано для діяльності: з дітьми 5-6 років; з дорослими (вихователі, батьки). В узагальненому вигляді вони представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Характеристика методів формувального експерименту відповідно до визначених педагогічних умов

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ	МЕТОДИ І ФОРМИ РОБОТИ
<p><i>усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Бесіда для вихователів <i>Екологічне виховання дошкільнят;</i> ✓ Бесіда-розмірковування: <i>Використовуємо старі методи і прийоми роботи по-новому;</i> ✓ Педагогічна рада <i>Розвиток екологічної відомості у дошкільників. Формування сталих світоглядних орієнтирів особистості;</i> ✓ Бесіда-консультація для батьків <i>Вчіть дітей любити природу; Вчіть дитину спостерігати;</i> ✓ Порадник <i>Як надавати дитині екологічні знання;</i> ✓ Аналіз і розв'язування проблемних ситуацій; ✓ Консультація-обговорення <i>Екологічне виховання в сім'ї</i>
<p><i>необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Оновлення куточка природи шляхом забезпечення періодичного оновлення тваринних та рослинних об'єктів; ✓ Праця у природі (колективна); ✓ Матеріали для сюжетно-рольових ігор <i>Зоопарк, Лікарня для звірят, Цирк;</i> ✓ Підбір, читання й обговорення художніх творів, енциклопедій про тварин, рослини;
<p><i>використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Заняття тематичні <i>Дикі і свійські тварини; У лісовому дитячому садку Баби Яги;</i> ✓ Комплексне заняття <i>Бережіть природу;</i>

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Заняття <i>Природа нам - як рідний дім; Древа - не лише прикраса землі; Що за жук?; Природа - твій друг, коли ти знаєш її; Дізнаємось більше про природу; Вода в нашому житті;</i> ✓ Дидактична гра <i>Хто де живе?; Хто що їсть?; У кого дітки з цієї гілки?; Що з чого?;</i> ✓ Проведення дослідів з рослинами <i>Умови життя рослин;</i> ✓ Проведення дослідів з об'єктами неживої природи; ✓ Читання художніх творів (добірки про тварин, про рослини, про явища природи); ✓ Створення та обговорення проблемних ситуацій <i>Що якщо?..; Колективне створення Червоної книги</i>
--	---

У ході створення і реалізації програми формувального експерименту, під екологічною культурою дітей 5-6 років ми розуміли важливе особистісне утворення, яке відноситься до розумової сфери, інтенсивно розвивається у старших дошкільників, має складну структуру і відображає досвід дитини та її емоційне ставлення до природи, природного довкілля, а формується через природодоцільну поведінку, працю у природі.

Експериментальна робота з дошкільниками передбачала проведення освітніх заходів, насичених екологічним змістом. Вона відбувалась упродовж дня: на заняттях, під час ранкових зустрічей і в другій половині перебування дитини в ЗДО. У ході роботи було проведено ряд дослідів відповідно до теми і мети запропонованих занять.

Також відбувалося *читання художніх творів*, у яких містився опис пір року, висвітлювалась інформація про тварин найближчого оточення і тих, які живуть на інших континентах з метою збагачення старших дошкільників екологічними знаннями про зовнішній вигляд, умови життя тварин, птахів і комах, які існують довкола. Наявні були твори про рослини різних видів і умов їхнього існування.

Необхідну літературу було дібрано відповідно до вимог: за жанром, за розміром, за спрямуванням; діти після прослуховування казок, оповідань відповідали на питання за змістом творів, або ж їм пропонувалося подумати над почутим і висловити свою думку (ставлення) до описаного сюжету.

Дидактичні ігри було відібрано таким чином, щоб діти, граючись разом, мали змогу розглянути, хто зображений на фігурках, як він виглядає (деталі зовнішнього вигляду), задуматися, де живе зображена тварина, або про умови існування рослин, про природні явища тощо.

Створення проблемних ситуацій використовувалось переважно під час прогулянки або ж у другій половині дня. Дітям зачитувались уривки із творів, де містився опис педагогічної ситуації, дій когось із персонажів, висловлювання, які дошкільникам пропонувалися до обговорення. Отже, виникала дискусія, де діти емоційно реагували на почуте, могли висловити власне ставлення про персонажів або їх вчинки, запропонувати інші шляхи розв'язання ситуації, виконували творчу роботу, придумуючи інакше завершення до творів.

Під час проекту *Створення Червоної книги* було залучено до роботи і батьків, і їх дітей. їм було запропоновано намалювати або принести фото, ілюстрацію із зображенням однієї з рослин. На занятті, яке мало відповідну тематику, діти по черзі презентували зображення і розповідали про рослини, як зникли або вже знаходяться на межі зникнення. їм було запропоновано пограти в дидактичну гру Потрібно – непотрібно, де діти висловлювалися, що треба робити, щоб врятувати рослини, а що не можна робити, щоб не загрожувати їх існуванню.

Робота з батьками була побудована на основі попередньо проведеного анкетування. Їм надавалася вже систематизована інформація про екологічну культуру п'яти-шестирічних дітей, пропонувалися заходи на яких оптимізувалася взаємодія між педагогами і батьками у даному напрямі, а також спільні освітні заходи з дітьми, учасниками ЕГ. Також було запропоновано педагогічні рекомендації стосовно питань, які їх цікавили у плані екологічної

культури дітей 5-6 років, а саме: які знання формувати у дитини, яким чином проводити спостереження, як організувати спільну діяльність у природі тощо.

Було також проведено роботу з *розв'язування педагогічних ситуацій* з тим, щоб батьки мали змогу задуматися про власні методи і шляхи впливу на своїх дітей, і розмірковувати над шляхами вирішення запропонованих ситуацій, обмінятися досвідом стосовно власної системи впливу на дитину з метою формування екологічної культури дітей 5-6 (7) років.

Робота з вихователями спрямовувалась на підвищення рівня їх екологічних знань, зміни підходу до організації роботи з формування екологічної культури дошкільників. Педагогічна рада спрямувала роботу педагогічного колективу на вироблення системи роботи, яка б оптимізувала процес формування екологічної культури старших дошкільників.

Таким чином, у плані досягнення позитивного ефекту розвитку у дітей 5-6 років екологічної культури, створено систему роботи, яку склали формувальні впливи по відношенню до дітей 5-6 років і дорослих. Засоби, за допомогою яких реалізовувався зміст програми наповнено сучасним змістом і узгоджено із завданнями формування у дітей п'яти-шести років екологічної культури. Всі засоби у програмі розподілені за змістом педагогічних умов, які стали відправним моментом у формувальному експерименті: читання спеціальної дитячої літератури природничого спрямування; консультування батьків і педагогів; предметні й тематичні заняття; дидактичні ігри та вправи, проектна діяльність дорослих і дітей 5-6 років. окреме місце у програмі відведено наповненню ціннісно-екологічному осередку, колективній праці у природі (у цьому ж напрямі).

3.3. Контрольний етап експерименту

З метою перевірки та оцінки ефективності запропонованої системи виховних впливів, спрямованої на усіх учасників дослідження, нами було проведено контрольний етап педагогічного експерименту.

Діагностику було здійснено з дітьми контрольної та експериментальної груп (по 20 дітей у кожній) для порівняння рівня сформованості екологічних знань дошкільників, їх екологічного ставлення та екологічної діяльності, їх батьками і вихователями (10 осіб).

Ми використали діагностичні методики, описані, які було описано на констатувальному етапі дослідження: анкетування вихователів, анкетування батьків, методики *Характерні особливості тваринного світу*, *Характерні особливості рослинного світу*, *Ставлення до світу природи*, *Вивчення характерних особливостей неживої природи*, *Пори року* та спостереження за дітьми 5-6 років.

Після проведення діагностики та збору даних, отримані результати було зафіксовано та проведено їх обробку, після чого ми порівняли отримані показники дітей експериментальної групи, на яких було здійснено систему виховних впливів (20 осіб) та дітей контрольної групи (20 осіб).

Розглянемо дані за методикою Характерні особливості тваринного світу

У першій фазі дослідження, якою було передбачено почерговий вибір карт і фігурок тварин, птахів та комах, які необхідно було розташувати за місцем існування, 50% (10) дітей з експериментальної групи без особливих зусиль розподілила представників тваринного світу по видах і співвідносили з місцем їх існування; 40% (8) дітей інколи припускалися незначних помилок при розподілі представників тваринного світу по видах і в основному співвідносить представників фауни з місцем існування; 10% (2) дошкільників експериментальної групи припустилися найбільше помилок при розподілі представників тваринного світу за видами, не завжди при цьому аргументуючи свій вибір.

Діти контрольної групи отримали значно нижчі результати: 20% (4) старших дошкільників практично без помилок вказували місцевість, зображену на карті, з-поміж усіх фігурок розрізняли представників тваринного світу і «розселяли» відповідно до їх місця існування. 45% (9) дітей допускали декілька похибок при розподілі наявних фігурок за видами, виборі їх місця розташування. Діти нечасто пояснювали свій вибір, але в основному співвідносили представників фауни з місцем існування. 35% (7) дітей багато помилялися при формулюванні назв представників тваринного світу, розподілі їх за видами, за місцем існування.

При виборі обумовленої кількості зображень (два зображення тварин, три зображення птахів і три зображення комах), про яких вони мали розповісти, було зроблено висновок, що діти експериментальної групи краще орієнтуються у світі тварин порівняно з отриманими раніше показниками.

Проаналізувавши відповіді дітей з експериментальної групи, було визначено, що: обрали відповідні фігурки і безпомилково зазначили назви тварин, вказали певний обсяг інформації про них і висловили своє ставлення 65% (13) дошкільників, а 35% (7) з них найбільше допускали помилки при визначенні назви представників тваринного світу (в більшості випадків помилки допускали при називанні птахів), або ж переважало невизначене ставлення до представників фауни. Діти часто повторювались, визначаючи знання в більшості про тих тварин, птахів або ж комах, які найчастіше бачили, спостерігали. 35% (7) дітей з експериментальної групи обирали фігурки тварин, птахів або ж комах виходячи з того, скільки фігурок потрібно було взяти за умовою, а не з власних суджень, наявних знань, тому часто брали зображення тих персонажів, назву яких не знали, при цьому виявляючи здогади про те, чим вони, наприклад, харчуються.

У контрольній групі отримано дещо нижчі показники: 40% (8) дітей безпомилково назвали і надали певні відомості про обраних представників тваринного світу, чітко зазначивши при цьому власне ставлення до них. 20% (4) дітей правильно назвали тварин, але називаючи комах і птахів допустили

декілька помилок. Розповідаючи, що їм відомо про обраних персонажів, відповідали дуже коротко. Не знали основної інформації про представників тваринного світу 40% (8) опитаних, допускаючи ряд помилок при їх називанні, наданні загальних відомостей, а також виявляючи невизначене ставлення.

Загалом, можна зробити висновок про те, що у дітей експериментальної групи значно зросли показники сформованості екологічних знань та екологічного ставлення порівняно з контрольною, у представників якої сформовано недостатній рівень знань про представників тваринного світу, оскільки помітно, що діти виявляють переважно знання про тих тварин, комах і птахів, яких найчастіше спостерігають. Досліджувані припускалися характерних помилок, визначаючи місце існування кожної істоти, що свідчить про недостатню сформованість екологічних знань про них. Діти експериментальної групи, з якими було проведено систему роботи, менше допускалися помилок при розподілі фігурок із зображенням представників тваринного світу за видами і місцем проживання, надавали повні відповіді, розповідаючи про тих представників тваринного світу, яких обирали. Досліджувані виявляли емоційне ставлення до них, висловлювали естетичну оцінку їх вигляду.

Розглянемо дані за методикою Характерні особливості рослинного світу

Технологія проведення даної методики була повністю повторена в ході контрольного етапу дослідження. В результаті ми отримали наступні дані.

10% (2) дітей правильно визначили за назвами усі кімнатні рослини, не помилившись жодного разу 25% (5) дітей експериментальної групи надали чотири з п'яти правильних відповідей, не впізнавши лише одну із наявних кімнатних рослин. Ще 25% (5) допустили дві помилки, виконуючи завдання, діти визначили правильно три правильні відповіді з п'яти. Найбільше дітей «впізнали» дві кімнатні рослини з п'яти - 40% (6), таким чином, вони надали три неправильні відповіді. 10% (2) дітей допустили чотири помилки, визначивши правильно усього одну рослину.

Порівняно з попередніми показниками, не було жодної дитини, яка б допустилася п'яти помилок.

Повторна діагностика показала, що діти контрольної групи продемонстрували подібні результати, що і при констатувальному експерименті.

15% (3) дітей, допустили лише одну помилку при «відгадуванні» кімнатних рослин. Вони не допустили жодної помилки при показу чотирьох із п'яти рослин. Інші 15% (3) дітей вказали лише три правдивих варіанти, помилившись двічі. 30% (6) досліджуваних робили більше помилок, ніж відгадували. Вони назвали дві із п'яти рослин. Упізнали лише одну з-поміж п'яти кімнатних рослин більшість дошкільників - 35% (8) дітей. Цього разу діти контрольної групи не виявили високих показників (п'ять правильних відповідей), як і надто низьких (жодного варіанту відповіді).

Стосовно умов, необхідних для життя, зростання і розвитку рослин, діти обох груп надавали подібні відповіді.

Діти експериментальної групи правильно перераховували основні умови росту рослин: сонячне світло, тепло, дощ, вода, повітря — 100% (20) дітей. Про необхідність часу на зростання та розвиток рослини вказали 55% (11) дошкільників.

Представники контрольної групи надали відповідні результати: обов'язковими умовами забезпечення життя і росту рослин є сонячне світло і тепло на думку 100% (20) дітей, наявність вологи і дощу - 100% (20) дітей. Про те, що потрібно розпушувати ґрунт зазначили 85% (17) дітей. Про необхідність часу і повітря для зростання рослини, то 50% (10) опитуваних також віднесли їх до основних умов зростання кімнатних, і не тільки, рослин.

Провівши другу фазу дослідження, яка полягала у впізнаванні рослин за зовнішнім виглядом, а також перевірки знань дітей стосовно представлених зразків рослинного світу, ми отримали наступні показники.

Діти з експериментальної групи показали такі результати. При першому розкладанні карток дошкільники розглядали на картках зображення, після чого

50% (10) із них зазначили, що на картках з ілюстраціями зображено дерева, допустивши, таким чином, одну помилку. 50% (10) дітей були більш уважними і вказали, що на двох картках зображено дерева і лише на одній - кущ. Вони надали правильні відповіді і не помилилися. При другому розкладанні карток із зображенням дерев необхідно було визначити, які з них листяні, а які - хвойні. 85% (17) дітей не допустили жодної помилки при розподілі карток за видами дерев, а інші 15% (3) дітей допустили по одній-дві помилки, неправильно визначивши вид дерев. При третьому розкладі карток діти мали розподілити гриби і ягоди. Усі 100% дітей впоралися із завданням. За четвертого розкладу карток діти розподіляли квіти за видами: садові або лісові. З експериментальної групи 60% (12) дітей правильно співвіднесли квіти за видом, зазначивши, що пролісок і конвалія є лісовими, а айстра та тюльпан - садовими, тому що за ними треба доглядати. 25% (5) дошкільників допустили одну помилку, визначивши три з чотирьох квіток правильно. 15% (3) дітей із даної групи зробили дві помилки, вказавши, що усі квіти є лісовими.

Дошкільники, що належать до контрольної групи при роботі з картками 85% (17) дітей вказали неправильну відповідь, відмітивши, що на картках містяться лише зображення дерев, а решта - 15% (3) дітей помітили, що на одній із карток - не дерево, оскільки воно не схоже ні інші, тому віднесли зображення бузку до категорії кущ. На другий раз дошкільники визначали хвойні і листяні дерева. Правильно розподілили дерева за видами 70% (14) дітей, допустили одну помилку 20% (4) дітей, решта 10% (2) дітей помилилися двічі, вказавши, що усі дерева - хвойні. Третій розклад представники з даної групи розподілили, не помилившись жодного разу - 100% (20) дітей. Під час четвертого розкладу карток дошкільники визначали, до якого виду належать зображені квіти - до садових чи лісових. 55% (11) дітей правильно співвіднесли квіти за місцем їх існування. Вони визначили, що пролісок і конвалії належать до лісових квітів, а тюльпан та айстри можуть рости у саду, оскільки вони потребують догляду. 35% (7) дітей припустилися однієї помилки, вказавши, що айстри відносяться до лісових квітів, три інші квітки вони співвіднесли

правильно, аргументувавши свій вибір. 10% (2) досліджуваних вирішили, що усі квіти належать лише до одного з видів (усі - лісові квіти або навпаки, усі - садові).

Отже, стосовно проведення першої фази дослідження, можна зробити висновок про те, що система роботи позитивно вплинула на процес оптимізації знань дошкільників експериментальної групи. Вони більшою мірою орієнтуються в необхідності дотримання певних умов догляду за рослинами, усвідомлюють взаємозв'язок росту і розвитку рослини від діяльності людини. А за результатами дослідження знань дітей про кімнатні рослини куточку природи у ЗДО, ми з'ясували, що діти значно менше припускалися помилок, ніж при проведенні констатувального експерименту, що свідчить про підвищення рівня їх знань. За кількістю вони «відгадали» більше рослин, що може свідчити про наявність значно більшого досвіду догляду за рослинами, спостереження за ними. Діти контрольної групи дали такі ж результати, як і при попередньому дослідженні.

Під час проведення другої фази методики було виявлено, що діти експериментальної групи частіше правильно співвідносили зображену на картці рослину з її видовою належністю. Зокрема, значно менше помилялися у відрізненні видової належності рослин, а також визначенні їх місця існування. Проведена робота значно вплинула на результати проведеної методики.

Розглянемо результати за методикою Ставлення до світу природи

Дану методику було проведено з метою виявлення рівня емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до природи.

Порівняно з попереднім дослідженням, діти експериментальної групи проявили значно вищий рівень сформованості такого компоненту екологічної культури, як екологічна свідомість. Найбільше - 45%) (9) дошкільників емоційно позитивно реагували на поставлені питання, відповідали на питання повними реченнями, формулюючи власне висловлювання. Вони демонстрували знання того, як потрібно доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточку природи, розповідали про особливості їх харчування, поведінки.

Переважно розповідали про необхідність забезпечувати живлення та догляд за домашніми улюбленцями, а також представниками тваринного світу, які мешкають у куточку природи. 45% (9) дітей самостійно відповідали на всі питання, переважно правильно визначали, як потрібно турбуватися про домашніх улюбленців, про мешканців куточку природи, а також про рослини і птахів, але ніяким чином не зазначали про взаємозв'язок людської діяльності і життя тварин, птахів і рослин. 5% (1) досліджуваних відчували труднощі при відповіді на поставлені питання і виявляли незначний рівень знань про те, як треба доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточку природи. Насамперед, такий результат може бути свідченням того, що дитині недостатньо було приділено увагу з боку дорослих стосовно надання інформації, знань про представників живої природи.

Після проведення формувального етапу експерименту нами було з'ясовано, що у дошкільників максимально зріс інтерес до представників тваринного світу, що виявилось у прагненні більше допомагати дорослим доглядати за ними (підгодовувати, прибирати, спостерігати). Дітям було поставлене питання про те, що вони можуть робити разом з дорослими, щоб на ділянці ЗДО завжди були рослини. 70%(14) опитаних з експериментальної групи вказали, що можуть саджати, поливати рослини, підпушувати ґрунт, 20% (4) відповіли, що потрібно не зривати рослини, треба дбати про них, виривати бур'яни, щоб не заважали рости, 10% (2) дітей висловилися стосовно того, що необхідно забезпечити умови для їх росту. На питання, як люди можуть допомогти зимуючим птахам, 90% (18) дітей відповідали, що необхідно розвішувати годівнички, підгодовувати птахів. 10% (2) дошкільників зазначили, що необхідно оберігати птахів, давати їм тепло.

З контрольної групи 25% (5) дошкільників виявляли емоційне ставлення до об'єктів живої природи, про які йшла мова. Вони самостійно і повними реченнями відповідали на питання методики, проявили наявність екологічних знань стосовно догляду домашніх тварин і мешканців куточка природи у віковій групі. 75% (17) досліджуваних до основних умов догляду віднесли

забезпечення харчування тварин, решта - 15% (3) дітей такими вважають розваги з домашнім улюбленцем.

65% (13) опитаних при формулюванні відповідей переважно орієнтувалися в умовах догляду за домашніми улюбленцями. 40% (8) дітей не зрозуміли суті питання про те, як вони допомагають дорослим доглядати за мешканцями куточку природи у ЗДО, відповіли, що поливають або ж підпушують ґрунт для рослин, 60% (12) дітей вказали, що допомагають годувати акваріумних риб, а також доливати свіжу воду. Як і в експериментальній групі, у 25% (5) дітей немає домашніх улюбленців, але вони виявляють бажання їх мати, доглядати за ними.

У відповідь на питання про те, що вони можуть робити разом з дорослим, щоб на ділянці дитячого садка завжди були рослини, 70% (14) дітей відповіли, що можуть поливати, саджати рослини, 15% (3) дітей — підпушувати ґрунт, прополювати; 10% (2) дітей вказали «не рвати квітів», решта 5% (1) не дали відповіді. Стосовно питання про допомогу зимуючим птахам 65% (13) дітей найчастіше пропонували варіанти робити годівнички та давати їжу птахам (крихти, зерно тощо). 15% (3) дошкільників зазначили, що про них треба турбуватися. 10% (2) не відповіли нічого на це питання.

Отже, результати дітей експериментальної та контрольної групи мають помітну різницю. Зокрема, діти експериментальної групи порівняно з контрольною групою, зазначили усі можливі умови догляду за домашніми тваринами, і навпаки, діти контрольної групи разом з умовами формулювали свої дії з домашніми улюбленцями (наприклад, граються, розважаються).

Розглянемо результати за методикою Вивчення характерних особливостей неживої природи

При проведенні методики дітям обох груп було запропоновано визначити вміст трьох прозорих баночок, у яких знаходилися об'єкти неживої природи - каміння, вода і пісок. Усі досліджувані самостійно визначили вміст баночок безпомилково (по 100% у кожній групі), що свідчить про наявність у дітей відповідних знань і досвіду взаємодії з ними.. Надалі дітям пропонувалося

відповісти на питання про те, які властивості кожного з об'єктів їй відомі, а також де і для чого людина використовує їх.

Дошкільники експериментальної групи більшою мірою розповідали про основні його властивості піску, води, каміння. 60 % (12) дітей правильно називали відмітні характеристики неживої природи, самостійно розповідали про те, де і для чого люди використовують об'єкти неживої природи. При відповідях на поставлені питання вони виявляли творчість, фантазію, зазначаючи, наприклад, що з каменю можна виготовляти скульптури, а з піску - різноманітні фігурки. 40% (8) дошкільників даної групи в основному правильно визначали вміст баночок, називали основні властивості каменю, води і піску. Зокрема, каміння тверде, має сірий колір, не розчиняється у воді. Приклади того, як люди застосовують об'єкти неживої природи діти наводили з допомогою дорослих.

Діти контрольної групи виявили порівняно нижчі результати по проведенню даної методики. 30% (6) дошкільнят без особливих зусиль визначали вміст посудин, з задоволенням розповідали про те, для чого використовуються об'єкти неживої природи.

Стосовно властивостей і призначення використання піску досліджувані відповідали, що піском граються діти, з нього «можна ліпити навіть скульптури», різноманітні фігурки, додавати в ґрунт для того, щоб рослини краще розвивалися. Про каміння діти розповіли, що воно за структурою міцне, тверде, його використовують у будівництві, в якості парканів тощо. Вода, за їх висловлюванням, має чимало властивостей: змінює температуру, власний стан (буває рідка, тверда), колір (її можна розфарбувати) тощо. Дошкільники контрольної групи зазначали, що вода використовується всюди, бо вона необхідна і людині, і тваринам, і рослинам.

З даної групи дітей 70% (14) розповідали про основні властивості об'єктів (пісок - сиплеться, вода - ллється, каміння - тверде і т. д.), а на питання де і для чого використовується відповідали переважно коротко: пісок - для того, щоб

гратися, або ж у будівництві, вода - для живлення людини, тварин, рослин, каміння - для будівництва.

Діти експериментальної і контрольної груп виявили дещо різний рівень знань, проте порівняно з попереднім дослідженням. Зокрема, дошкільники експериментальної групи мають вищий рівень знань про властивості та застосування об'єктів неживої природи, самостійно називають їх, при цьому проявляють творчість та емоційне ставлення. І навпаки, діти контрольної групи виявили порівняно нижчий рівень знань про об'єкти неживої природи, але відповідали на поставлені питання самостійно і намагалися наводити приклади.

Розглянемо результати проведеного спостереження за дітьми

Результати, отримані у ході спостереження, стали підґрунтям для визначення сформованості діяльнісного компоненту екологічної культури старших дошкільниках, що виявляється, як правило, через прояв екологічних знань та екологічного ставлення дитини у практичній діяльності (праця у природі, догляд за об'єктами куточку природи).

Нам вдалося з'ясувати, що мають адекватну екологічну поведінку, виявляють емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів природи, завжди поводяться відповідно до рівня сформованості екологічних знань 70% (14) дітей експериментальної та 65% (13) контрольної груп. Дані характеристики поведінки дітей проявлялися під час занять, під час прогулянки та самостійної ігрової діяльності у другій половині дня і були систематичними, стабільними, тобто не залежали від емоційного настрою самих дітей, ситуацій. Дані показники свідчать про оптимізацію формування екологічної культури дошкільників експериментальної групи, оскільки порівняно з попереднім спостереженням, діти виявляли більш позитивну мотивацію діяльності, що свідчить про позитивну оцінку об'єктів природи і розуміння їх значення. Було помічено, що діти більшою мірою почали розмірковувати про значення рослин, тварин у природі, старші дошкільники на заняттях, і в повсякденній діяльності не оминали нагоди нагадати один одному про те, що вивчили стосовно правил поведінки у природі, умов існування тварин догляду за рослинами. Діти

емоційно реагували на спроби інших дітей завдати шкоди котромусь із наявних у групі або ж на майданчику об'єктів природи, виявляли контрольні-оцінні дії один одного.

25% (5) дітей експериментальної та 35% (7) дітей контрольної груп характеризуються екологічними знаннями меншою мірою відповідними діям дитини, що проявлялося у догляді за мешканцями куточку природи, в ігровій діяльності. Поведінка дітей виявлялася переважно через діяльність дітей, що не відповідала заявленим знанням, ставленню. Насправді, діти не завжди діяли відповідно до тих знань, недостатньо виявляли уміння і навичок догляду за мешканцями куточку природи, турботи про рослини, що ростуть на території дитячого майданчика. Емоційно-ціннісне ставлення все ще залишається вибірковою до різних об'єктів живої природи, що проявляється в ситуативних, досить негативних діях (зриванні квітів, що ростуть в межах дошкільного закладу). При вибіркового наданні доручень відносно праці у природі, праці в дитячому городі, у присутності дорослого діти певною мірою проявляють наявні уміння і навички, щоб виконати вимогу, в деяких випадках зовсім не виявляють старанності у виконанні доручень. Дані характеристики поведінки є менш інтенсивними і тривалими. Таким чином, поведінка дітей залежить від їх емоційного стану, настрою, частини дня, ситуацій, які трапляються у їх житті.

Серед представників низького рівня сформованості екологічної культури - 5% (1) дітей експериментальної групи та 5% (1) контрольної, поведінка яких характеризувалась низьким рівнем сформованості екологічної культури, незнанням та відсутністю прояву емоційно-ціннісного ставлення, відповідної екологічної діяльності, що виявлялися переважно під час прогулянки, самостійної ігрової діяльності у другій половині дня.

Отже, формувальний експеримент засвідчив, що система виховної роботи в дійсності виявила значний вплив дій дорослих, добір ефективних методів та прийомів роботи, який дозволив нам сформувати базовий рівень екологічних знань дошкільників, сформувати екологічно свідоме ціннісне ставлення дітей 5-6(7) років до природи.

Внаслідок проведеного контрольного експерименту на основі виокремлених компонентів і показників, нами були визначено значущі зміни у кількісному складі дітей 5-6 років за мірою сформованості у них екологічної культури. Отримані результати представлено у таблиці 3.2.

Наведені у таблиці дані засвідчують, що проведені заходи з оптимізації формування екологічної культури старших дошкільників позитивно вплинули на набуття дітьми 5-6(7) років екологічних знань, сформованості їх екологічної свідомості та прояву набутих умінь і навичок через екологічну діяльність.

Таблиця 3.2

Значущість змін у педагогічному експерименті міри сформованості екологічної культури у дітей 5-6 років

Рівень екологічної культури дітей 5-6 років	Кількісний склад (у відсотках)					
	Експериментальна група			Контрольна група		
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка змін	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка змін
Високий	0	15	+15	0	0	0
Бажаний	20	30	+10	25		
Достатній	35	25	-10	30		+4
Середній	35	25	0	35		+4
Низький	10	5	-5	10		-8

Отже, зміни які мали місце у ЕГ є значущими, у порівнянні зі змінами КГ, а тому фіксували ефективність розробленої програми вдосконалення екологічної культури дітей 5-6 років.

Розглянемо тепер зміни, які мали місце у вибірці вихователів і батьків. Так, для проведення діагностики вихователів щодо з'ясування впливу на формування екологічної культури у дітей 5-6 років, було використано попередню анкету, що містила шість питань стосовно особливостей

формування екологічної культури дошкільників в умовах ЗДО. Перше питання полягало у визначенні програм, за якими здійснюється навчально-розвивальна діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Стосовно форм роботи, які використовують педагоги у роботі з дошкільниками, то це найчастіше заняття, бесіди, спостереження, дидактичні ігри, екскурсії, колективна праця.

Щодо методів роботи, за допомогою яких вихователі намагаються формувати у дошкільників екологічних знань, умінь і навичок, було виокремлено словесні (бесіда, читання художніх творів із подальшим обговоренням, розв'язування проблемних ситуацій), наочні (досліди, спостереження, розглядання зображень, карт, перегляд відео- та діафільмів), практичні (досліди, праця в природі, догляд за мешканцями куточка природи). Вихователі ЗДО до засобів формування екологічної культури дошкільників віднесли мультимедійні засоби (комп'ютери, мультимедійну дошку), об'єкти куточка природи, розвивальне середовище ЗДО та вікової групи зокрема, наочність (схеми, зображення, карти), художні твори, ігри.

Стосовно питання про діагностику сформованості екологічної культури дошкільників вихователями ЗДО, то в більшості вона здійснюється шляхом тестування та індивідуальних бесід, проведення планових спостережень, за результатами яких планується подальша робота з дітьми.

На питання стосовно співпраці чи залучення батьків вихованців до освітнього процесу загалом, формування екологічної культури зокрема, більша частина педагогів вказали, що даний вид роботи здійснюється переважно за рахунок батьківських зборів, консультацій (як групових, так й індивідуальних), запрошення батьків на свята. Дехто з вихователів вказали, що батьків долучають до проведення екологічних заходів (проведення Дня довкілля, Чистої середи).

Отже, формувальний експеримент значно впливу на оптимізацію процесу формування екологічної культури старших дошкільників. Результати анкетування батьків старших дошкільників

Для з'ясування ефективності взаємодії закладу дошкільної освіти і сімей вихованців з екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку нами було використано анкету на тему «Особливості формування екологічної культури дитини у сім'ї».

Усі опитані нами батьки дітей, що ввійшли до експериментальної групи, вказали, що вони ознайомлені з тим, що заклад дошкільної освіти займається питаннями екологічного виховання дітей (100%). На питання про те, які екологічні знання вони намагаються формувати у власних дітей, батьки відповіли по-різному: про тварин і рослини, їх види (45%), зберігати чистоту і природну недоторканість (40%), поважати та берегти природне середовище (20%), охороняти та дбати про тварин та рослини, любити їх (35%), про навколишнє середовище, явища природи (60%).

Батьки відзначили, що у дитячому садку чимало уваги приділяється екологічному вихованню. Зокрема, це виражається через знання та поведінку дитини, а також її ставлення до природи, прохання почитати чи розповісти щось про природне довкілля. Менше половини реципієнтів свідчать про те, що їх діти багато розповідають про природу, а відповідно, мають певні екологічні знання (70%). Більшість батьків визначили, що їх дитина виявляє інтерес до світу природи (просить почитати про природу, прогулятися лісом/парком, звертає увагу на природне середовище - 55%). Про те, що дитина просить завести домашнього улюбленця чи рослину, а отже виявляє позитивне ставлення до світу живої природи, вказали більше половини опитаних (55%).

Оскільки основним зразком екологічного ставлення і поведінки у природі для дошкільників є дорослі (зокрема, старші члени сім'ї), ми дізналися у батьків, які приклади екологічної поведінки вони демонструють дітям. Було отримано різноманітні відповіді, які перераховано у порядку зростання. А саме:

- догляд за кімнатними і садовими рослинами, квітами («саджання городу та догляд за ним») (40%);
- турбота про птахів (підгодовування птахів взимку, облаштування шпаківні, годівничок) (50%);

- догляд за домашніми улюбленцями, підгодовування бездомних тварин (30%>);
- утилізація сміття у спеціально облаштовані контейнери, прибирання сміття після себе (40%);
- бережливе ставлення до природи (35%).

Важливу роль у вихованні старших дошкільників відіграє такий принцип як єдність виховного впливу сім'ї і закладу дошкільної освіти. На питання про взаємодію батьків з дитячим садком з питань екологічного виховання дитини, а також заходи, через які можна відстежити вплив з боку батьків, респонденти надали декілька варіантів відповідей.

Однозначну відповідь надали порівняно з попереднім опитуванням половина батьків (50 %). Вони зазначили, що:

- придбали тварин (10%);
- розмовляли з дитиною про природу (25%>);
- -обладнали в родині куточок природи, підгодовують птахів, а також проводять спостереження з дитиною за природними об'єктами (15%).
- Інші опитані (50%>), частіше вдаються до таких варіантів роботи як:
- розмовляли з дитиною про природу (46%>);
- придбали тварин і вибираються часто на природу (25%).
- Комплексно поали діяти більше батьків (40%). А саме:
- -спілкувалися з дитиною про природу, підгодовують птахів, саджають
- дерева (16%);
- придбали тварин, вибираються часто на природу, проводять спостереження з дитиною за природними об'єктами, намагають охороняти природу (20%);
- -обладнати куточок природи спромоглися декілька батьків вихованців (4%).

Кожен із варіантів відповідей, що відповідає педагогічним методам впливу, свідчить про формування конкретних компонентів екологічної

культури, зокрема знань про природу, умінь та навичок по обстеженню природного довкілля та догляду за його об'єктами, а також відповідного ставлення до природи. Для виявлення знань батьків про правила поведінки у природі і пояснення ними таких правил дітям, було поставлено питання «чи знайомлять батьки дитину із правилами поведінки у природі?» і конкретизовано «які саме правила поведінки?». Батьки найбільш часто називали такі правила як:

- не смітити, не забруднювати водойми і ліс, прибирати за собою сміття (75%);
- не палити вогонь, не залишати за собою багаття, обережно поводитись із вогнищем (44%);
- берегти природу, поважати тварин і рослини (35%);
- не вирубувати дерева, окрім сухих (20%);
- не зривати квіти з корінням, не псувати рослини (20%);
- не шуміти у лісі (20%);
- не руйнувати гнізда птахів (15%).

Отже, за результатами повторного анкетування батьків можна зробити висновок, що з ними було проведено ефективну систему роботи. Певною мірою діяльність педагогів, заохочення батьків до співпраці активізувала їх до підвищення власного рівня екологічних знань, розширення кругозору стосовно екологічної ситуації, що є не надто втішною останнім часом. Консультативна робота і передача батькам певної частини педагогічних знань надала їм можливість самостійно вдома працювати з дитиною, збагачувати її знання, активно впливати на вияв власної точки зору, свого ставлення до природи та її об'єктів, ціннісно-емоційного і свідомого реагування на природне довкілля.

Таким чином, загалом результати контрольних зрізів вказують на ефективність розробленої системи роботи з дітьми 5-6 років, їхніми вихователями та батьками, яка була спрямована на вдосконалення процесу формування екологічної культури старших дошкільників, а дозволяє більш широке її впровадження до освітнього процесу ЗДО за таких умов:

усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя; необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування; використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років.

3.4. Методичні рекомендації вихователям ЗДО щодо удосконалення формування у дітей 5-6 років екологічної культури

Перше, на що мають звернути увагу педагоги – це наукові положення провідних фахівців у цьому напрямі. Так, питання сформованості у вихованців 6-7 року життя гарних стосунків з органічним і неорганічним світом розглядалися у дослідженнях Н. Кондратьєвої, В. Грицовой, С. Ніколаєвої, І. Хайдуровой. Стосунки з природою у контексті екологічної освіченості досліджувала С. Ніколаєва.

У працях вказаних науковців визначається зміст дитячого ставлення і характеризується з боку бережного, дбайливого, турботливого, гуманного, позитивного, саме на них і має бути спрямована робота працівників дошкільної установи. Проте важливо особливий акцент зробити на здобутку С. Ніколаєвої. Авторка відмічає, що ставлення маленьких вихованців до природи підлягає цілеспрямованому формуванню. Науковець визначає **ряд особливостей цього процесу:**

- у дошкільників він не набуває узагальнених характеристик;
- особистісне сприйняття природного світу у дітей виникає на підґрунті зацікавленості явищами, об'єктами, фактами, процесами, з якими їх ознайомлює вихователь;
- виникнення відповідних ставлень та їх прояви постійно пов'язані з діями (трудовими, ігровими, образотворчими, конструктивними);
- підґрунтям появи у дітей почуттів до природнього середовища слугують прямі стосунки з ним, спілкування з ним, візуальні чи прямі дії з живими організмами;

- ставлення у 5-6-річних дітей до подій і фактів навколишнього світу виникає на тлі емоційних процесів – психологічні враження сприяють виникненню особистісних переживань, власне які і перевтілюються у дитячі ставлення до дійсності;
- робота з виховання у малечі певних ставлень до природного світу, виникнення зацікавленості на емоційному підґрунті до нього зумовлює відбір особливих освітніх заходів (як поодиноких, так і системних), що сприяють виникненню у неї особистісних переживань;
- ставитися до природного світу можна по-різному: дбайливо, зацікавлено, естетично, відповідально, упереджено, усвідомлено-правильно, економно-дбайливо тощо, характер формованого відносини залежить від педагогічної мети і технології її досягнення.

Отже, варто вдосконалити власну професійну компетентність у проблемі розвитку екологічної освіченості дітей в ЗДО, врахувавши особливості становлення ставлень у малят до природи, а тому *перша рекомендація – сформуванню у себе готовність до реалізації змісту екологічної освіти.*

Варто відмітити, що вона зможе реалізуватися лише за умови взаємодії ЗДО і сім'ї, а тому друга рекомендація – *організувати процес формування готовності батьків (набуття екологічного досвіду) до посильної участі у становленні екологічної культури вихованців старших груп.* до що передбачає дотримання цілої низки вимог до обох сторін. Відповідно, й педагогічний вплив на особистість дитини буде більш ефективним за підтримки батьків, за їх участі й активності у вихованні дитини.

Третя рекомендація носить узагальнений характер, а відтак стосується **визначення пріоритетних шляхів у досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників є.** Вихователь має стати організатором у таких напрямках діяльності:

- поглиблена робота з педагогами з питань екологічного виховання;
- педагогічне допомога у діяльності сім'ї щодо екологічного виховання старших дошкільників;

- пошук нових ефективних форм взаємодії у роботі з родиною з даної проблеми.

Досягнення ефективності у означених способах можлива за умови тісної співпраці з родинами дітей. Відтак, наступна *рекомендація полягає у налагодженні тісних контактів з сім'ями малят*. Отже, формування у старших дошкільників екологічної культури має відбуватися за участі не лише дошкільного дитячого закладу, але й сім'ї, яка є вихідним інститутом соціалізації дитини.

Взаємодія ЗДО та батьків обумовлена передусім тим, що сім'я володіє значним виховним потенціалом. Довірливе спілкування батьків з дитиною, їх безкорислива любов мають стати основою розвитку емоційно-ціннісної сфери дошкільника, яка відіграє чи не найголовнішу роль в її екологічному вихованні. Оскільки саме дорослі є взірцем для наслідування дитини, саме їх поглядами і переконаннями вона керується при взаємодії з навколишнім природним середовищем, то батькам і вихователям необхідно в першу чергу бути обізнаними з природними об'єктами та явищами, постійно прагнути до самоосвіти та самовдосконалення.

Наступна *рекомендація* щодо роботи вихователів *стосується наповнення освітнього процесу сучасними екологічними технологіями*. Відтак, педагоги мають провести цілеспрямовану роботу щодо ознайомлення та опанування відповідним педагогічним інструментарієм. Наявність означених технологій і володіння навичками його організації, з боку вихователя, вказує на послідовність роботи у плані формування екологічної культури дітей 5-7 років життя. Авторська казка, екологічна стежина, краєзнавчо-туристична робота з дітьми, дослідницько-експериментальна активність малюків у пізнанні світу природи, проектна технологія, тематичні дні, авторська технологія екологічної освіти дітей від 4 до 7 років С. Ніколаєвої – далеко не повний перелік новітнього освітнього інструментарію у дошкільній галузі. Варто відмітити його постійне вдосконалення та поповнення новими видами.

Наступним положенням, якого варто дотримуватися у роботі зі становлення екологічної культури дітей 5-6 років – це *досконале вивчення та врахування педагогом вікових та індивідуальних особливостей особистості кожного з малят у виховному процесі*. Його реалізація передбачає підвищення рівня психолого-педагогічних знань, знайомство з сучасними досягненнями психології з проблем особистості та індивідуальності дитини дошкільного віку та передовими способами супроводу її в навчально-виховному процесі.

Водночас поряд з цими положеннями ми розробили наступні **методичні рекомендації для вихователів дошкільних навчальних закладів:**

- наявність достатнього обсягу знань про світ природи, постійне підвищення екологічної компетентності вихователя;
- широке застосування проблемних ситуацій та їх спільне вирішення;
- розширення методів і форм роботи з батьками (використання нетрадиційних форм роботи);
- вияв інтересу до методів і прийомів здійснення виховних впливів у сім'ї, традиційних способів взаємодії між найближчими її родичами;
- демонстрація позитивних зразків власного поведіння в природному середовищі;
- освоєння новітніх досліджень науковців та передових надбань у галузі педагогічних інновацій;
- планувати власні дії керуючись положенням системності та втілювати його зміст у прогнозуванні доцільності проведення педагогічних заходів під час планування;
- дотримуватися чіткості у формулюванні та визначенні освітніх завдань (що за об'єкт обирається, навіщо з ним знайомлять, на що спрямувати під час навчання, що варто більшою мірою закріпити, розвинути, сформулювати і т. д.);
- освітній процес формувати у безпосередньому контакті і спілкуванні з природним середовищем;

- відбирати відомості та зважати при цьому на систему мотивів, які зумовлюють більш ефективному набуттю малятами знань про органічну та неорганічну природу (процес знайомства з певним явищем варто розпочати з зацікавлення ним малят, його ролі та значущості для них - поводження, можливості переміщення, ознаки зовнішності тощо);
- відомості про живих створінь доцільно порівнювати з інформацією про людей;
- у практичній діяльності варто використовувати більш доцільні шляхи співпраці з 5-6-річними дітьми з точки зору кінцевого результату;
- у творчий спосіб втілювати досягнення інших працівників у сфері екологічної освіти та формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, розроблені методичні рекомендації вихователям ЗДО орієнтовані на покращення педагогічних умов процесу формування екологічної культури дітей 5-6 (7) років. Їх зміст передбачає тісний зв'язок педагогів з батьками вихованців, постійне вдосконалення власного багажу знань екологічного плану, знання та використання у практиці наукових досягнень у цій сфері, поповнення педагогічного інструментарію та опанування інноваційними технологіями роботи, дотримання програмових положень та окреслених освітніх завдань у взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 3

Вагомим підґрунтям у нашому дослідженні слугували положення особистісно орієнтованого й естетично-екологічного підходів та педагогічні умови організації формувального етапу: *усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя; необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування; використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років.*

Було створено систему роботи, яку складали формувальні впливи по відношенню до дітей 5-6 років і дорослих. Засоби, за допомогою яких реалізовувався зміст програми наповнено сучасним змістом і узгоджено із завданнями формування у дітей п'яти-шести років екологічної культури. Всі засоби у програмі розподілені за змістом педагогічних умов, які стали відправним моментом у формувальному експерименті.

Результати контрольних зрізів вказують на ефективність розробленої системи роботи з дітьми 5-6 років, їхніми вихователями та батьками, яка була спрямована на вдосконалення процесу формування екологічної культури старших дошкільників, та дозволяє її впровадження до освітнього процесу ЗДО

За отриманими результатами дослідження проблеми формування екологічної культури дітей 5-6 років, було створено методичні рекомендації вихователям ЗДО. Їх зміст зорієнтований на покращення педагогічних умов цілеспрямованого формування означеної якості вихованців, що передбачає тісний зв'язок з сім'ями вихованців, постійне вдосконалення власного багажу знань екологічного плану, знання та використання у практиці наукових досягнень у цій сфері, оновлення педагогічних засобів та опанування інноваційними технологіями роботи у даній сфері.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного теоретичного та емпіричного вивчення проблеми формування екологічної культури дітей 5-6 (7) років, узагальнення та систематизації даних, ми дійшли таких висновків:

За першим завданням було з'ясовано сутність феномену екологічної культури особи та уточнено її місце у питання загальної культури особистості. Зафіксовано, що досліджуване явище охоплює інтелектуальні, естетичні та етичні, діяльнісно-вольові аспекти людського життя, практичні дії у побутовій і професійній діяльності. Це одна з вагомих ознак еволюції людини розумної.

Зафіксовано, що екологічна культура є однією зі складових культури та в цілому загальної культури людства. Вона полягає в узгодженні діяльності людини, спрямованої на задоволення своїх безмежних потреб, і, водночас, на розуміння необхідності збереження природи. Власне поняття екологічної культури з'явилося не так давно, але вже набуло надзвичайного поширення та важливості у сучасному світі, зокрема серед спільноти науковців.

Екологічна культура базується на знанні та свідомому ставленні людини до природи, на організації такої життєдіяльності людини, яка б якнайменше приносила шкоди навколишньому природному середовищі. До складу її структури входять: відомості та переконання про галузь екології, емоції та почуття, мотиваційні утворення, практична поведінка, рефлексивні механізми. Вони розкриваються через: знання основних законів природи; розуміння їх пріоритету над людським існуванням, усвідомлення необхідності рахуватися з і керуватися цими законами в індивідуальній та колективній діяльності; прагнення до оптимальності у взаємодії, між особистісним і виробничим природокористуванням; вироблення почуття відповідального ставлення до природи, середовища, що оточує особу, здоров'я людей.

За другим завданням, уточнено, що закладання основ екологічної культури розпочинається у дошкільному віці, коли вихованці найбільш відрізняються сприйнятливістю до виховних впливів з боку вихователів і батьків. Компонентами їх екологічної культури вважаються вдосконалення

свідомості, ставлення та дії, що несуть у собі екологічний контекст. В цілому, вони утворюють інтегративну здатність особи, яка визначає адекватність вираженого ставлення до живого та неживого світу, міру усвідомлення природної дійсності у якості значущої цінності.

Показниками екологічної освіченості у дітей 6 (7) років виступають фактичні знання про об'єкти і явища природи; природничо-наукові уявлення про сутність природних явищ, причини їх циклічності, мінливості; ознаки та потреби живого організму, екологічні чинники, розмаїття форм живого на планеті, адаптація живих істот до середовища існування; екологічні поняття, абіотичні та біотичні взаємозв'язки в екосистемах, біосфері Землі.

У державних документах національного рівня постулюють необхідність прищеплення вихованцям любові до природи, дбайливого ставлення до неї; становлення гармонійної особистості, яка допомагає природі і захищає її від шкідливих впливів. Успіх екологічної освіти дошкільників значною мірою залежить від змісту знань про складність і багатоманітність світу.

За третім завданням, було з'ясовано міру сформованості екологічної культури старших дошкільників. Як з'ясувалося, діти 5-6 років з ЕГ і КГ не мають сформованого високого рівня екологічної культури. Натомість 25% дітей ЕГ мають сформований бажаний рівень, а діти з КГ - 30%. Достатнім рівнем сформованості компонентів екологічної культури володіють 25% осіб ЕГ. У контрольній групі цей показник 30%. Найбільше дітей ЕГ досягли середнього рівня сформованості екологічної культури 40%, а діти КГ – 35%. На жаль, на низькому рівні сформованості екологічної культури опинилося 10% дошкільників експериментальної та 5% контрольної групи. Отже, переважна більшість дітей обох груп мають ознаки недостатнього рівня сформованості екологічної культури (ЕГ – 50%, КГ – 40%).

Було встановлено, що педагоги ЗДО недостатньо залучають батьків до участі в освітньому процесі з огляду на їх зайнятість виконанням службових обов'язків. Послаблення співпраці з батьками та недостатнє залучення їх до

життєдіяльності дитячого садка безпосередньо вплинули на рівень сформованості у старших дошкільників екологічної культури.

Порівнявши відомості про сформованість рівня екологічної культури дітей 5-6 (7) року життя з зусиллями дорослих у цьому напрямі, виявлено, що впливи дорослих на формування освіченості вихованців старших груп в ЗДО не мають належного ефекту. Зокрема, майже, не приділяється увага дорослих, особливо батьками, постійному оновленню знань з екології, вихователі упереджено ставляться до використання нового педагогічного досвіду, внаслідок чого недостатньо залучені новітні технології екологічного спрямування в освітній процес дитсадка.

За четвертим завданням, було організовано формувальний експеримент для емпіричної перевірки педагогічних умов і системи роботи з оптимізації процесу формування екологічної культури дітей 5-6 років. Концептуальною основою формувального етапу слугували положення особистісно орієнтованого й естетично-екологічного підходів, які сприяли виділенню таких педагогічних умов: *усвідомлення педагогами та батьками значущості екологічної культури у зростанні дітей 5-6(7) року життя; необхідність створення у віковій групі та ЗДО ціннісного екологічного осередку розвивального спрямування; використання сучасних екологічних технологій в освітньому процесі ЗДО для формування екологічних знань у дітей 5-6 років.*

Основу системи роботи складала формувальні впливи по відношенню до дітей 5-6 років і дорослих, педагогів і батьків. Засоби, за допомогою яких реалізовувався зміст програми наповнено сучасним змістом і узгоджено із завданнями формування у дітей п'яти-шести років екологічної культури. Всі засоби у програмі розподілені за змістом педагогічних умов і мали такий перелік: читання спеціальної дитячої літератури природничого спрямування; консультування батьків і педагогів; предметні й тематичні заняття; дидактичні ігри та вправи, проектна діяльність дорослих і дітей 5-6 років. Окреме місце у програмі відведено наповненню ціннісно-екологічному осередку, колективній праці у природі (у цьому ж напрямі).

На контрольному етапі було доведено ефективність розробленої системи роботи з дітьми 5-6 років, їх вихователями та батьками. Вона була спрямована на вдосконалення процесу формування екологічної культури старших дошкільників, а її дієвість показали результати експериментальної групи: позитивна динаміка склала збільшення кількісних показників склала +25% (високий рівень +15%, бажаний +10%). Натомість зрушення у контрольній групі дошкільників – мінімальні: +8%. Виявлені зміни у кількісних показниках дозволяють більш широке впровадження системи роботи з оптимізації формування екологічної культури дітей 5-6 років до освітнього процесу ЗДО.

За п'ятим завданням, було розроблено методичні рекомендації вихователям ЗДО, що орієнтовані на поліпшення процесу формування екологічної культури дітей 5-6 (7) років. Їх зміст передбачає наступні напрями роботи працівників дитсадка: налагодження тісних зв'язків між педагогами та батьками вихованців, постійне поповнення власного багажу знань екологічного плану, використання знань екологічної тематики та сучасних наукових досягнень у педагогічній практиці, поновлення педагогічного інструментарію й опанування інноваційними технологіями роботи, суворо дотримуватися державного стандарту та програмових вимог, чітко планувати та окреслювати освітні завдання екологічної освіченості у повсякденній взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх шляхів розв'язання проблеми формування екологічної культури дітей 5-6 років. *Перспективами* подальшого наукового пошуку стане пошук зв'язків щодо одночасного розвитку екологічної та естетичної культури старших дошкільників.

Гіпотези дослідження підтверджено, мети досягнуто

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 2021. (Спецвипуск). 37 с.
2. Бех І., Зайцева Л. Курс на діяльнісно-компетентнісний підхід. *Дошкільне виховання*. 2013. № 1. С. 2–5
3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково- практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с
4. Беленька Г. В. Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115с.
5. Бродовская А. Формирование природоведческой компетентности старшего дошкольника в процессе использования личностно ориентированного похода. *Педагогический дискурс*. Вып. 9. 2011. С. 44.
6. Верещенко Т. В. Педагогічні умови формування природо центричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Ч. III, №10 (269), 2013. С. 53.
7. Вітвицька С. С. Термінологічна система педагогіки вищої школи – основа формування, поглиблення, збагачення педагогічних знань студентів магістратури. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 107–139.
8. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей: посібн. Рівне: Волинські обереги, 2001. 212 с.
9. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.). К.: Райдуга, 1994. 62 с.
10. Дерябо С.Д. Ясвин В. А. Методики діагностики и коррекции отношения к природе. М.: ЦКФЛ РАО, 1995. 147 с.
11. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов на Дону: Феникс, 1996. 480 с.

12. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С.883-884.
13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». В 11 т. Т.2. К.: Ін-т законодавства, 1996. С.46 - 78.
14. Закон України «Про дошкільну освіту». – [Назва з екрана: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>].
15. Запорожец А. В., Неверович М.З. К вопросу о генезисе, функции и эмоциональных процессов у ребенка. *Вопросы психологии*. 1974. №6. С.59 - 73.
16. Іванюк Г., Січкач А. Діяльнісний підхід до навчання й виховання дітей дошкільного віку в історико-педагогічному контексті ХХ століття. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 2. 2015. С. 46.
17. Ільєнко В. Організація праці дітей на ділянці дошкільного закладу *Вихователь-методист дошкільного закладу*. №10. 2010. С. 28.
18. Каплуновська О. Самсонова О. Організація екологічної освіти в дошкільному навчальному закладі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 7. С. 9 - 13.
19. Кирьякова А. В. Реализация ценностного подхода в педагогике школы: монографія. М. Оренбург: Изд-во ОрГУ, 2000. 240 с.
20. Коваленко О. Педагог готує або щастя або нещастя: [К. Ушинський]. *Освіта України*. – 2012. Лип. (№ 28). С. 16.
21. Кононко О. Соціально - емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві : навч. посіб. К.: Освіта, 1998. 256 с.
22. Концепція екологічної освіти України. URL: <http://www.shkola.ostriv.in.ua/publication/code-148b3b2021c2c/list-b407a47b26>.
23. Костюк О. Дослідницько-пошукова діяльність у формуванні пізнавального інтересу дошкільників до природи. *Педагогічний пошук*. №3 (83). 2014. С.21.
24. Кот Н. До питання про технології екологічного виховання дошкільників: загальний підхід. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 23. С. 96–100.

25. Кот Н.М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. *Бердянський державний педагогічний університет. Збірник наукових праць № 2. Педагогічні науки*. Бердянськ, 2005. С. 54-59.
26. Крисаченко В.С. Екологічна культура. Теорія і практика. К.: Заповіт, 1996. 347 с.
27. Левинас Э. Философское определение идеи культуры. *Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности*. М, 1990. С 45-49.
28. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1977. 304 с.
29. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. Л.: Світ, 1994. 137 с.).
30. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. – К.: Освіта, 1993. 160 с.
31. Лихачев Б.Т. Структура экологической культуры личности и педагогические основы ее формирования. Экологическое образование: Опыт России и Германии / под. ред. В. И. Данилова-Данильяна, С. Н. Глазачева, Р. Лоба. М.: Горизонт, 1997. 218 ст.
32. Лохвицька Л. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку Скарбниця моралі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.
33. Малафійк І. В. Дидактика: навч. посіб. К.: Кондор, 2005. 398 с.
34. Методика ознакомления детей с природой в детском саду : учеб. пособ. для пед. училищ / под ред. П. Г. Саморуковой. М.: Просвещение, 1992. 222 с.
35. Мосіяшенко В. Рідна мова в педагогічній системі К. Д. Ушинського. *Початкова школа*. 2009. № 4. С. 75-78.
36. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті. К.: Шк. світ, 2001. 24 с.
37. Николаева С. Юный эколог. Система работы в старшей группе детского сада. Для работы с детьми 5-6 лет. М.: Мозаика-синтез, 2010. 196 с.
38. Николаева С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. 3-е изд. М.: Изд. центр Академия, 2005. 224 с.

39. Николаева С. Н. Теория и методика экологического образования детей: учебн. пособ. М.: Изд. центр «Академия», 2002. 336 с.
40. Огданська Л. О. Становлення особистісно орієнтованої педагогічної системи та роль проектної діяльності в розвитку дошкільників: з досвіду роботи вихователів (ДНЗ №22 «Жайворонок» м.Черкаси). *Бібліотечка вихователя дошкільного закладу*. 2009. № 12. С. 43-45.
41. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка)* № 1-2 (60–61), 2018. С. 65-72.
42. Павлюк С. Ю., Русан Л. С., Колосінська Г. І. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницькоекспериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 168 с.
43. Плохій З. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч. посібник. К.: Світич, 2010. 144 с.
44. Плохій З. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури (теоретичні та методичні аспекти): монографія. К.: ДП Вид. дім Персонал, 2010. 319 с.
45. Поддьяков Н. Н. Мышление дошкольника. М.: Педагогика, 1977. 272 с.
46. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб для студ. вищих навч. закл. К. :Академвидав, 2004. 456 с.
47. Потін А.Ф., Медвідь В.Г. Екологія: основи теорії і практики: Навчальний посібник. Львів: Новий світ – 2000 Магнолія Плюс, 2003. 296 с.
48. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» / За ред. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.
49. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». У 2 Ч. Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років. Наук. кер. О.Л.Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. С. 194-202.

50. Рідкоус О. Використання педагогічних ідей В. Сухомлинського для розвитку екологічної культури молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2015. №2 (50). Част. II. С.57.
51. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. М.: Педагогика, 1976. 416 с.
52. Рыжова Н.А. Экологическое образование в детском саду. М.: Изд. дом Карапуз, 2001. 432 с.
53. Сухарев С.М., Чундак С.Ю., Сухарева О.Ю. Основи екології та охорони довкілля Навчальний посібник. Київ, 2006. 394 с.
54. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти томах. Т. 3. К, 1976. С. 164-309
55. Тарасенко Г. С. Проблеми виховання дошкільників у контексті інвайроментального підходу. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту, педагогіки, психології і мистецтв: Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2013. – Вип. 2. – С. 8-14.*
56. Тарнавська Н. П. Застосування діяльнісного підходу в процесі формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку. *Сучасні технології формування логіко-математичної компетентності в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку збірник науково-методичних праць*. Житомир: ФОП «Левковець», 2015. С. 121 - 124.
57. Торопова І. Ідея народності у вихованні: за творами К. Д. Ушинського Ф. - А. -В. Дістервега. *Рідна школа*. 2004. № 3. С. 66-69.
58. Трембак К.С., Шевцова О.А. Екологічне виховання в ДНЗ. Харків: Вид. група «Основа», 2017. 223 с.
59. Ушинский К. О народности в общественном воспитании. Собрание сочинений. В 11 т. – Т.2. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1978. С. 69-167.

60. Ушинский К. Человек как предмет воспитания (Опыт педагогической антропологии), Собрание сочинений. В 11 т. Т.8. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1978. С.11- 683.

61. Юні туристи-краєзнавці: Методичний посібник: методичні рекомендації щодо організації туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку / Упорядн. Ірина Личак – Біла Церква, 2010. 102 с.

62. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К.: Вища шк., 1993. 255 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Орієнтовний протокол спостереження за екологічною поведінкою старших дошкільників

ДНЗ №3 «Берізка»

Вихователь: _____ Група: _____

ПІБ дитини: _____

Мета спостереження _____

Дата спостереження	Вид діяльності	Аналіз діяльності дітей	Причини поведінки	Зауваження
1	2	3	4	5

Методика «Визначення характерних особливостей представників тваринного світу»

(проводиться індивідуально з кожною дитиною)

Мета: визначити рівень знань дитини про характерні особливості представників тваринного світу

Матеріали:

- три великі карти: перша розділена на три частини (господарський двір, ліс, пейзаж жарких країн);
- на другій карті зображено блакитне небо, гілки дерев і землю;
- на третій карті зображено небо і луг.
- фігурки тварин: коня, корови, свині, кози, барана, собаки; вовка, лисиці, ведмедя, зайця, оленя, тигра, слона, жирафа, зебри.
- фігурки птахів: голублячи, синиці, горобця, дятла, сороки, ворони, снігура, сови.
- фігурки комах: метелика, бджоли, сонечка, бабки, мурашки, коника, мухи, комара, павука.

Інструкція до проведення. Педагог пропонує узяти першу карту, зі всіх фігурок вибрати тварин і розмістити їх на карті з урахуванням місця їх мешкання. Після роботи з першою картою, дорослий пропонує дитині узяти другу карту, з фігурок, що залишилися, вибрати птахів і розмістити їх на карті на свій розсуд. Опісля пропонує узяти третю карту, з картинок, що залишилися, вибрати комах і розмістити їх на карті.

Якщо на столі залишилися які-небудь фігурки, можна запропонувати дитині ще раз подумати і розмістити їх відповідно до інструкції. Запитати, за якими ознаками він розмістив тварин на картах. Після того, як дитина справилася із завданням, педагог пропонує їй вибрати два зображення тварин, три зображення птахів і три зображення комах і потім відповісти на наступні питання відповідно до вибраних картинок: «Як називається тварина (птах, комаха)? Що ти можеш розповісти про неї? Твоє ставлення до них».

Оцінка результатів діяльності

Високий рівень (13 - 15 балів): Дитина без особливих зусиль розподіляє представників тваринного світу за видами; аргументує свій вибір. Співвідносить представників фауни з місцем існування. Знає характерні ознаки. Без особливих зусиль, зв'язно і послідовно відповідає на поставлені питання. Виявляє цікавість і емоційно виражає своє відношення до тварин, птахів та комах.

Середній рівень (8 - 12 балів): Дитина іноді припускається незначних помилок при розподілі представників тваринного світу за видами. Не завжди аргументує свій вибір. В основному співвідносить представників фауни з місцем існування. Знає характерні ознаки, але іноді допускає неточності у відповідях. На поставлені питання відповідає послідовно, але іноді відповіді бувають дуже короткими. Виявляє цікавість і емоційно виражає своє відношення до тварин, птахів і комах.

Низький рівень (5 - 7 балів): Дитина часто припускається помилок при розподілі представників тваринного світу за видами. Не завжди аргументує свій вибір. Не завжди співвідносить представників фауни з місцем існування. Важко назвати характерні ознаки. На поставлені питання відповідати важко, а якщо і відповідає, то в основному невірно. Не виявляє цікавості і не виражає своє відношення до тварин, птахів і комах.

Методика «Визначення характерних особливостей рослинного світу»

(проводиться індивідуально з кожною дитиною)

Мета: визначити рівень знання характерних особливостей рослинного миру.

Обладнання:

- кімнатні рослини: герань (пеларгонія), кактус, калла, алоє і хлорофітум; лійка для поливу кімнатних рослин;
- розпилувач води; паличка для розпушування ґрунту; ганчірка і піддон.

Інструкція до проведення. Педагог називає п'ять кімнатних рослин, пропонує показати їх. Після того, як дитина відповідає на питання, їй пропонують відповісти на питання: «Які умови необхідні для життя, зростання і розвитку кімнатних рослин? Як правильно доглядати за кімнатними рослинами? Покажи, як правильно це потрібно робити (на прикладі однієї рослини). Для чого людям потрібні кімнатні рослини? Чи подобаються тобі кімнатні рослини і чому?»

Потім педагог пропонує з представлених (дані в дужках) вибрати:

- а) спочатку дерева, потім чагарники (тополя, бузок, береза);
- б) листяні і хвойні дерева (ялина, дуб, сосна, осика);
- в) ягоди і гриби (суниця, вовнянка, підберезник, полуниця);
- г) квіти саду і квіти лісу (айстра, пролісок, конвалія, тюльпан).

Оцінка результатів діяльності

Високий рівень (13 - 15 балів): Дитина самостійно називає різні види рослин: дерева, кущі і квіти. Без зусиль виділяє групи пропонованих рослин. Без допомоги дорослого називає умови, необхідні для життя, зростання і розвитку кімнатних рослин. Розповідає, як правильно залицятися за ними. Виявляє цікавість і емоційно виражає своє відношення до кімнатних рослин.

Середній рівень (8 - 12 балів): Дитина іноді припускається незначних помилок в назві видів рослин: дерев, чагарників і квітів. В основному

правильно виділяє групи пропонованих рослин, іноді важко аргументувати свій вибір. Без допомоги дорослого називає умови, необхідні для життя, зростання і розвитку кімнатних рослин. Розповідає, як правильно залицятися за ними. Практичні уміння і навички догляду за кімнатними рослинами сформовані недостатньо. Виявляє цікавість і емоційно виражає своє відношення до кімнатних рослин.

Низький рівень (5 - 7 балів): Дитині важко називати види рослин: дерева, чагарники і квіти. Не завжди може виділити групи пропонованих рослин, не може аргументувати свій вибір. Важко розповідати, як правильно залицятися за кімнатними рослинами. Практичні уміння і навички догляду за кімнатними рослинами не сформовані. В процесі практичної діяльності постійно звертається по допомогу до дорослого. Не виявляє цікавість і не виражає своє відношення до рослин.

Методика «Визначення характерних особливостей неживої природи»

(проводиться індивідуально з кожною дитиною)

Мета: визначити рівень знання характерних особливостей неживої природи.

Матеріали: три баночки (з піском, з каменями, з водою).

Інструкція до проведення. Педагог пропонує визначити вміст баночки. Після того, як дитина назве об'єкти неживої природи, пропонує відповісти на наступні питання. «Які властивості піску ти знаєш? Де і для чого людина використовує пісок? Які властивості каменів ти знаєш? Де і для чого людина використовує камені? Які властивості води ти знаєш? Де і для чого людина використовує воду?»

Оцінка результатів діяльності

Високий рівень (13 - 15 балів): Дитина без зусиль визначає вміст баночок. Правильно називає відмітні характеристики об'єктів неживої природи. Самостійно розповідає про те, для чого люди використовують об'єкти неживої природи. При відповідях на поставлені питання проявляє творчість і фантазію.

Середній рівень (8 - 12 балів): Дитина в основному правильно визначає вміст баночок. Називає основні відмітні характеристики об'єктів неживої природи. Після додаткових питань дорослого наводить приклади того, як люди використовують об'єкти неживої природи.

Низький рівень (5 - 7 балів): Дитина припускається значних помилок при визначенні вмісту баночок. Не завжди правильно називає відмітні характеристики об'єктів неживої природи. Важко відповісти на питання, для чого вони використовуються.

Екологічне відношення до світу природи

Мета: визначити рівень екологічно правильного відношення до світу природи.

Інструкція до проведення: педагог пропонує відповісти на наступні питання.

1. Як ти допомагаєш дорослим доглядати за домашніми тваринами (якщо вони є)? Якщо у дитини немає домашніх тварин, можна запитати: Якби у тебе удома була кішка або собака, як би ти доглядав (-ла) за ними?

1. Як ти допомагаєш дорослим доглядати за мешканцями куточка природи в дитячому саду?

2. Що ти разом з дорослими можеш робити, щоб на ділянці дитячого саду завжди росли рослини?

3. Як ми можемо допомогти зимуючим птахам?

Оцінка результатів діяльності

Високий рівень (13 - 15 балів): Дитина повними реченнями відповідає на поставлені питання. Знає, як потрібно доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточка природи. Розуміє взаємозв'язок між діяльністю людини і життям тварин, птахів і рослин. Без зусиль виражає своє відношення до проблеми.

Середній рівень (8 - 12 балів): Дитина відповідає на поставлені питання. В основному знає, як потрібно доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточка природи. Іноді не розуміє взаємозв'язку між діяльністю людини і життям тварин, птахів і рослин. Може виразити своє відношення до проблеми.

Низький рівень (5 - 7 балів): Дитині важко відповідати на поставлені питання. Не має уявлення про те, як потрібно доглядати за домашніми тваринами і мешканцями куточка природи. Не розуміє взаємозв'язку між діяльністю людини і життям тварин, птахів і рослин. Важко виразити своє відношення до проблеми.

**Орієнтовні питання для бесіди з вихователями щодо з'ясування
організаційно-педагогічних умов формування екологічної культури у дітей
старшого дошкільного віку**

1. За якими програмами здійснюється навчально-розвивальна діяльність дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ?
2. Які форми роботи з дітьми старшого дошкільного віку Ви використовуєте з метою формування у них екологічної культури?
3. Які методи роботи найчастіше використовуєте у процесі формування екологічних знань, умінь і навичок у старших дошкільників?
4. Які засоби Ви використовуєте для формування у дітей старшого дошкільного віку екологічної культури?
5. Чи здійснюється у ДНЗ діагностика сформованості у дітей старшого дошкільного віку екологічної культури та її компонентів? Яким шляхом?
6. Чи залучаєте Ви батьків до освітнього процесу (участь в екологічних святах, заходах тощо)?

Анкета для батьків щодо з'ясування особливостей формування екологічної культури дитини у сім'ї

Інструкція: Дана анкета покликана з'ясувати ефективність роботи стосовно екологічного виховання Вашої дитини. Дайте, будь ласка, відповіді на поставлені питання.

I. Паспортичка

1.1. ПІБ: _____

1.2. Вік: _____

1.3. Освіта: _____

1.4. Місце роботи, посада: _____

1.5. Склад сім'ї: _____

(повна/ неповна, члени сім'ї)

II. Основні питання

2.1. Чи знаєте Ви, що дошкільна установа займається питаннями екологічного виховання дітей? _____

2.2. Які екологічні знання Ви намагаєтеся формувати у власної дитини?

2.3. Чи спостерігаєте Ви поведінці дитини, що у дитсадку багато уваги приділяється екологічному вихованню? Які екологічні знання найбільше проявляються у дитини? (оберіть потрібні варіанти відповіді):

а) дитина багато розповідає;	д) просить прогулятися парком,
б) просить завести домашнього улюбленця;	сходити у ліс;
в) просить завести рослину вдома;	е) просить почитати про природу;
г) звертає увагу на природне середовище;	є) власна відповідь:
-

2.4. Які приклади екологічної поведінки Ви демонструєте дитині? (наприклад: доглядаю за кімнатними рослинами, взимку підгодовую птахів і т.д.)

2.5. Чи підтримуєте Ви взаємодію з дитячим садочком з питань екологічного виховання Вашої дитини? У чому це виявляється? (оберіть потрібні варіанти відповіді):

- а) розмовляли з дитиною про природу;
- б) обладнали в родині куточок природи;
- в) придбали тварин;
- г) підгодовуєте птахів;
- д) вибираєтеся частіше на природу;
- е) проводите спостереження з дитиною за природними об'єктами;
- є) саджаєте дерева;
- ж) охороняєте природу;

2.6. Чи знайомите дитину із правилами поведінки у природі? Які саме правила поведінки Ви знаєте?

2.7. Чи потребуєте Ви допомоги дитсадка з даного питання? (оберіть потрібні варіанти відповіді):

а) як проводити спостереження за погодою;

б) як доглядати за тваринами, рослинами;

в) які давати знання;

г) як знайомити з правилами поведінки у природі;

д) яку практичну діяльність у природі можна здійснити з дитиною;

е) власний варіант:

Бесіда для вихователів «Екологічне виховання дошкільнят»

У сучасній педагогіці поняття «екологічне виховання» визначається як процес формування у дитини бережливого, турботливого, свідомого ставлення до природи, цілісного бачення природи і місця людини в ній, що проявляється у природодоцільній поведінці. Головна мета екологічного виховання — становлення компетентної особистості, яка характеризується емоційним сприйняттям краси природи, розвиненістю екологічної свідомості, мислення, розумінням відповідальності за стан природи, екологічно орієнтованою поведінкою, наявністю відповідних знань

Завдання екологічного виховання дошкільників.

Першою ланкою у системі суспільного екологічного виховання в Україні є дошкільна освіта. Вимоги до рівня екологічної освіти дітей визначено Базовим компонентом дошкільної освіти України. Завдання екологічного виховання окреслено у програмах навчання та виховання дитини дошкільного віку. Вони передбачають:

- ознайомлення :
 - з флорою і фауною рідного краю, різноманітністю форм життя, їх ознаками, потребами та засобами пристосування до середовища;
 - явищами і об'єктами природи, взаємозв'язками між ними та людиною, її діяльністю;
- формування :
 - пізнавального інтересу, емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля;
 - екоцентричної системи цінностей.

Розуміння дитиною дошкільного віку таких загальнолюдських цінностей у взаємовідносинах людини і природи, як краса, добро, здоров'я, опанування практичними вміннями догляду за живими істотами сприятиме усвідомленню себе відповідальним і взаємозалежним суб'єктом природного довкілля і соціального середовища, визнанню самоцінності природи тощо.

З метою формування екоцентричної системи цінностей у дітей, педагоги мають роз'яснювати їм значення діяльності людей у довкіллі, формувати розуміння того, що піклуватися про довкілля можна в різних умовах — у місті і у селі, у парку і у лісі, на присадибній ділянці і на території дошкільного закладу (на городі чи квітнику), і в куточку природи групового приміщення.

- Як ви думаєте, чого більше у дошкільнят емоційного чи раціонального у ставленні до довкілля?

- Так як специфічною рисою дошкільнят є бурхливий емоційний відгук на явища і об'єкти навколишнього світу, то екологічне виховання дітей відбувається через чуттєве сприймання та емоційні враження, на основі яких і

здійснюється формвання уявлень про світ природи, елементарні взаємозв'язки та взаємозалежності між явищами та об'єктами природи і людиною. Такі уявлення є результатом тривалого педагогічного впливу, який забезпечує використання різноманітних засобів у роботі педагогів з дошкільниками.

Складові природничого розвивального середовища:

Для реалізації окреслених завдань педагогам слід створити у дошкільному закладі відповідне розвивальне середовище, сприятливе для розгортання специфічних для дітей дошкільного віку видів діяльності: ігрової, навчально-пізнавальної, мовленнєво-комунікативної, продуктивної тощо.

- Які складові природничого розвивального середовища ви знаєте?

- Так, це :

- куточок природи, дитяча лабораторія для дослідів;
- центр природи (зимовий сад);
- природничий міні-музей , екологічна стежка;
- метеомайданчик , квітник;
- сад, город;
- куточки лісу, луку, водойми тощо, зелені насадження групового майданчика.

- Які форми освітньої роботи з екологічного виховання ми використовуємо?

- Так, зупинимося на деяких формах освітньої роботи з екологічного виховання дітей дошкільного віку:

- заняття екологічно-природничого спрямування;
- екскурсія та прогулянка у природу — до лісу, водойми, парку, скверу, луки; до зоопарку, ботанічного саду; на сільсько-господарські об'єкти — до саду, городу; на поле, ферму;
- трудова діяльність;
- природоохоронні акції .

Заняття екологічно-природничого спрямування — це спеціально організований та регламентований дорослим процес формування екологічної компетентності, навичок природовідповідної поведінки, природодоцільного користування ресурсами, природо-охоронної діяльності на основі наукових знань про природу. Вони можуть бути тематичними, домінуючими, інтегрованими, комбінованими і проводитися як у приміщенні дошкільного закладу, так і на його території чи поза нею

Однією з форм навчально-пізнавальної діяльності, організованої з метою засвоєння дітьми певного програмового змісту, є екскурсія, під час якої діти перебувають у природних умовах: у лісі, саду, біля водойми, на лузі. Педагогічний вплив екскурсій дуже значний, тому що малята не лише спостерігають, вивчають, емоційно сприймають природу на чуттєвому рівні, а й відчують себе її взаємозалежною частиною.

- Як ви думаєте, чи доцільно проводити екскурсії на одне й те саме місце?

-Коли їх проводити?

- Так, можна проводити екскурсії на одне місце у різні пори року. Наприклад, спостерігати за шипшиною навесні (поява листочків, цвітіння), влітку (поява плодів, їх ріст, досягання), восени (зміни у забарвленні листя, їх опадання) та взимку (стан спокою).

Якщо немає можливості систематично спостерігати за певними рослинами у природі, то такі рослини, як підсніжник, пролісок, дзвоник, конвалію можна висадити на ділянці дитячого садка у куточку лісу по маршруту екологічної стежки.

Організація трудової діяльності дітей у дошкільному закладі та в сім'ї необхідна для формування у них таких особистісних якостей, як цілеспрямованість, наполегливість, старанність, працелюбність.

- Які форми організації праці у природі дітей дошкільного віку (на майданчику, городі, екологічній стежці, в саду, квітнику, куточку/ центрі природи)?

У сучасному дошкільному закладі використовують такі форми організації праці

- доручення окремим дітям або групі — епізодичні, тривалі;
- чергування — у куточку природи, центрі природи/зимовому саду, на городі тощо;
- колективна трудова діяльність

- Що можуть робити діти під час колективної трудової діяльності?

- Це може бути прибирання у куточку природи, очищення доріжок від снігу; скопування грядок та рабатов, поливання і прополювання рослин на городі та у квітнику, висівання насіння овочів, квітів, зернових, висаджування розсади рослин, збирання врожаю/насіння квітів.

Важливо, щоб діти відчували при цьому задоволення та радість і від результатів, і від самого процесу праці. Для цього педагогу необхідно не лише ретельно продумати мотивацію трудових дій дошкільників та забезпечити їх необхідним інвентарем, а й самому ставитися до виконання трудових дій позитивно, поділяти почуття дітей, коли вони радіють, що рослини і тварини здорові, доглянуті, чи сумують, що їх підопічні захворіли. Це дасть змогу створити емоційно сприйнятливую атмосферу у дитячому колективі.

Цікавою формою роботи з дітьми, що сприятиме вихованню бережливого ставлення до природи, закріпленню набутих екологічних знань, є участь у всесвітніх та всеукраїнських природоохоронних акціях, які проводять із залученням батьків:

- Які природоохоронні акції ви знаєте?

- День довкілля — організують на підтримку гуманної ініціативи світового товариства в Україні щороку в третю суботу квітня. Педагоги, батьки вихованців дошкільного закладу разом з дітьми у цей день прибирають торішні сухі траву та листя, обкопують дерева, висаджують кущі та висівають квіти, майструють шпаківні тощо.

- Посади своє дерево — проводять двічі на рік (весна, осінь) з метою озеленення ділянок, парків, скверів; формування дбайливого ставлення до природи рідного краю, виховання почуття відповідальності за довкілля.

- Наша допомога птахам — передбачає організацію та проведення виставок годівничок та шпаківень, їх розміщення на території дошкільного закладу та найближчих до нього міських парків і скверів; постійне підгодовування птахів. Завдяки заходам у межах цієї акції діти більше дізнаються про птахів, спостерігаючи за їхнім життям у природі, турбуючись про них та допомагаючи їм.
- Новорічна ялинка — проводять щорічно (грудень) з метою збереження та захисту зелених хвойних насаджень від вирубки у зимовий період. Діти виготовляють ялинкові іграшки та прикрашають дерева на території дошкільного закладу, майструють ялинки з паперу та залишкових матеріалів, малюють буклети із закликами щодо збереження хвойних дерев.
- Першоцвіт — організують з метою охорони рідкісних видів ранньоквітучих, ендемічних, реліктових рослин (цикламен Кузнецова, підсніжник складчастий, шафран весняний, шафран кримський, білоцвіт весняний) та боротьби з незаконною торгівлею ними. Разом з батьками діти виготовляють листівки, плакати із зображеннями весняних першоцвітів, висаджують вирощені з цибу-линок/насіння квіти у куточку лісу по маршруту екологічної стежки дошкільного закладу, під час екскурсії до лісу виставляють охоронні таблички тощо.

Участь у природоохоронних акціях позитивно впливає на формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до довкілля. Вони набувають особистого досвіду природодоцільної поведінки. Незабутні спогади дітей про таку плідну діяльність впливатимуть на їхні вчинки у подальшому житті.

Твердження, що гармонійна особистість формується лише у гармонії з навколишнім світом і зробити це поза природою неможливо не потребує доказів. Величезне значення природи для всебічного розвитку дітей давно визнано як незаперечний факт.

Бесіда-консультація для батьків «Вчіть дитину спостерігати»

Екологічну культуру дитині необхідно прищеплювати з раннього дитинства. Самостійно вийшовши за поріг, вона вивчає навколишню природу всіма органами відчуттів. З цього моменту корисно батькам бути гранично уважними до питань безпеки дитини. Так як світ навколо нас чарівний і прекрасний, так само він і може бути небезпечним. Позиція дорослого повинна бути досить активною, щоб задовольнити допитливий розум дитини. Батьки повинні бути добрими наставниками і активними оповідачами. Ваші активні пояснення, бесіди, настанови повинні підкріплюватися особистим прикладом. Тому що дитина формує модель поведінки - відносини, до навколишнього світу спостерігаючи за вами, копіює вашу поведінку!

У вихованні так само вітається єдність вимог всіх учасників процесу. Всі члени сім'ї повинні розділяти ваші погляди у вихованні.

Так само необхідно враховувати індивідуальний віковий підхід. Пояснювати дитині потрібно зрозумілими для нього словами).

Проявляйте достатню твердість і обґрунтованість у своїх поясненнях в процесі виховання, тоді побачите результат.

Дбайливе, тактовне спілкування з природою слід задовольняти з урахуванням пори року. Рекомендується здійснювати спільні прогулянки в парк, ліс, поле, до водоймища. Здійснюючи прогулянки, організуйте спостереження в природі. Вчіть дітей помічати зміни в природі, красу природи, знайомитися з представниками флори і фауни. Також одягайтеся по погоді і не залишайте після себе сміття!

Восени:

- спостереження за насінням їх різноманітністю і пристосуванню до поширення в природі. Дбайливе поводження з насінням, розповідь про зберігання його в засіках;

- спостереження за погодою. Пояснювати, що немає поганої погоди в природі. Що випадають восени опади необхідні землі для насичення її вологою;

- спостереження за деревами. Пояснювати, що дерева готуються до «сну» і тому скидають листя, якщо вони цього не зроблять, вони взимку загинуть. Формувати здатність сприймати красу природи, розвивати бажання радіти і дивуватися в процесі спілкування з природою, помічати гарне в навколишньому світі;

- піклуватися про багаторічні рослини, вкривати опалим листям коріння дерев і кущів;

- виготовлення і розвішування годівниць для зимуючих птахів, постійний патронаж птахів в холодну пору року;

- пояснити дитині, що тварин, в осінній час турбувати не можна цей час у тварин знижується активність, потрібно проявляти уважне ставлення до них,

не шуміти в лісі, парку, на водоймі. Галасливі дії можуть спровокувати агресивну поведінку у тварин.

Взимку:

- спостереження за погодою, падаючим снігом, красою зимової природи рідного краю;

Пояснювати дитині призначення снігу, розповісти дітям те, що сніг насичує землю водою і корисними солями. Людина на такій землі зможе виростити хороший урожай. Земля під снігом відпочиває, стає родючою;

- спостерігати за деревами в сніжному уборі. Брати участь в спільних рейдах по утепленню дерев і чагарників снігом, що перешкоджає замерзанню;

- вести систематичне спостереження за птахами взимку, стежити за чистотою годівниць і наповнюваністю їх кормом;

- здійснювати прогулянки в ліс, парк, поле. Залишати на пнях прикормки для лісових мешканців. Поводитися в лісі тихо. Збираючись на екскурсію, одягайтеся по погоді, не допускайте переохолодження.

Навесні:

- рекомендується спостерігати за погодою навесні. Звертати увагу на появу теплих днів, на те, як пахне повітря навесні, на те, що день став довшим, а ніч коротше, погода дуже мінлива. Уточнити знання про види опадів їх значенні для рослин і тварин;

- здійснюючи прогулянки, розповісти дитині, що навесні природа прокидається від сну, з'являються молоді пагони, вони дуже крихкі і ніжні. І розглядати їх можна дуже акуратно, намагатися не нашкодити;

- запросити дитину розглянути, що з'явилася свіжа трава, звернути увагу на її колір і запах. Пояснити дитині, що ходити треба акуратно, не топкати її, тому що вона є кормом для багатьох тварин, ослаблих після зими;

- здійснити прогулянку можна до квіткової клумби. Розглянути квіти на ній. Розповісти дитині, що квіти є окрасою нашої землі і їх рвати не можна, крім цього вони є джерелом харчування для багатьох комах. Корисно прищеплювати екологічну культуру в результаті організації спільних, посильних трудових дій з дітьми (висаджування розсади, полив рослин, розпушування ґрунту, підв'язування до опори і т. д.)

- гуляючи по парку, в лісі, в лузі, пояснюйте дитині, що тварин пробуджених від зимової сплячки краще не чіпати. Зайве занепокоєння може їм нашкодити і для дитини зустріч з твариною може бути небезпечною;

- весна - час гніздування птахів. Розповідайте дітям про життя птахів навесні, ведіть спостереження за ними. Пояснюйте, що ламати гнізда птахів не можна, шуміти поблизу наявних гнізд заборонено. Так як це може перешкодити птахам, висидіти пташенят і продовжити свій рід. Спробувати разом спорудити шпаківні для шпаків.

Влітку:

- спостерігайте за різноманітним цвітінням клумби в літній період. Розглядати які квіти розцвіли, нагадувати дітям про необхідність обережного поводження з прикрасою землі.

- під час організації трудових дій на клумбах і городах необхідно прищеплювати дбайливе ставлення до квітів і рослин (поливати, розпушувати ґрунт, проріджувати рослини, пересаджувати, створювати затінення від активного сонця).

- в цю пору року можна легко спостерігати за життям комах. Розповідати дитині про різноманіття, будову, пристосувальних особливості, користь, шкоду, чудеса перетворення;

- здійснюючи прогулянки, можна поспостерігати за птахами і їх потомством. У посушливий час можна для птахів виготовити поїлки і стежити за їх станом;

- корисними будуть так само спостереження і за тваринами. Звертати увагу на те, як поведуться тварини в жарку пору року, як вони виглядають, що їдять і т.д.

- здійснюючи прогулянки, пам'ятайте про безпеку, не допускайте перегріву на сонці, нехай спілкування з тваринним світом не буде надмірно наполегливим з вашого боку і боку дитини .

Природа наш спільний дім, де всі явища закономірні і жива природа і нежива природа співіснують в єдиній, дуже міцною взаємоподчиненних зв'язку. Всі живі істоти підкоряються законам світобудови. Зв'язки ці, як правило, дуже тендітні, порушення яких призводить до незворотних наслідків в природі. Вчіть дітей спостерігати за природою, вивчати закономірності та зв'язки.

Пізнання природи пробуджує думку, сприяє розвитку творчості, самостійності, розширює та поглиблює уявлення дітей про природне довкілля. Розмірковуючи, діти відкривають для себе багато дивовижного у звичайному повсякденному житті. Учити дітей спостерігати природу, бережливо і турботливо ставитися до природних об'єктів, правильно поводитися у природному довкіллі, любити природу заради неї самої — відповідальна справа і водночас цікавий, захопливий процес.

Конспект заняття з ознайомлення з природою для дітей старшої групи «Вода в нашому житті»

Мета: уточнити уявлення дітей про те, що вода дуже важлива для всіх живих істот, без неї не можуть жити рослини, тварини, людина (людям вода потрібна для їжі, пиття, для миття тіла, предметів, які є в приміщенні); сформувати у дітей знання про значення води в житті людей, тварин, рослин, вода - джерело життя; прищеплювати бережливе ставлення до води; активізувати і збагатити словник дітей іменниками, прикметниками та дієсловами по темі заняття. виховувати моральне й естетичне ставлення до навколишнього світу, виховувати правильне ставлення до свого здоров'я.

Обладнання: лялька «Капітошка», краплі води (великі і маленькі), три ємності для досвіду, лійка, матеріал для оформлення плакату із зображеннями факторів, що підтверджують необхідність води на Землі.

Попередня робота: вивчення віршів про воду; розглядання ілюстрацій; читання казок, пізнавальної літератури про воду; спостереження в куточку природи за рибками в акваріумі (заміна води), за квітами (полив); спільне виготовлення колажу «Сонце, повітря і вода - наші найкращі друзі!»

Хід заняття

Організаційний момент

- Доброго ранку, дорогі діти! Я дуже рада вас бачити. Давайте згадаємо наш девіз:

«З блакитного струмочка

Починається річка

А гра починається з посмішки!»

(діти промовляють разом з вихователем)

/Чути стук в двері/

- Діти, хтось поспішає до нас в гості! Хто ж це?

Це крапелька, яку звать Капітошка.

Наша гостя з нами познайомилась, а тепер давайте і ми назвемо свої імена. (Кожна дитина бере в руки ляльку (картинку) і називає своє ім'я)

А прийшла вона до нас у гості до своїм сестричок-крапельок, які живуть у нас в групі.

- Діти, давайте покажемо Капітошці, де живуть сестрички-крапельки, що вони у нас роблять і яку приносять користь. А відзначати сестричок - крапельок ми будемо красивими крапельками з паперу.

/Пошук крапельок по групі. Діти йдуть по групі роблять зупинки/

- У куточку природи: біля рослин.

- Квіти треба поливати, вони живі, без води засохнуть, зів'януть, їм потрібна вода. (Приклеюють велику крапельку)

- У акваріума: рибки живуть у воді, без неї вони загинуть, їм потрібно багато води, щоб плавати. (Приклеюють велику крапельку)

- Діти, а яка вода потрібна рибкам чиста чи брудна? За рибками потрібно доглядати, чистити акваріум, міняти воду, стежити, щоб рибкам в ньому було затишно.

- Ми зупинимось біля мийки. Помічнику вихователя треба багато води, щоб мити посуд, витирати пил, прибирати в групі. (Приклеюють велику крапельку)

- В ігровому куточку: вода потрібна, щоб мити брудні іграшки і прати лялькам одяг. (Приклеюють велику крапельку)

- Біля столу, на якому стоїть чайник з водою: вода потрібна, щоб ми могли її попиту. (Приклеюють велику крапельку)

- У туалетній кімнаті: вода потрібна, щоб діти могли мити руки і обличчя, виконувати необхідні гігієнічні процедури. (Приклеюють велику крапельку)

- Діти, а тепер давайте перерахуємо крапельки, які живуть у нас в груповій кімнаті, щоб Капітошка знав скільки їх.

(Всі разом перераховують крапельки)

- Ось Капітошко, як багато в нашій групі сестричок-крапельок живе, які приносять нам велику користь. І ми обіцяємо з дітьми їх берегти, і даремно воду не витратити, витратити її за призначенням.

Фізкультхвилинка

- А зараз ми перетворимось в дітей-крапельок, які живуть на Хмаринці , і відправимось в подорож..

Звучить музика, що нагадує звуки дощу.

- Крапельки стрибають, розбігаються, танцюють.

Полетіли краплинки на землю. Пострибали, пограли.

Нудно їм стало поодиноці стрибати. Зібралися вони разом і потекли маленькими веселими струмочками (крапельки складають струмочки, взявшись за руки).

Зустрілися струмочки і стали великою річкою(крапельки з'єднуються в один ланцюжок).

Пливуть крапельки в великій річці, подорожують.

Текла-текла річка і потрапила у великий-превеликий океан(діти перебувають в хороводі і рухаються по колу). Плавали-плавали крапельки в океані, а тут як раз сонечко пригріло. (З'являється сонечко, танцює.) Стали крапельки легкими, потягнулися вгору (присівши крапельки піднімаються, потім витягують руки вгору).

Зникли вони під променями сонечка, повернулися до мами Хмаринки. Ось така у нас вийшла подорож. Тепер ми знову діти.

- Діти, а ви знаєте, як потрапляє вода до нас в будинки?

- Вода з великої річки тече по спеціальних трубах і потрапляє до нас в дитячий сад і ваші будинки - ці труби називаються водопровідними. Для того щоб ми з вами могли пити чисту воду, вмиватися і мити руки, потрібно берегти воду - не витратити її даремно. Якщо ви помили руки або обличчя, не забувайте закривати кран.

- Діти, тепер подивіться: перед вами дві ємності з водою. Як ви думаєте, вода в них однакова?

- Ні. В одній ємності вода чиста, а в іншій брудна.

- Діти, а яку воду ви хотіли б випити - цю чи цю? А чому?

- Тому що тут вода чиста, а в цьому графіні брудна. Воду потрібно пити чисту і кип'ячену.

- Давайте всі разом спробуємо очистити брудну воду. Для цього візьмемо лійку, вкладемо в неї ватні диски і почнемо пропускати брудну воду через лійку. Подивіться, що у нас виходить. Вода стала чистою.

- А що стало з нашими дисками? Вони стали брудними.

- Діти ми з вами виготовимо плакат «Кому потрібна вода на землі»

/Діти разом з вивателем наклеюють на плакат картинки з зображенням тих об'єктів, які потребують воду

- Діти, давайте ще раз скажемо Капітошці, де ж у нас живуть сестрички-крапельки.

- Для чого нам потрібна вода?

- Для чого вода потрібна людині? (пити, митися, купатися, готувати їжу, прати, поливати рослини, мити посуд тощо).

- Як потрібно берегти воду?

- Я знаю, що деякі діти вивчили вірші для нашої сьогоднішньої зустрічі. І зараз вони розкажуть нам і Капітошці.

Ви чули про воду?

Без води нам не прожити!

Ви її знайдете в ставку

І в сирому лісовому болоті,

Подорожує завжди

Наша супутниця - вода!

На плиті у нас кипить,

Паром чайника сичить,

Розчиняє цукор в чаї.

Ми її не помічаєм,

Ми звикли, що вода -

Наша супутниця завжди!

Кажуть, вона скрізь!

В калюжі, в морі, океані

І у водопровідному крані.

Без неї нам не вмитися,

Не поїсти, не напитися!

Смію я вам доповісти:

Конспект заняття з ознайомлення з природою для дітей старшої групи «Дерева – не лише прикраса землі»

Мета: вчити порівнювати два дерева за зовнішніми ознаками (товщині і гнучкості гілок, кольором і особливостям кори, у формі листа, розташуванню хвоїнок на гілці); вчити дітей відносити конкретне дерево до тієї чи іншого різновиду лісу (хвойне, листяне); розвивати спостережливість, увагу, мислення, вміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки; розвивати зв'язне мовлення у дітей; виховувати любов і дбайливе ставлення до рідної природи; сприяти формуванню комунікативних навичок; викликати емоційний відгук у процесі милування рідною природою.

Попередня робота: спостереження за ялиною, сосною в куточку лісу на території ЗДО; читання літератури природничого характеру; розучування віршів про природу; розглядання ілюстрацій про ліс;

Словникова робота: хвойний ліс, листяний ліс; белоствольная; хвоїнки, хвоя.

Обладнання до заняття: гілки берези і осики, ялини і сосни в вазах з водою; хвоя сосни і ялини в тарілочках; шишки сосни і ялини в контейнерах; ілюстрація із зображенням соснової гілки з шишками; роздавальні картки з зображенням поодиноких дерев: берези, осики, ялини, сосни та їх листя; природний матеріал

Хід заняття.

- Сьогодні у нас буде надзвичайно цікаве заняття. А знаєте чому? Тому що я отримала лист-запрошення в ліс.

- А ви можете пояснити, що означає слово ліс?

Ліс - це місце, де росте багато різних дерев (яких?), живуть різні дикі тварини, ростуть гриби та ягоди. В лісі мало сонячного світла, тому що в ньому росте багато дерев.

- А ви знаєте прислів'я про ліс?

«Ліс-багатство і краса, бережи свої ліси»

«Ворог природи той, хто лісу не береже»

«Багато лісу-не губи, мало лісу бережи, немає лісу - посади»

- А хто господар лісу?

- Лісник.

- Молодці, але перш ніж відправитися в ліс, що ми повинні згадати?

- Правильно, правило поведінки в лісі.

1. Не будемо ламати гілки дерев, не будемо на них дряпати слова.

2. Не будемо рвати квіти, а будемо ними милуватися.

3. Не будемо зривати незнайомі ягоди та гриби і не будемо виривати їх з корінням.

4. Не можна шуміти, не можна ображати тварин.

- Хочете послухати казку про дерева?

“Жили - були дерева - подружки: Ялинка – зелененька, Береза – веселенька, Горобина – червонощока, Сосна - струнка.

Вони жили дружно, але одного разу вони захворіли хвастощами. Давайте послухаємо їх хвалькуваті мови:

Ялинка - зелененька: *“Краще мене, ви не знайдете, я всю зиму зелена. Ось де справжня краса. І голки свої я поступово міняю через 5-7 років. Але не всі відразу, а по черзі, тому я завжди зелена. На Новий рік навколо мене водять хороводи. І папір з мене роблять, та штучний шовк, і будинки з мене будують і музичні інструменти. Ось як: я набагато краща і потрібніша вас всіх.*

Сосна - струнка: *“Що б ви там не говорили, а я найкрасивіше дерево. Стовбур у мене рівний і голки довші ніж у ялинки. А будують з мене і будинки і лазні. І ще я йду на будівництво корабельних щогл. Я найголовніше дерево.*

Горобина - червонощока: *“Хваліться, хваліться, а я вам ось що скажу: стрункішої і витонченішої від мене ви ніде не знайдете. І ще, коли восени я одягаю жовтий наряд, грона моїх ягід видно здалеку, а в них багато вітамінів. Скількох птахів я рятую взимку від голоду! Та й люди не проти поласувати ними. Ось як!*

Береза - веселенька: *“А про кого вірші й пісні складають? Такі, наприклад: "Біла береза під моїм вікном..." Як звучить! І стовбур у мене білий, не то що у вас. А настоянками моїми можна від застуди вилікуватись, натирати ноги щоб не хворіли. Дрова мої дають багато тепла. А ще з мене роблять меблі, лижі, дьоготь. Так що я королева!”*

Що сталося далі ми дізнаємося пізніше.

Нам для цього потрібно відправитися в ліс. Але от біда, у наш ліс можна потрапити тільки в зачарованому вигляді.

-Придумала. Давайте ми з вами скажемо чарівні слова:

Раз, два, три нахилися,

Раз, два, три повернися,

Раз, два, три покрутисся,

І в лісі ти появися.

(В цей час у групу залітає літачок - лист. Вихователь читає.)

«Я дідок-лісовичок. Ви потрапили в мої володіння. І щоб знову потрапити додому, вам доведеться виконати мої завдання. Всі вони заховані в скрині. Відгадайте і дорога додому вам відкрита».

- Ну що, діти, справимось?

(Скринька накрита скатертиною в ній три конверти з цифрами 1,2,3.)

- Як ви думаєте, який конверт нам відкрити першим? (з цифрою 1). В цьому конверті завдання, в якому треба показати і відповісти, що потрібно для росту і життя наших дерев.

Завдання 1

1) Сонце - джерело світла. Дерево не може жити без світла. Воно, як художник, забарвлює листочки в зелений колір. Перебуває в них особлива «їжа» для

дерева (зернятка хлорофілу, які роблять лист зеленим). Одні дерева віддають перевагу світлим місцям (сосна, модрина), інші можуть рости і в тіні (ялина, липа). Коли восени світловий день стає коротшим, дерева отримують сигнал - треба готуватися до зими. *Як дерева готуються до зими?*

2) Сонце джерело тепла. Одні з них витримують холод, інші здатні жити тільки в теплі. Якщо взимку бувають сильні морози, рослина може загинути, замерзнути. Від кількості тепла залежить і початок появи листя. *Коли появляються листочки у дерев?*

3) Дерева п'ють воду, як і люди. Одним деревам потрібно багато вологи, інші обходяться невеликою кількістю води. *Як отримує дерево воду? / отримує з дощем, крім та з іншими видами опадів: дощ, сніг, роса, іній, град/*

4) Дерева, як і люди повинні дихати. Рослинам як і нам потрібен чисте повітря. Від брудного вони гинуть. В те же час самі дерева очищують повітря. *Як допомогти повітрю дістатись до коріння дерев?*

- Цікаво, а чи чув нас дідок-лісовичок? (звучить музика)

- Ну, ось він подав нам знак. Пора розкривати інший конверт. А який по рахунку? (другий)

Завдання 2

Вам потрібно відповісти на таке питання: чим відрізняється береза від осики?

- У них різний колір стовбура. У берези стовбур білий з чорними рисками, а у осики сіро-зелений.

- Як можна сказати, одним словом про білому стовбурі берези?

- Білокора береза.

- Береза - єдине в світі дерево з білою корою.

- Діти, як ви думаєте, для чого берізці чорні рисочки? (Варіанти дитячих відповідей).

- Виявляється, береза через них дихає, і називаються вони чечевички.

- Чим ще відрізняються ці дерева?

- Зверніть увагу на листя. Вони однакові?

- Різні. Лист осики круглий з хвилястими краями, а у берези листя з зубчиками.

- Давайте розглянемо гілки. Поторкайте їх і порівняйте.

- У осики гілки міцні, міцні. А у берези гілки тонкі, гнучкі, ніжні.

- Люди кажуть, що коса є у берези. Як ви думаєте, чому так говорять?

- Коли дме вітерець, гілки у берези, як коси, заплітаються.

- Ліс, де ростуть берези, осики й інші дерева, що мають листя, називається листяним.

- Як ви думаєте, чому листяний ліс так називається?

- На цих гілках дерев ростуть листочки.

- Ой, чуєте музику, це означає, що ми дали правильну відповідь на друге завдання.

Фізкультхвилинка:

«Настав ранок,

Сонечко прокинулося,

І берізки до сонця потягнулися. (руки вгору, стати навшипінки)

*Привітались один з одним,
Нахилившись в сторони. (нахили в сторони)
З сонцем привіталися,
Радіючи новому дню. (руки вгору, помахати ними).*

- Ну, що у нас залишився ще один конверт. З якою цифрою? (три). Який за рахунком? (третій). Цікаво, що заховано в цьому конверті?

- Вам треба буде правильно відповісти на завдання: які дерева ростуть у хвойному лісі?

- Ходімо далі. І на нашому шляху – хвойний ліс. Чому він так називається, ми скоро з вами дізнаємося.

- Які дерева ростуть у хвойному лісі?

- Сосни, ялини.

- Чому ці дерева стоять зелені?

- Вони не скидають свої хвоїнки, як листяні дерева листя.

- Верхні гілки у дерев молоді, короткі, а внизу старі, довгі. Кора темна, шорстка.

- Який стовбур у сосни?

- Світлий, золотистий. Старі нижні гілки відмирають, тому половина стовбура гола. Сосни виростають зазвичай вище хмар.

- Втомилися бродити в лісі? Давайте присядемо на полянці і розглянемо гілки сосни і ялини та їх шишки.

- Чим вони схожі?

- Зелена гілка сосни і ялинка зелена гілка. Є голки в сосни і в ялини .

- Так чим же відрізняється соснова гілка від ялинової?

- Голочками.

- По-іншому їх називають хвоїнки. Тому ліс, в якому ростуть сосни і ялинки, називається хвойним.

- Скажіть, чому хвойний ліс так називається?

- Які хвоїнки у сосни?

- Довгі, м'які, світлі.

- А у ялини?

- Короткі, колючі, темні.

- Візьміть дві різні шишки і визначте, де соснова шишка, а де ялинова.

- Подивіться на підказку (показую картинку, на якій зображено гілку ялини з шишкою).

- Які шишки в ялини?

- Ялинова шишка подовжена. У неї більш м'які лусочки.

- Що ви розповісте про соснові шишки?

- Соснова шишка кругла з твердими лусочками.

Соснові шишки ростуть два роки. На другий рік, коли шишки дозріють, розкриються лусочки, і показується насіння, яке рознесе вітер по всьому лісу. Там, де впаде насіння, виростуть нові сосни.

- Засиділися ми з вами на галявині, давайте пограємо в гру «З якого дерева листочок».

- На картках - хвойні і листяні дерева. Візьміть з чарівного дерева листок і знайдіть кожному листочку своє дерево. (У процесі гри запитати, чому діти помістили той чи інший листок саме на це дерево).

/Звучить музика і залітає літачок/

-Знову нам повідомлення від дідуся лісовичка.

Вихователь читає: « Молодці, діти, ви знаєте багато корисного і цікавого. Але, мій ліс зберігає ще багато загадок. Я з нетерпінням буду чекати вас в гості. На прощання прийміть мій сюрприз. А знайдете його в скриньці».

- Який у скриньці сюрприз? /заглядають у скриньку/

- Тут різний природний матеріал: жолуді, шишки, горішки, листочки, гілочки. Ми зробимо з природного матеріалу іграшки своїми руками, будемо ними гратися і згадувати наші лісові пригоди.

-Ну, ось ми і дали відповіді на всі запитання. Спробуємо повернутися додому. Давайте згадаємо наші чарівні слова.

Раз, два, три нахилися

Раз, два, три повернись

Раз, два, три покрутись

І в садку ти появишся.

- Діти, а як же закінчилася наша казка про дерева?.

«Налетів вітерець на ліс, змахнув з листочків та хвоїнок всі хвастоці. Подивилися берізки, рябинки, сосни, ялинки по сторонах і їм стало соромно за свою поведінку, і вони знову стали жити дружно».

- Діти пам'ятайте, що кожне дерево є окрасою нашої землі, але й приносить велику користь.

Від нас з вами залежить, чи будуть зростати красиві дерева в лісах і парках, чи будуть на них вити гнізда веселі птахи.

«Мені до вподоби тільки той,

Світ лісовий хто береже,

Той, хто гілок не зламає,

Той, хто пташку не злякає,

Мухомор збивати не стане,

І багаття не розведе,

Хто завжди, завжди в лісі

Поважає тишу».